

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет політичних наук
Кафедра історії

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор

 Юрій КОТЛЯР
«19» серпня 2025 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

КОНЦЕПЦІЇ ТА СУЧАСНІ ДОСЯГНЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Галузь знань 03 «Гуманітарні науки»

Спеціальність 032 «Історія та археологія»

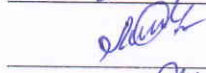
Рівень вищої освіти – третій (освітньо-науковий)

Розробник

Лариса ЛЕВЧЕНКО

Завідувач кафедри розробника

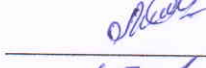
Ірина МІРОНОВА

Завідувач кафедри спеціальності

Ірина МІРОНОВА

Гарант освітньої програми

Ірина МІРОНОВА

Завідувач відділу аспірантури

Алла УЖВА

Начальник НМВ

Свгенія ПОСТИКІНА

ВСТУП

Курс «Концепції та сучасні досягнення історичної науки» побудовано в дусі провідних світових програм і поєднує теоретичну рефлексію з трендовими методами дослідження. Курс навчає бачити минуле як багаторівневий, глобально пов'язаний процес і показує, як сучасні інструменти та концепції змінюють саме ремесло історика – від постановки питань до конструювання переконливих, інклюзивних і методологічно прозорих наративів. Курс простежує, як великі наративи – від історизму й позитивізму до марксизму, еволюціонізму та “Нової історії” – трансформувалися під впливом глобальної й транснаціональної оптики, деколоніальних підходів, гендерних і квір-студій, історії ідей та інтелектуальної історії. Окрема увага приділяється поворотам до повсякденності, мікроісторії та історичної антропології, радикальної та психоісторії, концептуальної та кліматичної історії як рамам для переосмислення взаємодії людини й природи тощо. Кожна перспектива по-своєму впливає на історіографічну практику – на добір джерел, інтерпретацію подій і конструювання наративів. Знаючись на різних концепціях і їх підходах й ураховуючи їхні наслідки, студенти-історики можуть глибше зрозуміти минуле та сприяти більш інклюзивному й точному його аналізу та відтворенню.

Предметом навчальної дисципліни є концепції, методології та інструменти, якими історична наука описує й пояснює минуле, а також сучасні досягнення цієї галузі.

Об'єктом дисципліни є історична наука як система й соціальна практика, а саме: процеси продукування історичного знання; корпус історіографічних текстів, дебатів і продуктів; інституції та інфраструктури, спільноти дослідників і стандарти професії; публічна комунікація історії.

Дисципліна спирається на знання, отриманні здобувачами вищої освіти з таких предметів, як «Філософія історії», «Історіографія», «Історія історичної науки» тощо.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показника	Характеристика дисципліни	
Найменування дисципліни	Концепції та сучасні досягнення історичної науки	
Галузь знань	03 «Гуманітарні науки»	
Спеціальність	032 «Історія та археологія»	
Спеціалізація (якщо є)	-	
Освітня програма	«Історія та археологія»	
Рівень вищої освіти	третій (освітньо-науковий)	
Статус дисципліни	нормативна	
Курс навчання	2	
Навчальний рік	2025-2026 н.р.	
Номер(и) семестрів (триместрів):	Денна форма	Заочна форма
	3	-
Загальна кількість кредитів ЄКТС/годин	4 кредити / 120 годин	
Структура курсу:	Денна форма	Заочна форма
	20 годин	-
	20 години	-
	80 годин	-
Відсоток аудиторного навантаження	33 %	-
Мова викладання	українська	
Форма підсумкового контролю	екзамен	

2. МЕТА, ЗАВДАННЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

2.1. Місце навчальної дисципліни в освітньо-професійній програмі

Програма дисципліни «Концепції та сучасні досягнення історичної науки» відповідає вимогам освітньо-наукової програми щодо системи знань, вмінь та рівня їхньої сформованості, що має забезпечити набуття здобувачем вищої освіти особистісно-професійних якостей.

Контроль за роботою здобувачів вищої освіти здійснюється шляхом складання екзамену. Оцінювання самостійної роботи здобувачів вищої освіти проводиться відповідно до шкали оцінювання.

Метою навчальної дисципліни є надання здобувачам вищої освіти уявлення не лише про головні тенденції розвитку історичної науки та побудовані концепції, а ознайомлення з методологією вивчення історичних подій не лише давнини, а й сучасності і на основі цього розвивати вміння робити власні судження.

Завдання вивчення дисципліни «Концепції та сучасні досягнення історичної науки» обумовлено методичним процесом «сприйняття - усвідомлення – застосування» знань:

- навчити здобувачів вищої освіти методологічним та теоретичним основам історичної науки, світової історико-філософської думки, історичного джерелознавства та історіографії;
- усвідомлювати програмний фактичний матеріал в його послідовності;
- з'ясувати основні концептуальні напрямки розвитку історичної науки, усвідомлювати багатоманіття погляду на шлях розвитку історії людства;
- розвинути навички орієнтування в оцінках тих чи інших історичних концепцій і парадигм, володіти основами джерелознавчого тлумачення історичних свідочств;
- усвідомлювати сутність політичних і соціокультурних подій з точки зору історичного;
- набути навички використання знань з історії розвитку історичної науки в навчальному процесі, та їх втілення в подальшу викладацьку діяльність.

Розроблена програма відповідає освітньо-професійній програмі та орієнтована на **формування компетентностей:**

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК01. Здатність розв'язувати комплексні проблеми у галузі історії та археології на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності.

ЗК02. Здатність до генерування нових ідей, аналізу та синтезу цілісних знань, володіння сучасною методологією.

ЗК03. Здатність до організації та проведення оригінальних наукових досліджень.

ЗК04. Здатність визначати основні тенденції розвитку вітчизняної та зарубіжної історіографії і застосовувати досягнення світової історичної науки при проведенні власного наукового дослідження.

ЗК05. Здатність до формулювання нових підходів для вирішення теоретичних та практичних наукових завдань, формування навиків її емпіричного вирішення.

ЗК07. Здатність до пошуку наукової інформації з різних джерел, її систематизації, критичного аналізу та узагальнення з використанням новітніх інформаційних технологій.

ЗК13. Здатність до автономної і командної роботи.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності спеціальності (СК)

СК01. Ґрунтовні знання спеціальної області дослідження в поєднанні зі знаннями загальної наукової дискусії та внеску до індивідуальної історичної царини дослідження.

СК02. Здатність формулювати наукову проблему, робочі гіпотези, обирати найбільш релевантні методи, методики та підходи для здійснення досліджень в галузі історії та/або археології, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики.

СК05. Здатність вільно оперувати найважливішими теоретико-методологічними поняттями і категоріями при дослідженні історичних та/або археологічних проблем, застосовувати на практиці класичні та новітні методи наукових досліджень.

СК06. Здатність виявляти специфіку в підходах до вирішення проблем в галузі історії та/або археології представників різних наукових напрямів і шкіл, критично осмислювати новітні досягнення історичної науки і розуміти відмінності історіографічних підходів у різних хронологічних, національних та транснаціональних контекстах.

СК07. Здатність визначати рівень об'єктивності фактологічної основи минулих подій в різних видах джерел і академічних текстів, встановлювати та оцінювати достовірність та репрезентативність джерельної інформації.

СК09. Здатність ініціювати, розробляти і реалізовувати наукові проєкти у галузі історичної науки та у професійній сфері діяльності, проявляти лідерство та автономність на всіх етапах їх реалізації.

СК10. Здатність усно і письмово презентувати та обговорювати результати наукових досліджень та/або інноваційних розробок у сфері історії та археології державною та іноземною мовами як на національному, так і на міжнародному рівні.

СК11. Здатність працювати в міжнародному контексті і реалізовувати спільні проєкти у сфері історії та/або археології з європейськими та євроатлантичними інституціями.

СК15. Здатність дотримуватися етичних і моральних норм, а також правил академічної доброчесності в наукових дослідженнях та науково-педагогічній діяльності.

2.2. Очікувані результати навчання

Згідно з вимогами освітньо-наукової програми, здобувачі вищої освіти у результаті вивчення навчальної дисципліни повинні:

- **знати** теоретичні основи сучасних підходів до історичної науки, основні етапи генези «ідеї історії» від античної доби до сьогодення, методологічний базис історії як науки, його еволюцію на протязі формування історичної думки, термінологічний апарат курсу та програмний фактичний матеріал в його послідовності;

- **вміти** використовувати знання, отримані під час вивчення курсу, для аналізу історичної думки на сучасному етапі буття людської цивілізації; застосовувати вивчені концептуальні підходи для розгляду того чи іншого історичного факту; самостійно поповнювати свої знання новими надбаннями реалій історичної думки стосовно проблеми.

Відповідно до освітньо-професійної програми очікувані **результати навчання** включають:

ПРН01. Мати передові концептуальні та методологічні знання про новітні напрямки історичних досліджень, зокрема, інтелектуальної історії, усної історії, регіональної історії, гендерної історії, історії повсякденності тощо, а також дослідницькі навички, достатні для проведення оригінального наукового дослідження на рівні останніх світових досягнень з історії та археології, отримання нових знань та/або здійснення інновацій.

ПРН02. Оперувати класичними та новітніми історичними концепціями, теоріями, принципами, методами історичних та археологічних реконструкцій, критично осмислювати їх, володіти термінологічним та понятійним апаратом історика, сучасними концептуальними та методологічними знаннями в галузі науково-дослідницької та професійної діяльності.

ПРН03. Планувати і виконувати оригінальні наукові дослідження з історії та/або археології з використанням сучасних інформаційних та комунікаційних технологій, дотриманням норм професійної і академічної етики, критично аналізувати результати власних досліджень і результати інших дослідників у контексті усього комплексу сучасних знань щодо досліджуваної проблеми.

ПРН04. Застосовувати сучасні методи пошуку, локалізації, збору, опрацювання та аналізу наукової інформації за темою дисертаційного дослідження.

ПРН06. Виділяти невирішені проблеми і прогалини в історіографічному масиві наукової інформації, критично осмислювати концепції, наявні у фаховому методологічному та історіографічному дискурсі.

ПРН09. Продувати нові ідеї і розв'язувати комплексні проблеми у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності.

ПРН10. Вільно презентувати результати власних досліджень, наукові проблеми у сфері історії та археології державною та іноземною мовами усно та письмово, оприлюднювати результати досліджень у наукових публікаціях у фахових вітчизняних і провідних міжнародних наукових виданнях.

ПРН11. Ефективно спілкуватися і взаємодіяти в науковому просторі, зокрема й міжнародному, для реалізації спільних проєктів, розв'язання різноманітних фахових вузькоспеціальних і загальних завдань у сфері історії та археології, розуміти і дотримуватися етики ділового спілкування.

ПРН13. Застосовувати у науковій та педагогічній роботі новітні освітні технології, передові концептуальні та методологічні знання з історії, археології та інших галузей історичної науки, проявляти навички організаторської та управлінської діяльності.

ПРН15. Висвітлювати історичні проблеми та популяризувати результати власних наукових досліджень у публічному просторі, публікувати наукові та науково-популярні тексти у ЗМІ, інформаційних ресурсах та ін.

ПРН16. Дотримуватись принципів наукової етики, не допускати плагіату, привласнення наукових ідей, фальсифікацій, діяти у відповідності до вимог інтелектуальної чесності та нетерпимості до порушення академічної доброчесності.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

3.1. Денна форма навчання

№	Теми	Лекції	Семінарські,	Самостійна робота
1	Тема 1. Еволюція концепції історії: від міфу до наукового знання. Історіографія епохи Ренесансу	2	2	8
2	Тема 2. Сприйняття історії в епоху Просвітництва	2	2	8
3	Тема 3. Романтизм як філософія серця, пристрасті і свободи в історії	2	2	8
4	Тема 4. Як наука вийшла за межі традиційної історіографії? Від соціологічної історії, позитивізму, через марксизм, до «Школи Анналів», Кроче і Колінгвуда. Розвиток історичної думки в Європі другої половини XIX - першої половини XX ст.	2	2	8
5	Тема 5. Порівняльні цивілізаційні теорії XX століття: від морфології культур до світ-системного аналізу	2	2	8
6	Тема 6. Концептуалізація історичної науки. <i>Частина 1.</i> Історизм та історизм: еволюція. <i>Частина 2.</i> Концептуалізація історії та історія концептів: трансформація понять як метод історичного аналізу і епістемології історичного знання. <i>Частина 3.</i> «Парадигма» як центральний концепт	2	2	8
7	Тема 7. <i>Частина 1.</i> Розуміння концепту “Contemporary History” (від 1848 р. чи від 1945 р., новітня історія або історія сучасності). <i>Частина 2.</i> Концепт «Global History». Історія глобальна чи історії національні. Всесвітня історія чи глобальна історія.	2	2	8

8	Тема 8. НЕ-традиційні концепти сучасної історичної науки. <i>Частина 1.</i> Радикальна історія. Інтелектуальна історія / історія ідей. Психоісторія. Історія ментальностей. Макроісторія. Мікроісторія. Історична антропологія. Гендерна історія. <i>Частина 2.</i> Історія клімату. Історія довкілля та історія екології: спільне і відмінне. Агроісторія. Історія культур пам'яті. Его-історія. Історія повсякденного життя. Публічна історія. Усна історія. Цифрова історія. Концепція Фукуями про кінець історії.	6	6	24
	Всього за курсом	20	20	80

4. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Денна форма

4.1. ПЛАН ЛЕКЦІЙ

№	Тема заняття / план
1	Тема 1. Еволюція концепції історії: від міфу до наукового знання. Історіографія епохи Ренесансу Навіщо нам історія? Як уявлення про минуле впливають на інтерпретацію сучасності та проєкції майбутнього. Міфологічні й релігійні витoki історичного мислення. Функції міфу в ранніх цивілізаціях; релігія як інтерпретаційна рамка подій. Античний поворот: від міфу до критики. Геродот: “історія” як дослідження; гуманістичність і наратив дії. Фулідід: причинність, мотивації акторів, критика джерел; “психологічна” історія. Інтерпретація Р. Дж. Колінгвуда: чотири риси історії та порівняння Геродота й Фулідіда. Римська лінія: загальна історія та національна оповідь. Полібій: задум “Загальної історії”, межі доказовості, історія як школа політики. Тіт Лівій і Тацит: літературність, моральні настанови, риторичність та їхні обмеження (критика Колінгвуда). Християнська трансформація історичного часу. Універсальність, провіденційність, апокаліптичність, періодизація. Євсевій Кесарійський: єдина хронологія, “приготування” до Євангелія як метанаратив. Середньовічний історичний світогляд. Теоцентризм і морально-педагогічна функція історії; хроніки й агіографії. Націєтворчі наративи (легенда Леха, Руса і Чеха; приклади “візуалізації” спільного походження). Іоакім Флорський: три епохи (Отця, Сина, Духа), майбутнє чи кінець історії, принцип “concordia”. Сильні й слабкі сторони середньовічної історіографії (за Колінгвудом). Пошуки античної мудрості (Франческо Петрарка та Поджо Браччоліні. Народження перспективи майбутнього історизму (Леонардо Бруні). Макіавеллі: людина в центрі історії. Жан Боден: «очищення історії». Беконівська революція в розумінні історії: Френсіс Бекон. Від теорії до практики: Уїльям Кемден. Рене Декарт і картезіанство. Людовик Себастьян Тільмон. Болландисти (Герберт Росвей, Жан Болланд, Годфруа Генш і Даніель Папелброх) і бенедиктинська школа (Жан Мабільон). Готфрід Вільгельм Лейбніц і вічна філософія. Джамбаттіста Віко та принцип <i>verum-factum</i>. Джон Лок і його філософія. Кульмінація Локової філософії у Девіда Г'юма.
2	Тема 2. Сприйняття історії в епоху Просвітництва Наукова революція XVII ст. як передумова історичної науки Просвітництва. Миколай Копернік, Вільям Гарвей, Ісаак Ньютон. Френсіс Бекон і методи індукції та дедукції. Рене Декарт і принцип методичного сумніву «мислю, отже існую». Втілення умонастроїв нової епохи у праці Мішеля де Монтеня «Досліди». «Ерудити» у Франції: Андре Дюшен. Етьєн Балюз, Шарль дю Канж. Леон Теодор Годефруа.

	Розвиток історичної думки в Англії. Джон Лільберн і левелери. Томас Гоббс і праця «Левіафан». «Листи» лорда Болінброка. Лондонське товариство антикварів. Історія як засіб культурного дозвілля: Олівер Голдсміт. Формування матеріалістичних концепцій Джона Толанда, Девіда Гартлі і Джозефа Прістлі. Джордж Берклі як представник ірландського емпіризму. Розвиток історичної думки в Шотландії. Освітня інфраструктура Шотландії: кафедри історії в університетах, інтелектуальні клуби, роль духовенства. Девід Г'юм і його праці «Трактат про людську природу», «Дослідження людського розуміння», «Історія Англії від вторгнення Юлія Цезаря до революції 1688 року». Едвард Гіббон: «Історія занепаду і загибелі Римської імперії». Адам Фергюсон: «Нарис про історію громадянського суспільства». Джон Міллар – «економічні умови формують усі суспільні відносини». Французьке просвітництво. Шарль-Луї де Монтеск'є. Вольтер (Марі Франсуа Аруе). Анн Робер Жак Тюрго: ідея безперервного поступу людства. Матеріалістична лінія французького просвітництва: Дені Дідро, Клод Адріан Гельвецій, Поль Анрі Гольбах. Жан-Жак Руссо: ідея соціальної нерівності та її подолання. Габріель Бонно де Маблі та його програмні праці: «Про спосіб написання історії» та «Про вивчення історії». Жан Антуан Кондорсе: класична «теорія прогресу», ідея розумового поступу. Просвітництво у Німеччині. Спіноза: історія – це шлях людства до свободи. Готфрід Вільгельм Лейбніц і його праця «Про виховання роду людського». Вплив Іммануїла Канта на розвиток європейської історичної думки. Людина – зміст і самоціль історії. Йоганн Фрідріх Шиллер: лекція «Природа і цінність універсальної історії». Йоганн Крістоф Гаттерер: методологічні засади історичного знання. Колінгвудова критика історичних концепцій епохи Просвітництва.
3	Тема 3. Романтизм як філософія серця, пристрасті і свободи в історії Реакція на події Французької революції та зниження впливу ідеалів Просвітництва. Риси романтизму: ідеалізація минулого, переорієнтація з індивіду та спільноту, героїзація особистості, ірраціоналізм, увага до неповторного, відмова від універсалізму, поняття «національного духу». Започаткування нового бачення історії німецьким філософом Йоганном-Готфрідом Гердером. Йоганн Готліб Фіхте: ідея національної єдності Німеччини. Фрідріх Шеллінг і створення філософського підґрунтя нового світогляду. Історія – процес самопізнання Духу. Георг Вільгельм Фрідріх Гегель: людський розвиток як єдиний, безперервний і суперечливий процес, об'єднаний ідеєю Абсолютного Духу. Діалектика. Артур Шопенгауер, есе «Про історію», песимізм як форма мудрості. Дві течії європейської історичної думки в епоху Романтизму: консервативна і ліберальна. Консервативний романтизм в Англії. Едмунд Берк, «Роздуми про революція у Франції», виправдання «природності» британського шляху розвитку. Томас Бабінгтон Маколей. Томас Карлайл: історія – це біографія великих людей. «Йенський гурток» (Фрідріх і Август Шлегелі, Людвіг Тік, Новалис та Фрідріх Шлейєрмахер): історія - царина естетики й духу. Історична школа права в Німеччині. Фрідріх Карл Савіньї. Карл Фрідріх Ейхгорн. Наукова програма істориків у Німеччині — пошук “національної душі” в історії, мові та праві. Леопольд Ранке і народження «німецької класичної історії». Поєднання філософського осмислення історії з конкретним джерелознавчим аналізом. Джерелознавчі семінари. Консервативний романтизм у Франції. Жозеф де Местр як основоположник політичного консерватизму. Луї де Бональд. Франсуа-Рене де Шатобріан. Ліберальний романтизм у французькій історіографії. Огюстен Тьєррі: «Листи з історії Франції» як маніфест нового погляду на минуле. Конфлікт народів у праці Тьєрі «Історія завоювання Англії норманами». Франсуа Гізо. Франсуа Огюст Міньє. Жюль

	Мішле і його праця «Вступ до всесвітньої історії», народ творить історію народним інстинктом. Алексіс де Токвіль. Ліберальний романтизм в Німеччині. Фрідріх Крістоф Шлоссер. Йоахим Лелевель і його програмні праці «Історик» і «Яким повинен бути історик». Американський романтизм, Джордж Бенкрофт, історія Америки як втілення божого задуму.
4	Тема 4. Як наука вийшла за межі традиційної історіографії? Від соціологічної історії, позитивізму, через марксизм, до «Школи Анналів», Кроче і Колінгвуда. Розвиток історичної думки в Європі другої половини XIX - першої половини XX ст. Вплив ідей Клода Анрі де Сен-Симона (метод вивчення історії як еволюції і змін цілісного соціального організму) та Огюста Конта (історичний процес як прямолінійний рух) на становлення соціологічної історії. Запровадження соціологічних методів вивчення суспільства. Роль Іпполіта Тена у поширенні позитивізму. Шарль Ланглуа і Шарль Сеньобос: підручник історичного методу «Вступ до вивчення історії» як класичний зразок позитивістської методології. Герберт Спенсер і його «підстави». Генрі Тосмас Бокль: наукове пізнання можливе тільки методами природничих наук. «Фізіологічний погляд» на історію людства у праці Джона Дрепера «Історія розумового розвитку Європи». Виникнення марксизму. Карл Маркс, Фрідріх Енгельс і «історичний матеріалізм». Людина не лише суб'єкт історії, яку вона творить, людина – об'єкт історії. Схема типології суспільств і теорія п'яти суспільно-економічних формацій. Суспільство як результат конкретних соціальних і виробничих відносин. Інтегральний підхід до пояснення історичних явищ і процесів. Зіткнення класових інтересів як рушійна сила історії. Подальший розвиток марксизму в працях Георгія Плеханова, Володимира Ульянова (Леніна), Карла Каутського. Ревізія марксистського вчення Едуардом Бернштейном. «Австромарксист»: марксизм – ідеологія чи наука. Економічний детермінізм (переважна роль фінансового капіталу) у працях Рудольфа Гільфердинга. Австромарксист Отто Бауер і теорія розвитку націй. «Неомарксизм» Антоніо Грамши. «Тюремні зошити» Грамши. Франкфуртська школа марксистів. Йоган Густав Дройзен і «малонімецька школа». Критика Дройзенем позитивістської методології історії. Вчення Генріха фон Трейчке як предтеча «національно-державної школи» антисемітизму в Німеччині. Генріх фон Зібель. Якоб Буркхардт і започаткування методів інтелектуальної історії. Культурно-психологічний метод пізнання Карла Лампрехта. Перенесення центру ваги з об'єктивних явищ і процесів на сферу масової психології. Шість епох Лампрехта в історії німецького народу. Фундаментальні наукові відкриття як початок формування нової наукової картини світу. Подальша критика позитивізму. Дискусії навколо Лампрехта. Виникнення методології історії як самостійної наукової дисципліни. Вплив «критики історичного розуму» Вільгельма Дільтея, методів «прикладної психології» Георга Зіммеля, ідей Вільгельма Віндельбанда, Генріха Ріккєрта на розвиток історичної думки. «Нова історична наука». Соціологічна історія Макса Вебера. Ідеї гуманності Томаша Масарика. Марцелій Гандельсман: ідея єдності фізичного і психічного в «Посібнику історика». Школа «Анналі» і «нова історична наука». Соціологія Еміля Дюркгейма. Анрі Берр і «культурно-історичний синтез» (теорія історичного синтезу, що дозволяє всебічно досліджувати історію людини і людства). Проект «Міжнародний центр синтезу», 100-томна монографія «Еволюція людства. Колективний синтез». Марк Блок і його праця «Апологія історії або ремесло історика». Визначення людини у соціальному середовищі як об'єкта і предмета історії. Люсьєн Февр і його праця «Бої за історію». Запровадження Люсьєном Февром поняття «ментальність» як колективної свідомості,

	характерної для більшості населення. Часопис «Аннали економічної і соціальної історії». Історія у центрі людського пізнання, хроніка і історія в абсолютному історизмі італійського історика Бенедетто Кроче. «Ідея історії» Робіна Джорджа Колінгвуда.
5	Тема 5. Порівняльні цивілізаційні теорії XX століття: від морфології культур до світ-системного аналізу Освальд Шпенглер. Морфологія культур як “організмів” і наслідки для порівняльної історії. Поріг між “Культурою” і “Цивілізацією”: операційні ознаки та верифікація. Детермінізм і прогноз у “Занепаді Заходу”: критерії фальсифікації та підсумки. Цивілізація як занепад культури. Типологія культур (виокремлено єгипетську, вавилонську, індійську, китайську, класичну (греко-римську), арабську, мексиканську та західну): можливості й пастки есенціалізації. Арнольд Тойнбі. Цивілізація як історична одиниця аналізу. Модель “виклик – відповідь” як рушій соціальних трансформацій. Роль “творчої меншості” у становленні та зростанні цивілізацій. Механізми наслідування на етапах зростання та занепаду. Трансформація творчої меншості у домінуючу меншість. “Універсальна церква” як фінальна форма творчої сили. Занепад як внутрішній процес і концепт “історичного самовбивства”. Формування “внутрішнього пролетаріату” у межах цивілізації. “Зовнішній пролетаріат” і його роль у завершальних фазах циклу. Критика економічного редукціонізму та обмежень марксизму. Взаємодія релігії і соціальної творчості. Функція війни на різних стадіях життєвого циклу цивілізацій. Заперечення лінійного прогресизму і пост-просвітницькі наслідки. Відмова від єдиної “людської історії” та множинність цивілізаційних траєкторій. Філіп Барбі. Теоретичні засади порівняльного підходу до історії цивілізацій: культура як основна аналітична одиниця. Типологія культурних систем: критерії відмінності, внутрішня структура, специфічні патерни розвитку. Механізми культурної зміни: внутрішні імпульси, зовнішні впливи, дифузія та культурні контакти. Цивілізація як крос-історична форма складної культурної організації: етапи становлення, зрілості та занепаду. Порівняльність як метод історії: можливості, межі, евристична цінність і ризики перенесення моделей між культурами. Фернан Бродель. Довга тривалість (<i>longue durée</i>) як фундаментальний час історії: цивілізація як тривка структура. Багаторівневість історичного часу: події – кон’юнктури – структури та їх нерівномірна історична динаміка. Цивілізація як матеріальний простір і екологічна рамка: географія, середовище, господарські системи. Економіки світу, обмін та макросоціальні структури: цивілізаційні системи в глобальній взаємодії. Історія як синтетична наука: міждисциплінарність, метод, критика фактографічної історії та перевизначення історика. Керол Квіглі. Цивілізація як аналітична одиниця історичного дослідження у системі Керола Квіглі. Концепт “інструментів” і “інституцій”: механізм цивілізаційного застою і занепаду. Семистадійна модель еволюції цивілізацій у Квіглі (1) змішання 201 культур, 2) дозрівання, 3) територіальне поширення, 4) епоха конфліктів, 5) стадія універсальної імперії, 6) занепад, 7) навала та завоювання). Зброя і політичні структури: технологічні параметри як детермінанти демократії. Роль транснаціональних фінансових мереж і міжнародного банкінгу у формуванні глобальної структури влади XX століття. Англо-американська еліта і її стратегічний вплив на світову політику в інтерпретації Квіглі. Поєднання аналітичної моделі з <i>Evolution of Civilizations</i> із історією XX століття у <i>Tragedy and Hope</i>. XX століття як цивілізаційна фаза Заходу: циклічність, переривання та межі унікальності. Походження системного насильства, тоталітаризмів та світових воєн у цивілізаційній моделі Квіглі. Ідея “інклюзивної різноманітності” як цивілізаційний код і місія Заходу. Уільям МакНіл. Міжцивілізаційні зв’язки як головний рушій історії людства

	(не “цивілізації як ізольовані світи”, а як мережа контактів, запозичень, заражень, дифузій). Динаміка обміну технологіями, ідеями, формами державності і військових технік між цивілізаціями (військо, торгівля, пандемії, ідеології, техно-інновації). Азійські цивілізаційні ядра (Китай, Близький Схід, Південна Азія) як історичні джерела базових світових інновацій (перевернення євроцентризму). “Схід - Захід”: трансфер інновацій і процес становлення домінування Заходу як кумуляція довгих хвиль запозичень (Захід не вигадує все, Захід вміє акумулювати і комбінувати). Світова історія як єдина історична екосистема: рух до глобальної інтеграції 20 століття. Мелко Метью. Цивілізація як аналітична одиниця з фіксованими структурними параметрами (criteria of civilization). Історичні типи цивілізацій та їх морфологія: моделі повторюваних патернів розвитку. Тривалість, циклічність та періодизація цивілізаційних процесів. Механізми культурної дифузії та міжцивілізаційних контактів. Концепція “оцінювання цивілізацій”: можливості й межі компаративної метатеорії цивілізацій. Семюель Гантінгтон. Цивілізація як головний актор постбіполярного світового порядку та нова первинна одиниця глобального аналізу. Конфліктогенність цивілізаційної ідентичності: fault lines та осі майбутньої геополітики. “Основні” та “супровідні” цивілізації світу: їх структура, ядра, держави-ядра та механізми консолідації. Деградація універсалістських моделей модерності та повернення культурного/цивілізаційного плюралізму. Переформатування міжнародного порядку через цивілізаційні блоки, їх конкуренцію, коаліції та системні зіткнення. Імануель Валерстайн. Світ-системний аналіз як методологія історичних соціальних наук: капіталістична світ-економіка як єдина рамка пояснення модерного світу. Центр – периферія – напівпериферія: структурна ієрархія глобальної економічної системи та механізми нерівного обміну. Історичне становлення капіталістичної світ-економіки XVI–XIX ст.: аграрний капіталізм, меркантилізм, глобальна експансія. Цикли системного розвитку та трансформації капіталістичної світ-системи: ритми, хвилі, фази, імперіальні та гегемоніальні зміни. Утопістика як інтелектуальна відповідь на кризи модерної світ-системи та можливі сценарії XXI ст.
6	Тема 6. Концептуалізація історичної науки. Частина 1. Історизм та історицизм: еволюція. Частина 2. Концептуалізація історії та історія концептів: трансформація понять як метод історичного аналізу і епістемології історичного знання. Частина 3. «Парадигма» як центральний концепт Томаса Куна та від концепту «парадигми» до методологічної революції. Частина 1. Історизм та історицизм: еволюція. Історизм як методологічний принцип історичного мислення, який виходить з того, що кожне явище має бути зрозумілим в його історичному контексті, у його історичній конкретності, в його динаміці змін, а не як щось статичне і універсальне. Етапи розвитку концепту “історизм”: 1) Раннє формування поняття (кінець XVIII ст.) (Фрідріх Шлегель вводить термін (1797) для позначення історичності як універсальної властивості дійсності. Протиставлення “неісторичній” популярній філософії XVIII ст. - ідея розвитку та індивідуальних змін у часі); 2) Просвітницький історизм (кінець XVIII – початок XIX ст.; характеризується універсалізмом історичного процесу, оптимістичною теорією прогресу і вірою у спрямовану історичну динаміку. Початок переходу до наукової історичної свідомості); 3) Класичний історизм XIX ст. (Розквіт гуманітарних наук як “історичних наук”. Розуміння стає центральною методологічною категорією (на противагу природничо науковому поясненню). Постає історичний метод як єдність евристики, критики та інтерпретації (Дройзен). Історія як самопізнання духу (романтизм, поняття “народного духу”, індивідуалізація). Історизм

тут - і світогляд, і метод, і форма академічної науки); 4) Критика і трансформація (XX ст.) Сперечання про методи гуманітарного і природничого знання. Карл Поппер формулює критику історизму (пронатуралістичний vs антинатуралістичний історизм). Поступовий розпад віри у лінійні історичні закономірності та універсальний прогрес); 5) Посткласичні форми - саморефлексивний історизм (кінець XX ст. – сучасність; Переорієнтація на аналіз поняттєвого апарату історії, методологічний плюралізм, зв'язок із linguistic turn. Історизм стає не доктриною, а дослідницьким ресурсом - використання для аналізу історичної свідомості, інституціоналізації знання, форм історіописання).

Історизм як інтелектуальна позиція, що припускає існування загальних, закономірних, передбачуваних, необхідних законів історичного розвитку, які можна виявити та на основі них робити історичні пророцтва.

Суть критики Карла Поппера (Історизм помилково вважає, що історія має закономірний напрям. Поппер стверджує: ми не можемо передбачити майбутній розвиток знання, а знання формує історію, отже передбачити історію неможливо. Історизм перетворює історичні описи на пророчі моделі. Історизм мислить історію як процес, що має свою “природну логіку” (прогрес, революційність, необхідність). Поппер показує, що це ілюзія і псевдонауковість. Історизм веде до тоталітарних політик. Якщо історія має “закон”, то той, хто його “знає”, має право насильно змінювати суспільство під цей закон (комунізм, нацизм). Отже, історизм має прямі політичні наслідки. Наука не передбачає історію в цілому. Наука має справу з обмеженими, частковими закономірностями, а історизм хоче глобальних, універсальних законів для всього людського світу. Це методологічно хибно).

Позиція «нового історизму» як аналітичного підходу, побудований на ідеї, що текст може бути зрозумілим у двох головних контекстах: у тому, в якому він був написаний, і в тому, в якому він був прочитаний. Новий історизм працює одночасно з автором і читачем, розглядаючи автора, читача та їхні історичні контексти як необхідні елементи інтерпретації. Нові історики вважають, що певні історичні періоди можна краще зрозуміти через літературу, створену в межах цих періодів, і що літературу можна краще зрозуміти, якщо трактувати її як продукт конкретного історичного часу, коли вона була написана. Читачі, як продукти власного культурного середовища, неминуче переносять на акт читання установки, припущення та передрозуміння своєї епохи. За новими істориками, ці чинники також мають розглядатися як складова будь-якого повного аналізу літературного твору.

Клайв Стейплс Льюїс. Георг Іггерс. Жозе Д'Ассунсао Баррос.

Частина 2. Концептуалізація історії та історія концептів: трансформація понять як метод історичного аналізу і епістемології історичного знання.

Концептуальна історія (Conceptual History) як напрям історичної науки, що досліджує еволюцію, трансформації та зміни значень ключових понять (concepts) у часі, а також їхню роль у формуванні суспільних практик, політичних режимів, форм знання та культурних образів. Історія концептів (History of Concepts) як конкретна галузь усередині концептуальної історії, що фокусується на реконструкції генези, зміни семантичних полів, політичних/соціальних функцій та контекстах окремих понять (таких як “держава”, “революція”, “народ”, “прогрес”, “цивілізація” тощо) у різних епохах і культурах. Conceptual history як методологія і теорія історичного дослідження смислів та history of concepts як її прикладна частина.

Витоки та передумови: філософія мови, семіотика, історична семантика, лінгвістичний поворот у гуманітаристиці XX століття. «Begriffsgeschichte» Райнхарта Коселлека: базові методологічні постулати та історичні категорії як умова історичного досвіду. «Кембриджська школа» (Cambridge School): Квентін Скіннер, Джон Покок — політичні концепти, контекстуалізм, мовні акти та політика мови. Концептуальна

	історія як історична епістемологія: розвиток після 1980-х років, інтердисциплінарність, розширення тематичних полів. Група дослідження історії концептів (History of Concepts Group): міжнародна інституалізація напряду (Білефельд, журнали, конференції, спеціальні серії досліджень). Віллібальд Стейнмець і Майкл Фріден: концепт як інструмент політичного аналізу та політичної теорії. Хельге Йордгайм: часовість концептів, концепти як режими часу, політемпоральність (polytemporality). Деніел Літл: поняття як аналітичні операціональні одиниці історичних наук і метод концептуальної реконструкції (conceptual reconstruction). Практика дослідження: як працювати з концептами (семантичні поля, зсуви значення, контекстуалізація, корпусні джерела, порівняльна семантика). Значення концептуальної історії для сучасної гуманітаристики: історія як інструмент критики політичних наративів, деконструкція універсальї, можливість нових історичних синтезів. Райнхарт Коселлек - німецький історик і теоретик історії, засновник напрямку «Begriffsgeschichte» (історія базових історичних концептів/категорій); Квентін Скіннер - британський інтелектуальний історик, представник «Кембриджської школи», розробник методології контекстуалізму політичних концептів; Джон Покок - британсько-американський історик політичної думки, співзасновник «Кембриджської школи», теоретик історичної семантики політичних мов; Віллібальд Стейнмець - німецький історик, один з головних авторів сучасного conceptual history, дослідник політичних концептів та історичної семантики соціальних категорій; Майкл Фріден - британський політичний теоретик, один з ключових авторів у політичній концептології, розробник морфології ідеологій; Хельге Йордгайм - норвезький історик і теоретик часового виміру концептів, автор концепції polytemporality; Ян Іфверсен - данський історик і теоретик концептуальної історії, дослідник транснаціональної еволюції conceptual history та її інтелектуальних кордонів; Деніел Літл - американський філософ історії та соціальних наук, представник аналітичної філософії історії, який інтегрував conceptual history як метод концептуальної реконструкції; Група дослідження історії концептів (History of Concepts Group) – Білефельдська школа міжнародних досліджень conceptual history, інституалізована мережа дослідників, які розвивають транснаціональні підходи до історії концептів, видають профільні журнали, серії та організовують конференції. https://www.uni-bielefeld.de/fakultaeten/geschichtswissenschaft/forschung/history-of-concepts/history-of-concepts-group/ Частина 3. «Парадигма» як центральний концепт Томаса Куна та від концепту «парадигми» до методологічної революції. Томас Кун. Поняття парадигми як фундаментального способу організації наукового знання; нормальна наука як практика розв'язування інтелектуальних головоломок у межах усталеної парадигмальної матриці; наука як інституціоналізована форма дисциплінарної стабільності. Аномалії як внутрішній механізм руйнування парадигмальної стабільності; накопичення нерозв'язаних проблем, що не вписуються у чинну парадигму; криза та дестабілізація наукової системи як передумова переходу до нового типу раціональності. Наукова революція як переломний момент зміни парадигми; несумірність старих та нових епістемних режимів; зміна інструментів опису реальності як зміна самого бачення світу; нелінійний характер розвитку науки та дискретність історичного руху пізнання. Наслідки для філософії та історії науки; критика кумулятивізму та наївного просвітницького прогресизму; утвердження історично-контекстуального підходу до науки; вплив ідей Куна на історію знання, соціологію науки, STS та переосмислення проблеми наукової істини.
7	Тема 7. Розуміння концепту “Contemporary History” (від 1848 р. чи від 1945 р., новітня історія або історія сучасності). Концепт «Global History». Історія глобальна чи історії національні. Всесвітня історія чи глобальна історія.

Частина 1. Розуміння концепту “Contemporary History” (від 1848 р. чи від 1945 р., новітня історія або історія сучасності). Проблема концептуального визначення: що означає «Contemporary» («сучасна історія»). Чи є «сучасність» історичним періодом, чи це рухома межа? Гелл: сучасна історія — це історія ще не «завершена», історія «ще живих процесів», історія, де діє незавершений причинно-наслідковий ланцюг. Дві головні школи датування: сучасна історія від 1848 р. (Гросвенор / старі континентальні традиції), сучасна історія від 1945 р. (і після 1991 окремі автори — третя межа), питання про «точку епохального перелому»: чому ці дати стали претендентами на «нульову лінію».

Що відрізняє «сучасну історію» від «модерної історії» (Каттералл). Чи є методологічна відмінність, чи це лише хронологічна етикетка. Проблема часової близькості, проблема етичної включеності, проблема «живої пам’яті», архівна неповнота, асиметрія достовірності, нерозпізнаність структур майбутнього.

Сучасна історія як політичний формат історії (Ротфельс; Пальмовські і Спор Рідман). Сучасна історія як історія, що має відношення до влади. Сучасна історія як історія, що формує прийняття рішень, а не тільки описує. Історик у комунікації з суб’єктами влади. Небезпека «захоплення» історика владними інтересами + небезпека самознищення власної критичності. Сучасний історик як публічний інтелектуал (проблема ХХІ століття).

Можливість / неможливість писання сучасної історії (Томсон, Наанкель і Санкіра, Дюрмаз). Чи можемо ми писати історію, де майбутнє невідоме? Чи є сучасна історія реально історією, чи це «густе» публіцистичне письмо? Вплив темпоральності очікувань (Козеллек тут дуже помічний як висновкова рамка). Проблема нелінійності: сучасна історія позбавлена ретроспективної телеології.

Глобальні розломи сучасної історії і питання, наскільки вона є європоцентричною (Гуха vs Менон). Історія сучасності в країнах колишнього колоніального світу: європейська структура сучасності. Питання «сучасність кого?». Історик та його «Інші». Сучасна історія та деколоніальні епістемології.

Тематичні домени сучасної історії як окремої дослідницької галузі (Карамузі та ін., 2023). Сучасна історія конфлікту / війни / умиротворення / криз. Сучасна історія як історія системних зрушень у глобалізації.

Сучасна історія як політична історія інституцій ХХ століття. Сучасна історія — історія теперішнього (Конвей / Донерт / Патель, 2022). Перехідна зона: сучасна історія перетікає у історію теперішнього.

Чи потрібне нам нове дисциплінарне розмежування. Чи завершується сучасна історія разом зі «смертю свідків». Висновок: чи сучасна історія є категорією часу чи категорією епістемології? Сучасна історія як рухома межа. Сучасна історія як інструмент концептуальної політики. Сучасна історія як критична історія.

Частина 2. Концепт «Global History». Історія глобальна чи історії національні. Всесвітня історія чи глобальна історія.

Концептуальні витоки “Глобальної історії”: розрив з національною парадигмою історіописання. Вихід за межі національних історіографічних рамок. Чому світ після 1945 / після 1989 змінює історичну оптику. Зміна історичного масштабу (Дукі / Мінар) — історіографічне “збільшення масштабу” як метод. Дискусія “Історія світу” vs “Глобальна історія”: чи це тотожні речі. Міжнародні інституційні центри дослідження глобальності (центри глобалізаційних студій при університетах Елі та Макмастер).

Глобальна історія як метод і як епістемологія. Себастьян Конрад — що є глобальна історія? Які її цілі? (інтерв’ю Тамм / Конрад). Чим глобальна історія НЕ є (Юрген Кокка): це НЕ “історія всього”. Перехід від національної рамки до розуміння циркуляцій, взаємообмінів, переплетень, трансферів. Глобальна історія як історія взаємозв’язків, потоків, контактів, конфліктів і асиметрій влади. Новий тип історичної

	пояснювальності. Інтелектуальні фундаменти та методи глобальної історії. Ставрїанос – перша спроба тотального глобального історичного нарративу. Беккерт і Заксенмаєр – як глобальна історія виглядає і практикується в різних регіонах світу. Хаген Шульц-Форберґ – глобальна історія концептів: глобальні поняття, глобальні категорії, глобальні епістемі. Методи глобальної історії (Яррік / Мирдаль / Валленберг-Бондессон): багатоперспективність, багатомасштабність, поліцентризм, нелінійність історичного процесу. Глобальна історія vs національна історія: конфлікт двох режимів історичного мислення. Штефан Бергер: історіографічне повернення до національної парадигми після 1945: чому? Байкрофт: кордони як інтелектуальна проблема. Чи можлива національна історія як частина глобальної? Чи глобальна історія розчиняє національну? Позиція Іфей Лю: глобальна історія як ресурс оновлення національних історіографій, а не їхнє заперечення. Проблеми, небезпеки, пастки глобальної історії. Кокка – зона ризиків: глобальна історія може стати надто загальною, надто абстрактною і втратити емпіричну чутливість. Чи є ризик нового “глобального євроцентризму” замість національного євроцентризму. Чи можлива глобальна історія до 1500 р.? Глобальна історія vs історія світу як відмінні форми інтелектуального бачення (історія світу - описова тотальність / глобальна історія – аналітика взаємопов’язаності). Глобальна історія та поняттєва інфраструктура ХХ–ХХІ ст. Глобальна історія як історія нерівностей, екстрактивних режимів, колоніальних структур, глобального капіталістичного часу, глобальних криз. Вихід на глобальну історію концептів – глобальні поняття як аналітичні інструменти для пояснення структур глобальної сучасності. Фінальні питання: глобальна історія як парадигма чи як методологічна стратегія? Чи є глобальна історія новою формою “всеохопної історичної науки”? Чи є вона наступною формою постнаціональної історичної науки? Чи глобальна історія – це форма інтелектуальної політики і нової епістемологічної відповідальності історика?
8	Тема 8. НЕ-традиційні концепти сучасної історичної науки. Частина 1. Радикальна історія. Інтелектуальна історія / історія ідей. Психоісторія. Історія ментальностей. Макроісторія. Мікроісторія. Історична антропологія. Гендерна історія. Радикальна історія як форма історіописання, яка свідомо відмовляється від ілюзії нейтральності та використовує історію як інтелектуальний інструмент для розширення людської чутливості, демістифікації влади, невидимих структур несправедливості і мобілізації до змін. Це історія, яка обирає оптику жертв та пригнічених, а не оптику “спостерігача” або “переможців”, і яка спрямована на практичний вплив на теперішнє (гуманістичне / емансипаторне / трансформативне використання історії). Історик тут завжди пише “на рухомому поїзді” і не може бути “поза” позицією. Чи можливе історичне письмо без позиції, і чи існує нейтральний історик взагалі? Чому “позиція жертви” для радикальної історії є принциповим методологічним вибором, а не просто моральною емпатією? Як історія може “розблоковувати” уяву щодо можливості дії в теперішньому (Zinn – історія як ресурс agency)? Як радикальна історія працює з “невидимим”: бідність, пригнічені групи, відсутні голоси, свідчення не привілейованих груп? Демістифікація держави: як історія руйнує міф про “нейтральність” уряду / держави як блага? Радикальна історія як історія дії: чи має історик право і обов’язок втручатись в політичний процес? Позитивний ресурс історії: як історія показує можливості альтернатив / моменти можливого іншого світу?

Перетворення - як уникнути пастки утопізму / романтизації рухів? (Zinn: історія також показує провали, кооптацію, бюрократизацію). Чим радикальна історія принципово відрізняється від пропаганди? Чи може радикальна історія бути академічною дисципліною, чи вона завжди виходить за межі академії? Чи може радикальна історія бути універсальною рамкою постколоніального світу? Чи може радикальна історія стати новою формою публічної історії XXI століття?

Інтелектуальна історія (або історія ідей) як галузь історичного знання, яка вивчає еволюцію людської думки, способи, якими люди створюють, обґрунтовують, поширюють і трансформують ідеї у певних історичних, культурних і соціальних контекстах. Вона досліджує не лише самі ідеї як абстрактні концепції, а й умови їхнього виникнення: хто їх формулював, у яких обставинах, з якою метою та як ці ідеї взаємодіяли з культурою, політикою, релігією, наукою, суспільними рухами.

Попри те, що поняття «історія ідей» та «інтелектуальна історія» часто вживаються як синоніми, між ними існує суттєва методологічна різниця. Історія ідей сформувалася на початку XX століття, насамперед завдяки роботам американського історика Артура Лавджоя, який започаткував систематичне вивчення розвитку окремих ідей у часі. Лавджой вважав, що основою історичного аналізу є так звана «одиниця-ідея» (*unit-idea*) – відносно стабільний інтелектуальний елемент, який, поєднуючись із іншими одиницями, утворює нові концепції в різних епохах. Метою історії ідей є простеження таких «чистих» понять – наприклад, «свободи», «природи» чи «раціональності» - від античності до сучасності, незалежно від контексту їх виникнення. Цей підхід має радше есенціалістський і текстоцентричний характер: він зосереджується на великих текстах і філософських системах, розглядаючи ідеї як самостійні сутності, що живуть поза конкретними історичними умовами.

Інтелектуальна історія, натомість, виникла пізніше - у середині XX століття, як реакція на обмеження такого абстрактного підходу. Її представники – Квентін Скіннер, Дж. Г. А. Покок, Райнхарт Козеллек, Мішель Фуко та інші – наголошували, що ідеї не існують у вакуумі, а завжди вплетені у мовний, культурний і соціальний контекст. Вони пропонували вивчати не лише те, *що* мислителі говорили, а й *чому* і *як саме* вони це висловлювали у певних історичних ситуаціях. Такий підхід отримав назву контекстуалізму. Він вимагає враховувати середовище, політичні інституції, риторичні практики й інтелектуальні спільноти, у яких виникають ідеї.

Отже, історія ідей шукає універсальні, повторювані поняття, а інтелектуальна історія прагне зрозуміти, як саме конкретні люди у конкретних обставинах мислили, формулювали та застосовували свої ідеї. Історія ідей вивчає еволюцію понять, а інтелектуальна історія – життя ідей у реальному історичному світі.

Визначення інтелектуальної історії та її відмінність від культурної історії, історії філософії та історії ментальностей. Образ інтелектуала: від академічного мислителя до публічного громадянина. Два виміри вивчення ідей: абстрактні концепції та їхнє втілення у культурному й історичному контексті. Походження дисципліни: від *Kulturgeschichte* та *Geistesgeschichte* до сучасної інтелектуальної історії. Історія читання та історія книги як складові історії ідей. Концепція «unit-idea» Артура Лавджоя і становлення «історії ідей» як окремої методології. Методологічна критика позитивістського підходу Лавджоя і пошук нових аналітичних рамок. Контекстуалізм Квентіна Скіннера та Кембриджська школа інтелектуальної історії. Межі мовного підходу: позатекстові форми вираження ідей – мистецтво, архітектура, музика. Концептуальна історія (*Begriffsgeschichte*) Райнхарта Козеллека і вивчення змін значень понять у часі. Мішель Фуко і «археологія знання»: дискурс, розриви, неперервності та відмова від великих наративів. Метод «довгої тривалості» (*longue durée*) в інтелектуальній історії. Міждисциплінарний характер інтелектуальної історії: перетин із соціологією, економічною думкою, політичною теорією. Формування глобальної інтелектуальної історії як спроби подолати євроцентризм. Порівняльний аналіз

інтеркультурних зв'язків ідей у різних історичних контекстах. Методологічні ризики анахронізму та проблеми історичної реконструкції ідей. Баланс між “канонічними” текстами та маргінальними жанрами в історії інтелектуальної культури. Порівняння підходів до інтерпретації текстів у Лавджоя, Скіннера, Козеллека та Фуко. Публічна функція інтелектуальної історії в сучасному суспільстві. Методологічні етапи дослідження ідей: корпус текстів, контекст, понятійна структура, рецепція, порівняння.

Психоісторія як напрям історичних досліджень, що виник у 1960-х роках у руслі неофройдизму, насамперед у працях Еріка Еріксона та його послідовників. Вона поєднує методи глибинної психології (психоаналіз, аналітичну психологію, екзистенційний аналіз) з історичним аналізом і прагне зрозуміти історичний процес через психологічні механізми поведінки людей і спільнот. Основна ідея полягає в тому, що психологічні структури особистості й колективної свідомості відбивають і визначають характер історичних подій, політичних криз, соціальних трансформацій. Засновник напрямку Ерік Еріксон вважав, що історичні явища можна пояснити через психосоціальну ідентичність особистості, її розвиток і кризи, відображені у поведінці історичних діячів або цілих суспільств. Психоісторія не претендує на заміну традиційного історичного аналізу, а функціонує як допоміжний інструмент соціального пізнання, що розкриває ірраціональні та емоційно-психологічні підстави історії. Водночас вона викликає методологічні дискусії щодо психологічного анахронізму, наукової достовірності висновків і можливості застосування психоаналітичних методів до історичних джерел. Витоки та становлення психоісторії. Походження психоісторії у контексті неофройдизму 1960-х років. Постать Еріка Еріксона: від психоаналізу до «глибинної біографії». Відмінність психоісторії від класичного фройдизму та історичної психології. Основні концепції Еріка Еріксона: теорія восьми стадій розвитку ідентичності як модель тлумачення історичного процесу; поняття «кризи ідентичності» та його проекція на соціальні й культурні явища; психосоціальна ідентичність як ключ до розуміння історичних лідерів і реформаторів (М. Ганді, М. Лютер, Т. Джефферсон, Б. Шоу тощо). Методологічні засади психоісторії: психоісторія як допоміжна методологія: можливості та обмеження. Взаємодія психологічного, соціального та культурного у поясненні історичних подій. Проблема перенесення методів психоаналізу на документи, тексти й архівні матеріали. Психоаналіз історичного джерела: можливості реконструкції внутрішнього світу діяча. Критика та дискусії: «Психологічний анахронізм» за Люсьєном Февром: небезпека проекції сучасної психіки на людей минулих епох; Епістемологічні обмеження психоісторії: як оцінити достовірність висновків; Межа між психологічним поясненням і редукціонізмом: чи може психоісторія уникнути спрощення історії до психодинаміки? Вплив і спадщина психоісторії. Розвиток психоісторичних ідей у біографістиці, культурології, історії літератури. Психоісторія в контексті новітніх гуманітарних студій: від аналізу індивіда до колективної поведінки. Сучасні версії психоісторії: неофройдизм, культурна психологія, соціальна психоісторія.

Історія ментальностей як «історія уявлень» або «історія способів мислення») — це напрям культурної історії, що вивчає способи, якими люди минулих епох сприймали, осмислювали й упорядковували світ довкола себе. На відміну від традиційної політичної чи економічної історії, історія ментальностей цікавиться не подіями, а внутрішнім світом людини історії — її уявленнями, віруваннями, колективними емоціями, символами, цінностями, нормами поведінки. Цей підхід виник у середині ХХ століття в межах французької школи “Анналів” (Марк Блок, Люсьєн Февр, Жорж Дюбі, Роже Шартьє) і став спробою створити так звану “тотальну історію” як історію суспільства в усій повноті його економічних, соціальних і психологічних структур. Згодом історія ментальностей поєдналася з методами мікроісторії (Карло Гінзбург, Роберт Дарнтон), що досліджує життя окремих людей чи малих спільнот для

реконструкції способів мислення цілої епохи. Походження поняття *histoire des mentalités* у працях Марка Блока та розвиток його ідей у колі “Анналів”. Відмова від подієвої історії: чому історики ментальностей прагнули досліджувати не “що сталося”, а “як люди думали”. Зв’язок між історією ментальностей і концепцією “тотальної історії”. Марк Блок і Люсьєн Февр: історія колективної уяви та “психології епохи”. Жорж Дюбі: ментальні структури феодального суспільства (на прикладі “Трьох станів” та “Уявного феодального світу”). Роже Шартъє: культура читання, текст і формування спільних уявлень. Обмеження дослідження конкретним місцем і часом: “глибоке занурення” як ознака методу. Ідея “довгої тривалості” ментальних структур у порівнянні з короткими політичними циклами. Джерела історії ментальностей: листи, судові протоколи, хроніки, щоденники, ритуали, символічні дії. Взаємодія історії ментальностей із соціальною, культурною та психологічною історією. Карло Гінзбург, «*Сир і хробаки*»: реконструкція селянської свідомості через судові документи. Роберт Дарнтон, «*Велика котяча різанина*»: як символічні дії відображають соціальні напруження та світосприйняття. Мікроісторія як спроба відчутти “повсякденну логіку” минулого. “Колективна уява”, “ментальна структура”, “емоційний режим”, “символічний порядок”. Взаємозв’язок між матеріальною культурою і світом уявлень. Ментальність як повільно змінна, але глибинна основа історичного розвитку. Марксистська критика: звинувачення у “ненауковості” та відмові від раціонального пояснення історії. Критика Карло Гінзбурга — “безкласовий характер” і “розмитість соціальних меж” у дослідженнях ментальностей. Ризики психологічного анахронізму та проєкції сучасних уявлень на минуле. Роль історії ментальностей у переході від політичної до культурної історії. Вплив на розвиток історичної антропології, історії повсякденності, історії емоцій. Історія ментальностей як міст між макро- і мікроісторією — від структур до людського досвіду.

Макроісторія як напрям історичних досліджень, який прагне виявити великі, довготривалі тенденції та закономірності розвитку людства, порівнюючи конкретні історичні процеси та суспільства у світовій перспективі. Мета макроісторії — зрозуміти “великі патерни історії”, виявити рушійні сили глобальних змін, повторюваність або унікальність цивілізаційних циклів, а також визначити загальні етапи розвитку людства — від архаїчних структур до сучасних форм раціональності, свободи чи технологічного прогресу. На відміну від мікроісторії, яка заглиблюється у вузьке, локальне й одиничне, макроісторія фокусується на довгих хвилях часу, порівнянні цивілізацій та глобальних процесах. Вона прагне осмислити історію як єдиний динамічний процес, чи то в напрямі прогресу, занепаду, повторюваних циклів або еволюційного оновлення. Серед класичних прикладів макроісторичних досліджень: концепції Освальда Шпенглера («*Занепад Європи*»), Арнольда Тойнбі («*Осягнення історії*»), Вільяма МакНіла («*Піднесення Заходу*»), а також сучасні економічно-історичні моделі, як-от уніфікована теорія зростання Огеда Галора. Отже, макроісторія є спробою подивитися на історію “з висоти пташиного польоту”, шукаючи в ній загальнолюдські закономірності, ритми та структури розвитку. Витоки і сутність макроісторичного підходу. Походження терміна *macrohistory* та його зміст у контексті світової історії. Макроісторія як спроба знайти “великі закономірності” у розвитку людства. Відмінність макроісторії від мікроісторії та метаісторії. Основні принципи макроісторичного мислення. Порівняльний і глобальний підхід: пошук спільних структур у різних цивілізаціях. Ідея повторюваності історичних процесів і циклів (“історія має свої ритми”). Уявлення про стадії розвитку людства — від архаїчних форм до сучасності. Макроісторія як інструмент пояснення “довгої тривалості” (*longue durée*). Концептуальні рамки макроісторії. Чотири ідеї-рамки макроісторії: історія як прогрес; історія як деградація; історія як повторення; історія як рух до “кінця часу” (есхатон). Макроісторія як спроба пояснити напрям і сенс історичного процесу. Класичні макроісторичні теорії. Освальд Шпенглер: ідея життєвого циклу цивілізацій і неминучого занепаду. Арнольд Тойнбі: виклики та

відповіді як рушійна сила історії. Вільям МакНіл: глобальні взаємодії і піднесення Заходу. Приклади макроісторичних подій: завоювання монголів, битва при Айн-Джалуті, “Пакс Монголіка”. Сучасні інтерпретації. Оded Галор і “уніфікована теорія зростання”: поєднання історії, економіки та демографії. Макроісторія як міждисциплінарна галузь – синтез історії, соціології, економіки, культурології. Макроісторичне мислення у ХХІ столітті: глобалізація, екологічна історія, еволюція технологій. Методологічні проблеми та критика. Проблема надмірних узагальнень і редукціонізму в макроісторії. Ризики телеологізму: чи має історія “мету” або “кінцевий сенс”? Баланс між “великим наративом” і конкретним історичним досвідом. Як поєднати макро- і мікроісторію: від глобальних структур до історій окремих людей. Значення макроісторії. Макроісторія як спроба побудови “глобальної історичної свідомості”. Її внесок у розуміння розвитку цивілізацій, економічних систем, культурних парадигм. Макроісторичне бачення як форма філософії історії сучасності.

Мікроісторія як напрям історичних досліджень, який зосереджується на вивченні малих одиниць історичної реальності – окремих подій, спільнот, локальних середовищ чи індивідів. Її головна мета – ставити великі питання, досліджуючи малі об’єкти (формула Чарльза Джойнера: “*to ask large questions in small places*”). Мікроісторія виникла в Італії у 1970-х роках як реакція на кризу “великих наративів” і макроісторичних моделей (зокрема марксизму та соціологічних теорій). Її засновники – Карло Гінзбург, Джованні Леві, Едоардо Гренді, Карло Поні – прагнули показати, що історія не лише результат структур і систем, а й досвід “маленьких людей”, чия повсякденність також формує історичний процес. Ключовими ознаками підходу є: зменшення масштабу аналізу, але поглиблення інтерпретації; використання локальних випадків для перевірки або уточнення загальних історичних закономірностей; увага до повсякденного життя, символічних смислів, мови, культури, уявлень; поєднання історії та антропології (через “густий опис” Кліффорда Гірца); визнання ролі самого історика у формуванні наративу (рефлексивність); інтерес до перетину “високої” та “народної” культури, до взаємодії мікро- та макрорівнів. Мікроісторія є спробою побачити велику історію крізь маленьке вікно, розкриваючи внутрішній світ окремої людини, її уявлення, вибір, досвід і способи взаємодії з владою, культурою та суспільством. Походження та контекст виникнення. Італійські витoki мікроісторії: реакція на кризу великих теорій і “великої історії”. Роль журналу *Quaderni Storici* (з 1966 р.) у формуванні школи *Microstoria*. Відмінність між мікроісторією, локальною історією та “*petite histoire*”. Як мікроісторія пов’язана зі школою “Анналів” і з соціально-культурною історією. Основні принципи мікроісторичного методу. Зменшення масштабу як спосіб досягнення глибшого розуміння історичних процесів. Формула Джойнера: «ставити великі питання у малих місцях». Локальне як лабораторія для перевірки загальних гіпотез. Використання “густого опису” (Кліффорд Гірц) і культурно-антропологічних методів. Провідні постаті та ключові тексти. Карло Гінзбург - «*Сир і хробаки*»: світогляд мельника Меноккіо як вікно у ментальність XVI ст. Джованні Леві – рефлексивність історика, роль дослідника у наративі. Луїс Гонсалес – рання “мікроісторія” як локальна історія (*Pueblo en vilo*, 1968). Едоардо Гренді, Карло Поні, Симона Черутті. Методологічні особливості. Використання “дрібних джерел”: судові протоколи, листи, фіскальні записи, усні свідчення. Прийом “підвищеної аналітичної щільності”: докладний аналіз невеликих фрагментів тексту чи події. Визнання “прогалин” у джерелах (Гінзбург) як частини історичного пояснення. Роль історика у побудові наративу: дослідник стає “видимим” у тексті. Ідеї та цінності мікроісторії. Прагнення “повернути людину в історію” – показати її думки, страхи, вибори. Вивчення маргіналів, еретиків, “малих людей” як носіїв альтернативного досвіду. Взаємодія елітної та народної культури. Співвідношення мікроісторії й макроісторії: “малий масштаб – велике бачення”. Нові напрями та інтерпретації. Глобальна мікроісторія (2010-ті рр.): поєднання локального аналізу з транснаціональними контекстами. Внесок

мікроісторії у формування історичної антропології, історії повсякденності, історії ментальностей. Значення наративу: мікроісторія як мистецтво оповіді, засноване на фактах, але відкрито інтерпретативне. Критика і проблеми. Ризик втрати масштабності й узагальнення. Потенційна суб'єктивність та залежність від позиції історика. Баланс між емпіричністю й інтерпретацією. Чи можна узагальнювати з одного випадку (“проблема репрезентативності”)?

Історична антропологія як напрям історичних досліджень, який поєднує методи й підходи соціальної та культурної антропології з аналізом минулих суспільств. Вона прагне не лише реконструювати події, а зрозуміти як люди минулих епох мислили, відчували, діяли, взаємодіяли та надавали сенс своєму досвіду. Історична антропологія виникла у другій половині ХХ ст. як відповідь на обмеження традиційної соціальної та економічної історії. Вона зосереджується на якісному аналізі, малих спільнотах і символічних аспектах культури, віддаючи перевагу розумінню змістів, а не кількісним узагальненням. Її інтелектуальні витоки у французькій школі “Анналів” (Марк Блок, Люсьєн Февр, Фернан Бродель, Жак Ле Гофф, Емманюель Ле Руа Ладюрі, П’єр Нора), а також у працях антропологів Еміля Дюркгайма, Марселя Мосса, Арнольда ван Геннепа, Кліффорда Гірца, Віктора Тернера. Важливу роль відіграли також Карло Гінзбург і Аарон Гуревич, які поєднували антропологічну інтерпретацію з історичним аналізом. Історична антропологія – це гуманітарна спроба зрозуміти минуле “зсередини”, через повсякденні практики, уявлення, ритуали й символи, які формують культурну логіку конкретного часу і простору. Витоки та становлення історичної антропології. Поєднання історії й антропології: чому виникла потреба “олюднити” історію. Інтелектуальні джерела: Дюркгайм, Мосс, ван Геннеп, Леві-Брюль, Гіртц, Тернер. Вплив школи “Анналів”: від соціальної історії до історії ментальностей і повсякденності. Роль журналу *Annales. Histoire, Sciences sociales* у розвитку історичної антропології. Основні принципи підходу. Людина як носій культури: поведінка, звичаї, символічні дії, мова. Вивчення малих спільнот і локальних контекстів (якісний підхід). Орієнтація на символічні системи і культурні коди, а не лише на економічні структури. Відхід від “великої історії” до “історії знизу”, де в центрі – досвід “звичайних людей”. Відмінності між історичною антропологією, соціальною історією та історією ментальностей. Співвідношення з мікроісторією, етноісторією, історією культури та історією повсякденності. Історична антропологія як «мостик» між історією і культурною антропологією. Використання якісних джерел: щоденники, усні свідчення, ритуали, обряди, мова. Принцип “густого опису” Кліффорда Гірца: розкриття смислів, а не лише фактів. Антропологічне бачення культури як тексту, який історик має “прочитати”. Роль дослідника: рефлексивність, усвідомлення власного культурного коду. Фернан Бродель: багатовимірний час і “структури повсякденності”. Жак Ле Гофф і Емманюель Ле Руа Ладюрі: уявлення, вірування, “світ селян”. Карло Гінзбург і Аарон Гуревич: інтерпретація мікроісторії в антропологічному ключі. Жан-Клод Шміт: історія тіла, жесту й віри у середньовічному суспільстві. Пітер Берк: популяризація історичної антропології в англomовному світі. Ритуали, міфи, символічні системи, уявлення про сакральне. Тіло, хвороба, смерть, час, праця, релігійна практика як об’єкти історико-антропологічного аналізу. Вивчення культурної комунікації між “високою” і “народною” культурами. Переживання історичних змін у щоденному житті (емоції, страхи, звички). Критика з боку економічної та соціальної історії: надмірна увага до символів і браку структурного аналізу. Питання упередженості та євроцентризму в антропологічному описі. Ризик романтизації “іншого” або спрощеного тлумачення культурних відмінностей. Сучасна рефлексивність: як історична антропологія уникає колоніального погляду на інші культури. Внесок історичної антропології у переосмислення ролі культури в історії. Її вплив на розвиток історії ментальностей, культурної історії, історії емоцій, гендерної історії. Історична антропологія як один із головних напрямів гуманітарного повороту ХХ–ХХІ ст.

Гендерна історія як напрям історичних досліджень і одночасно підгалузь гендерних студій, що вивчає минуле крізь призму гендеру – як соціально сконструйованої відмінності між чоловіками й жінками, а також способів, у які ці відмінності формували історичний досвід, політику, культуру та інституції. Гендерна історія постала у 1970–1980-х роках як розвиток жіночої історії, але згодом вийшла за її межі. Якщо жіноча історія прагнула “повернути жінок до історії”, то гендерна історія ставить ширше завдання – аналізувати механізми конструювання гендерних ролей і владних відносин, які визначають місце як жінок, так і чоловіків у суспільстві. Засновниці: Джоан Келлі (питання “Чи мали жінки Ренесанс?”, 1977), Мішель Перро та Джоан Скотт, яка у статті “*Gender: A Useful Category of Historical Analysis*” (1986) запропонувала концептуальну рамку, що зробила гендер ключовою аналітичною категорією історії. Гендерна історія досліджує: як соціальні уявлення про “чоловіче” та “жіноче” змінювалися в різні епохи; як історичні події та періоди по-різному впливали на чоловіків і жінок; як гендерні норми відображають політичну, культурну й релігійну структуру суспільства; як поняття маскулінності й фемінності формували системи влади, моральності й ідентичності. Гендерна історія – це не лише історія жінок, а історія влади, ролей і уявлень, які створюють систему гендерних відносин у минулому та сьогодні. Витоки і становлення гендерної історії. Виникнення гендерної історії з жіночої історії у 1960–1970-х роках. Роль феміністського руху у формуванні нової історіографії. Джоан Келлі і її питання: “Чи мали жінки Ренесанс?” – перегляд традиційної періодизації. Джоан Скотт і стаття “*Gender: A Useful Category of Historical Analysis*” (1986) як теоретичний маніфест дисципліни. Основні поняття і теоретичні засади. Розмежування понять “стать” (sex) і “гендер” (gender): біологічне vs соціальне. Гендер як соціальний конструкт і як категорія аналізу історичного процесу. Уявлення про “жіноче” і “чоловіче” як культурно зумовлені, змінні у часі. Гендер і влада: як відносини між статями відображають політичні й соціальні структури. Взаємозв’язок жіночої та гендерної історії. Жіноча історія як передумова гендерної історії. Внесок дослідниць, які відновили забуті постаті жінок минулого. Від “історії жінок” до “історії гендерних відносин”: зміна дослідницької перспективи. Проблема розмитості меж між жіночими, гендерними та феміністичними студіями. Теми та об’єкти дослідження. Як різні історичні епохи впливали на становище чоловіків і жінок (економіка, освіта, право, сім’я). Зміна гендерних норм і поведінкових очікувань у різні часи. Дослідження агентності жінок і чоловіків: як вони діяли в межах соціальних обмежень. Гендерні уявлення в релігії, мистецтві, політиці, війнах, сімейному житті. Гендерна теорія і постмодернізм. Критика “універсальної жіночої історії”: ідея множинної ідентичності (раса, клас, вік, нація). Вплив постструктуралізму: гендер як дискурсивна конструкція (за Фуко). Проблема “спільного жіночого досвіду” і межі категорії “жінка”. Інтерсекційність як новий підхід у гендерній історії. Історія маскулінності. Виникнення історії маскулінності у 1990-х роках. Два напрями: дослідження маскулінності як частини ширших гендерних процесів; історія чоловічої самосвідомості, відірвана від феміністичних студій. Дослідження чоловічих спільнот, норм поведінки, моделей “справжнього чоловіка”. Гендер і релігія. Взаємозв’язок релігійних уявлень і гендерних структур у різних культурах. Культ жіночих божеств і фігура “жіночого сакрального”. Вплив релігійних норм на родину, шлюб, суспільну ієрархію. Вплив і значення гендерної історії. Як гендерна історія змінила дисципліну історії: від “нейтральної” до рефлексивної науки. Внесок у переосмислення періодизації, історії праці, культури, релігії. Гендерна історія як частина “нової культурної історії” і гуманітарного повороту ХХ ст. Роль історії гендеру в сучасній освіті, політиці пам’яті та публічній історії.

Частина 2. Історія клімату. Історія довкілля та історія екології: спільне і відмінне. Агроісторія. Історія культур пам’яті. Его-історія. Історія повсякденного життя. Публічна історія. Усна історія. Цифрова історія. Концепція Фукуями про кінець історії.

Історія клімату як міждисциплінарна галузь історичних і природничих досліджень, що вивчає зміни клімату впродовж історії Землі та еволюцію наукових уявлень про кліматичні процеси й їхні причини.

Історія клімату поєднує підходи палеокліматології, історії науки, екологічної історії та соціальних студій, аналізуючи як природні чинники (зміни сонячної активності, вулканізм, орбітальні цикли, океанічні течії), так і антропогенні впливи – діяльність людини, пов’язану з викидами парникових газів, вирубуванням лісів, індустріалізацією. Історія клімату охоплює кілька рівнів: природничо-науковий – формування знань про кліматичні механізми (з XVIII–XIX ст.); соціально-культурний – уявлення людей минулого про клімат і його зміни; науково-політичний – становлення кліматології як науки та глобальної екологічної свідомості (XX–XXI ст.). Перші теоретичні основи з’явилися у XIX ст., коли Жозеф Фур’є (1824) описав природний “парниковий ефект”, Джон Тиндал (1859) довів роль водяної пари й CO₂ у збереженні тепла, а Сванте Арреніус (1896) вперше розрахував наслідки подвоєння концентрації CO₂. У XX ст. кліматичні дослідження перетворилися на комплексну науку, а з 1988 р. діяльність координує Міжурядова група експертів зі зміни клімату (IPCC). Історія клімату – це не лише історія температур і льодовиків, а й історія того, як людство усвідомлює власний вплив на планету.

Походження уявлень про кліматичні зміни. Як давні народи (античність, Китай, Ренесанс) сприймали зміну клімату? Приклади ранніх спостережень: Теофраст про осушення боліт, Шень Куа про викопні бамбуки в посушливих районах. Як вплив господарської діяльності (вирубка лісів, іригація, землеробство) осмислювався як чинник зміни клімату? Формування наукового розуміння клімату (XVIII–XIX ст.) Від “божественного плану” до природничих пояснень кліматичних процесів. Жозеф Фур’є (1824): відкриття парникового ефекту. Експерименти Юніс Фут (1856) та Джона Тиндала (1859) про роль CO₂ у нагріванні атмосфери. Сванте Арреніус (1896): перші кількісні розрахунки глобального потепління. Поява гіпотези льодовикових періодів (Луї Агассіс, Джеймс Кролл, Мілутін Міланкович). Розвиток кліматичних досліджень у XX столітті. Виникнення палеокліматології: вивчення відкладень, річних кілець, коралів. Поява кліматичних моделей: від перших обчислень Арреніуса до комп’ютерних симуляцій Манабе й Везеролда (1967). 1950–1960-ті: “крива Кілінга” та вимірювання CO₂ у атмосфері. Теорія “глобального затемнення” (аерозолі) і баланс між охолодженням і потеплінням. Створення Всесвітньої кліматичної програми (WCRP) і IPCC (1988). Докази кліматичних змін і формування наукового консенсусу. Встановлення взаємозв’язку між CO₂ та температурою за льодовими кернами (станція “Восток”, 1980-ті). Розвиток супутникових спостережень та глобальних баз даних (з 1970-х). 1990–2020: шість доповідей IPCC як синтези сучасного знання. Консенсус: понад 99% кліматологів визнають антропогенне походження потепління. Природні та антропогенні чинники клімату. Вплив вулканізму, орбітальних циклів, сонячної активності. Роль океанів, льодовиків і лісів у регулюванні клімату. Людський чинник: промислова революція, спалювання вугілля, метан, сільське господарство. Розвиток концепцій “зворотних зв’язків” – ефект альbedo, танення льодів, викиди метану. Кліматичні дослідження та глобальна політика. Кліматичні конференції ООН: Ріо-де-Жанейро (1992), Кіото (1997), Париж (2015). Роль IPCC у формуванні екологічної політики. Наукові сценарії RCP і прогноз клімату до 2100 року. Дебати навколо “кліматичного скептицизму” і роль ЗМІ у формуванні громадської думки.

Історія клімату як гуманітарна дисципліна. Взаємозв’язок історії клімату з екологічною, економічною та соціальною історією. Як клімат впливав на цивілізації: занепад Майя, “мала льодовикова епоха”, Великий голод XIV ст. Історія клімату як частина історії науки: від спостережень до глобальних моделей. Вплив кліматичної історії на сучасне розуміння Антропоцену.

Сучасні тенденції та нові напрями. “Історія кліматичних даних” – архіви погоди,

цифрові бази, супутникові серії. Історія клімату як історія взаємодії природи й суспільства. Атрибуційна наука (Extreme Event Attribution): як сучасні методи дозволяють визначити роль людини у конкретних погодних подіях. Поняття “кліматичної кризи” та “екологічної історичної свідомості” в XXI ст.

Історія довкілля та історія екології: спільне і відмінне

Історія довкілля (environmental history) – це дослідження взаємодії людини з природним світом у часі з акцентом на тому, що природа відіграє активну роль у формуванні людських справ і, навпаки, людська діяльність змінює природу.

Історія довкілля як окремий напрям сформувалася у США з середовища екологічного руху 1960–1970-х років, і значною мірою й сьогодні її розвиток зумовлений глобальними екологічними проблемами. Спершу ця галузь виросла з історії охорони природи, але згодом значно розширилася – включаючи загальну соціальну, політичну, наукову історію, історію міст, населення, сталого розвитку. Оскільки вся людська історія відбувається у природному світі, історія довкілля зазвичай зосереджується на певних часових проміжках, регіонах або ключових темах. Це виразно міждисциплінарна сфера, що широко спирається як на гуманітарні науки, так і на природознавство.

Три складові предмета історії довкілля: 1) сама природа і її зміни в часі, включно з фізичним впливом людини на сушу, води, атмосферу та біосферу Землі; 2) те, як люди користуються природою: екологічні наслідки зростання населення, вдосконалення технологій, зміни моделей виробництва й споживання (ключові теми: перехід від кочових мисливсько-збиральницьких спільнот до осілого землеробства (неолітична революція), вплив колоніальної експансії та переселенських рухів, екологічні та соціальні наслідки індустріальної та технологічної революцій); 3) те, як люди мислили про природу: як уявлення, вірування та цінності впливали на взаємодію з довкіллям, зокрема в релігіях, міфах, науці й культурі.

Історія екології – це науковий напрям, що досліджує становлення екології як біологічної науки, її концепцій, методів, ключових понять (біогеоценоз, екосистема, сукцесія, біосфера), а також розвиток уявлень про взаємозв'язки організмів і середовища. Хоч термін «екологія» виник лише у XIX ст., самі екологічні ідеї простежуються з античності – від Арістотеля та Теофраста, які описували взаємодію рослин і тварин з оточенням.

У Новий час екологічна думка оформлюється у наукову традицію. Карл Лінней заклав підвалини «економії природи» та систематики; Олександр фон Гумбольдт створив ботанічну географію та описав закономірності розподілу рослин за кліматичними поясами; Карл Мебіус і А. Р. Воллес увели поняття біоценозу. Наприкінці XIX ст. Еугеніус Вармінг фактично заснував екологію як самостійну дисципліну, вперше викладаючи «екологічну географію рослин».

На початку XX ст. формується сучасна екологія: Едуард Зюсс і Володимир Вернадський створюють концепцію біосфери; Артур Тенслі (1935) вводить ключове поняття екосистеми; Чарлз Елтон засновує тваринну екологію, вводить терміни «харчовий ланцюг» і «харчова сітка»; Г. Ч. Коуелс описує екологічну сукцесію; Г. Е. Хатчинсон формує математичну й теоретичну екологію, дає сучасне визначення «екологічної ніші».

У другій половині XX ст. екологія стає глобальною наукою, тісно пов'язаною з державною політикою та охороною природи. Екосистемна екологія Одумів, концепція Геї Джеймса Лавлока, розвиток людської екології, міжнародні програми (UNESCO «Man and the Biosphere», Стокгольм-1972, Ріо-1992, Кіото-1997) перетворили екологію на ключову науку для розуміння глобальних змін біосфери.

Різниця між двома науковими напрямками. Історія екології – це про те, як розвивалася екологія як наука. Історія довкілля – це про те, як розвивалися людські суспільства у взаємодії з природою.

Спільне. Історія екології і історія довкілля мають спільну сферу інтересів – дослідження природи і людського суспільства в їхній взаємодії, але підходять до цього з різних боків: одна – як історія наукових ідей, інша – як історія соціальних практик і процесів.

Агроісторія (*history of agriculture*) як вивчення походження, розвитку та еволюції аграрних практик, культур і технологій від найдавніших форм землеробства та тваринництва до сучасного індустріального і постіндустріального агробізнесу.

Аграрна історія є усталеною та важливою субдисципліною в історичній науці, що зосереджується на глибокому впливі землеробства й сільського життя на розвиток людської цивілізації, економіки та навколишнього середовища. Це одна з центральних тем історії, оскільки сільське господарство було основним способом життя для більшості людства аж до індустріальної революції.

Аграрна історія включає: історію земельної власності; форми землекористування; еволюцію фермерства; роль держави в сільському господарстві; розвиток аграрної техніки й інфраструктури тощо. Кожен із цих напрямів є багатограним. Наприклад, історія фермерства вивчає розвиток аграрних інституцій; державну політику щодо землі, продовольства, розподілу ресурсів; історію аграрних реформ; соціальні структури та громади; локальну історію поселень; економічні та демографічні зміни; вплив аграрних відносин на політичні процеси. Аграрна історія використовує методи економічної історії, соціології, географії, антропології.

Місцеві історії (історія округів, поселень, громад) є надзвичайно важливим джерелом для аграрних досліджень. Саме на рівні локальних громад можна зрозуміти: як організовувалося землекористування; які традиції, норми та інституції формували аграрне життя; як змінювалося суспільство «знизу». Аграрні історики повинні співпрацювати з географами, бо без географічного контексту аграрна історія неповна; так само потрібна соціологія, демографія, економіка – це робить дисципліну міждисциплінарною.

Вивчення аграрної історії неможливе без аналізу систем земельної власності (landholding); орендних відносин (tenancy); ролі держави в розподілі землі; правових норм, що визначали власність і користування. Ці теми показують, як організація землі впливає на політичну, соціальну та економічну історію.

Технічні зміни – одна з головних тем аграрної історії. Технології завжди були вирішальними у формуванні аграрної економіки; впровадження нових знарядь, машин, методів (від плуга до тракторів) змінювало продуктивність, структуру праці, соціальні відносини. Технологічна історія – це ключ до розуміння модернізації села. Техніка не існує поза соціальним контекстом: машини та технології самі по собі не пояснюють аграрних змін; необхідно враховувати соціальні умови, традиції, економічні стимули, місцеві відмінності.

Для поширення нових технологій важливі аграрні коледжі й університети, державні департаменти сільського господарства, дорадчі служби, дослідні станції. Саме ці інституції створюють канали для поширення нових знань, без яких сучасне сільське господарство було б неможливим.

Урядові програми підтримки фермерів, кредити, регулювання цін, субсидії, дорадчі програми – усе це впливало на розвиток сільського господарства та має бути предметом історичних досліджень.

Аграрна історія також вивчає зростання мобільності та зміни у структурі фермерських родин; роль жінок у сільському господарстві; професіоналізацію фермерства; зміни в умовах праці та стилях життя.

Фермер не існує окремо від ринку; економічний контекст, ціни, попит та інфраструктура визначають моделі виробництва; ринок формує сільську економіку так само сильно, як технічні інновації чи природні умови. Це означає, що аграрна історія – це також історія торгівлі, транспорту й економічних циклів.

Інфраструктурні зміни суттєво трансформують місцеві громади та типи господарювання, а відтак під кутом зору агроісториків перебувають розвиток транспортних систем (канали, дороги, залізниця); збільшення можливостей для експорту; формування національних ринків.

Історія фермерських кооперативів, аграрних союзів і спілок є критично важливою для розуміння інституційної сторони сільського господарства.

Аграрна продуктивність є однією з головних історичних проблем, оскільки зростання чи падіння врожайності має економічні та соціальні наслідки; аграрна продуктивність залежить від техніки, політики, ринку, праці, природних умов. Статистика є ключем до аналізу продуктивності, цін, ринку праці.

Для аграрного історика карти, земельні реєстри, документи місцевого уряду, записи про власність та господарство є настільки ж необхідними, як літературні джерела або хроніки. Без них дослідження аграрного життя буде неповним. Важливо враховувати активно використовувати аграрні переписи; аналізувати економічні показники; досліджувати урядові звіти; працювати з адміністративними документами.

Нова аграрна історія інтегрує економічну історію, історію довкілля, історію їжі, гендерні студії, науки STS, історію праці та глобальні студії. Відійшовши від традиційної зосередженості на фермерстві та технологіях, нова аграрна історія розглядає аграрні процеси як частину глобальних систем: харчових режимів, екологічних змін, капіталістичного розвитку, колоніалізму, мобільності та соціальної нерівності. Особливу увагу нова аграрна історія приділяє таким темам, як біологічні інновації (Olmstead & Rhode), роль рабства й плантацій у формуванні капіталізму, гендерні аспекти сільського господарства, історична антропометрія, коеволюційні підходи (Russell), усна історія селянства та політика їжі, взаємодія клімату, довкілля та аграрних систем. Аграрна історія має величезний дослідницький потенціал і є повноцінною науковою дисципліною.

Журнал «Agricultural History» (<https://read.dukeupress.edu/agricultural-history>). Наукове товариство «Agricultural History Society» (<https://www.aghistorysociety.org/>). Міжнародний проєкт *Moving Crops and the Scales of History* (<https://www.mpiwg-berlin.mpg.de/research/projects/moving-crops-and-scale-history>)

Історія культур пам'яті. Історія культур пам'яті як напрям сучасної європейської історіографії, що досліджує минуле через реконструкцію колишніх і сучасних форм колективної пам'яті, так званих «культур пам'яті». Вона зосереджується не лише на подіях минулого, а на тому, як суспільства їх пам'ятають, осмислюють і репрезентують у пам'ятниках, святах, символах, міфах, назвах вулиць, музейних просторах, ритуалах, художніх образах. Цей підхід виник у французькій історіографії 1980-х рр. завдяки П'єру Нора (Pierre Nora), який започаткував грандіозний проєкт *Les Lieux de Mémoire* («Місця пам'яті»). Його ідея полягала в тому, що зникнення «живої пам'яті» (усної традиції, безпосереднього досвіду поколінь) у сучасному світі компенсується створенням штучних «місць пам'яті» – матеріальних (архіви, монументи, цвинтарі), функціональних (свята, традиції, ритуали) та символічних (міфи, літературні образи, герої, топоніми). Нора довів, що ці місця не лише зберігають пам'ять, а й створюють нові смисли, впливаючи на сучасну ідентичність. Культура пам'яті як сукупність практик, символів і ритуалів, через які суспільство зберігає і переосмислює своє минуле, виявляється у створенні «місць пам'яті», музейних наративах, комемораціях, медійному просторі, художніх репрезентаціях. Культура пам'яті відображає ціннісну систему спільноти та її ставлення до історичних травм і героїв.

Ідеї П'єра Нора стали основою для «історії культур пам'яті» як самостійного напрямку та вплинули на дослідження в Німеччині, Польщі, Італії, Україні. Французька школа зробила пам'ять об'єктом історичного аналізу, а Поль Рікер теоретично осмислив історію як «упорядковану пам'ять», що існує в різних формах – від індивідуальної до колективної. У Німеччині цей напрям поєднався з соціальною історією, теорією

модернізації й дослідженням процесів «націоналізації пам'яті» після Другої світової війни. Отже, історія культур пам'яті досліджує, як у різні епохи суспільства створюють, трансформують або втрачають свої образи минулого – та як це впливає на ідентичність, політику, мистецтво, простір і соціальні зв'язки. Об'єкт – колективна пам'ять у її видимих формах: монументи, ритуали, свята, топоніми, символи, герої, архітектура, музейні практики. Мета – зрозуміти, як пам'ять формує національну, регіональну, соціальну та культурну ідентичність. Методи – поєднання історії, антропології, соціології, семіотики, історії мистецтва, етнології, історії ментальностей і усної історії. Просторовий вимір – пам'ять має «топографію» (простір пам'ятників, місць і символів). Соціальний вимір – пам'ять розшарована: існують класи, етноси, релігійні групи, кожен із власною культурою пам'яті. Проблемне поле – зв'язок пам'яті з націєтворенням, націоналізмом, модернізацією, конфліктами пам'яті («війнами пам'яті»).

Що таке «історія культур пам'яті» і як вона пов'язана з колективною та історичною пам'яттю? Як виникла історія культур пам'яті у французькій історіографії 1980-х рр.? Чим відрізняється історія культур пам'яті від історії ментальностей та історії повсякдення? Яке місце займають ідеї П. Рікера про «пам'ять, історію і забуття» в методології цього напрямку? Чому П'єр Нора говорить про «кризу живої пам'яті» в сучасному суспільстві? Як «місця пам'яті» впливають на формування національної ідентичності? Яку роль відіграє емоційний компонент у збереженні та передачі колективної пам'яті?

Методологічні аспекти. Які дисциплінарні методи поєднує історія культур пам'яті (історія, соціологія, семіотика, антропологія, мистецтвознавство)? Як можна досліджувати «топографію пам'яті» у міському просторі? У чому полягає різниця між національною, регіональною та локальною культурами пам'яті? Як соціальна і політична сегментація суспільства впливає на формування різних «середовищ пам'яті»?

Актуальні проблеми. Як процеси глобалізації, медіатизації та цифровізації змінюють культуру пам'яті у ХХІ ст.? Що таке «війни пам'яті» і як вони пов'язані з політикою пам'яті? Як історія культур пам'яті може допомогти у подоланні історичних травм і примиренні суспільства? Історична пам'ять як форма колективної свідомості, що відображає значущі для спільноти уявлення про минуле, збережені в символах, міфах, традиціях, знаннях і культурних стереотипах.

Політика пам'яті як цілеспрямована діяльність держави, інституцій та громадянського суспільства, спрямована на формування і підтримку певних інтерпретацій минулого. Війни пам'яті як конфлікти між різними соціальними та політичними групами щодо інтерпретацій минулого. Вони відображають боротьбу за символічну владу над минулим і стають елементом гібридних воєн, коли історична пам'ять перетворюється на інструмент політичного впливу.

Его-історія – це напрям у історичній науці, що поєднує авто/біографічний наратив історика з рефлексією про власну наукову діяльність та історію епохи. Історик стає одночасно суб'єктом і об'єктом дослідження: описує власний життєвий шлях, формування професійної ідентичності, цінностей та упереджень і показує, як «Я-історика» впливає на вибір тем, інтерпретацій і джерел.

Термін *ego-histoire* запровадив П'єр Нора у 1980-х роках (збірник «*Essais d'ego-histoire*»), до формування підходу долучилися Жак Ле Гофф, Жорж Дюбі, Емманюель Ле Руа Ладюрі та інші представники французької історичної школи. Его-історія пов'язана з «рефлексивним поворотом» у гуманітаристиці, з ідеями про self-concept, ідентичність, пам'ять, суб'єктивність та неминучу залученість дослідника в історичний процес, який він описує. Що таке его-історія? Чим его-історія відрізняється від мемуарів та автобіографії? П'єр Нора і поява терміна *ego-histoire*. «*Essais d'ego-histoire*»: хто з істориків брав участь у проєкті? Роль Жоржа Дюбі, Жака Ле Гоффа, Емманюеля Ле Руа Ладюрі у формуванні підходу. Поняття self, self-concept, ідентичності: чому психологія «Я» важлива для історика. Як «Я-історика» впливає на вибір тем, джерел і методів

дослідження? Его-історія як форма рефлексії над власною професійною біографією. Структура его-історичного тексту: «життя», «епоха», «майстерня історика». Пам'ять, травма й досвід насильства в его-історії. Переваги его-історії: прозорість, чесність, вияв прихованих упереджень. Ризики его-історії: нарцисизм, суб'єктивізм, звуження перспективи. Его-історія, мікроісторія та історія повсякдення: точки перетину. Можливості его-історії для усної історії та публічної історії.

Історія повсякденного життя (повсякденна історія / історія повсякденності) – це відносно молодий, але вже впливовий напрям історичної науки, що сформувався у другій половині ХХ ст. Він виник на тлі «антропологічного повороту» в гуманітаристиці, коли в центр уваги почала ставати не держава, не «великі події» й «великі люди», а звичайна людина з її щоденним досвідом. Завдання цього напрямку – показати, як у буденних практиках, звичках, стосунках, емоціях відбиваються великі соціальні процеси: модернізація, війни, революції, тоталітарні режими, зміна цінностей.

Теоретичний фундамент було закладено насамперед у філософії та соціології. Альфред Шюц увів повсякденність (або «життєвий світ») як ключовий вимір соціальної реальності: світ, який людина постійно створює своїми діями, очікуваннями, спогадами, уявленнями про майбутнє. Його учні Пітер Бергер і Томас Лукман розвинули конструктивістський підхід: повсякденне життя – це мережа смислів і символів, яку люди спільно вибудовують і зазвичай сприймають як щось самоочевидне. Норберт Еліас звернув увагу на те, що повсякденне не можна відривати від соціальних структур, і показав його через протиставлення святу, надзвичайним подіям, «високій» культурі.

У власне історичній науці важливу роль відіграла французька «школа Анналів», передусім Фернан Бродель, який запровадив поняття «структур повсякденності» й пов'язав їх із довготривалими ритмами історії. Паралельно в Німеччині виникла *Alltagsgeschichte* – «історія повсякденності» або «історія знизу», пов'язана з іменами Альфа Людтке та Ганса Медика. Вона рішуче відкидала як культ «великих людей», так і надмірну віру в безособові «структури», натомість зосереджувалася на досвіді «маленьких людей» – робітників, селян, міських низів – і на тому, як вони приймали, опиралися чи «перетлумачували» владу й ідеологію у своєму щоденному житті.

Подальший розвиток напрямку пов'язаний із культурологічними й антропологічними підходами. Реймонд Вільямс запропонував бачити культуру як «спосіб життя спільноти», а не лише сферу високого мистецтва, що відкрило шлях до поняття «повсякденної культури». Німецький історик Мартін Дінгес говорив про «нову культурну історію повсякденності», спираючись на ідею «стилів життя» – стійких моделей вибору, які роблять індивіди й групи в межах запропонованих суспільством можливостей.

Історія повсякденності є від початку міждисциплінарною: вона активно запозичує методи філософії, соціології, етнології, лінгвістики, культурології. Так само широким є спектр джерел: від законів, статистики й службових документів до его-документів (мемуарів, щоденників, листів), усних свідчень, фольклору й художньої літератури. Ключовою є увага не стільки до «речей» як таких, скільки до ставлення людей до них, до їхніх уявлень, страхів, надій, стратегій виживання.

Публічна історія - це сукупність практик, що застосовують професійні історики та фахівці з історичних дисциплін поза академічним середовищем. Її головна мета – зробити історичне знання доступним, корисним і релевантним для широкої громадськості. Публічна історія постає на перетині музеєзнавства, архівної справи, охорони культурної спадщини, усної історії, медіапродукції, урбаністики та державної політики пам'яті. Концепція публічної історії ґрунтується на кількох ключових принципах: орієнтація на широку аудиторію, а не лише на академічних фахівців; застосування історичних методів у практичних сферах; високі професійні стандарти та спеціальна підготовка; корисність історії у суспільному житті (створення ідентичностей, підтримка місцевих громад, формування політики пам'яті); співтворення історичного

знання разом із різними «публіками».

Формування та розвиток напрямку. Попри існування довгої традиції публічного представлення історії – у музеях, архівах, пам'ятках, історичних товариствах – як окрема професійна галузь публічна історія оформилася у 1970-х роках. Політичні та соціальні рухи 1960–1970-х рр. (боротьба за громадянські права, фемінізм, історія робітничого класу) активізували інтерес до «історії звичайних людей». Одночасно відбулося скорочення академічного ринку праці, що стимулювало пошук альтернативних кар'єр для істориків. У США додатковий імпульс створили державні програми на кшталт Національного акту про охорону історичної спадщини (1966) та зростання культурного туризму. Поворотним моментом стали 1976–1979 роки, коли Роберт Келлі в Університеті Каліфорнії (Санта-Барбара) розробив концепцію і першу програму з публічної історії за підтримки Фонду Рокфеллера. Створення журналу *The Public Historian* (1978) та Національної ради з публічної історії (NCPH, 1979) закріпило становлення напрямку. У Канаді, Австралії та Бразилії публічна історія розвивалася подібними шляхами, часто у взаємодії з державними програмами культурної спадщини. Від 2010 р. міжнародну співпрацю координує Міжнародна федерація публічної історії (IFPH). Ключові науковці та їхній внесок. Роберт Келлі – основоположник терміна «публічна історія» та ініціатор академічних програм. Пітер Новік – критик жорстких меж між історією академічною, популярною і корпоративною, що стимулювало розширення поняття публічної історії. Гілда Кін, Пол Ештон – розробники концепції взаємодії між істориками та громадами, акцент на спільному створенні історії. Кеті Стентон – досліджувала радикальні та активістські елементи публічної історії. Гай Байнер – звернув увагу на приховані, «непублічні» форми пам'яті та їхній вплив на публічні наративи. Еволюція практик. Наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. публічна історія інтегрувала цифрові технології: блоги, подкасти, цифрові архіви, краудсорсинг, соціальні мережі. Зросла роль локальних ініціатив («якби цей дім міг говорити»), участі громад, публічних дискусій та «війн пам'яті». Публічна історія стала простором комунікації, де зустрічаються академічні знання, пам'ять спільнот і сучасні культурні практики.

Усна історія як напрям історичної науки, що займається збиранням, дослідженням і збереженням свідчень очевидців та учасників минулих подій за допомогою інтерв'ю, аудіо- та відеозаписів, а також їхніх транскрипцій. На відміну від письмових джерел, усні свідчення передають особисті переживання, емоції, інтерпретації та «мовчазні знання» людини – те, що зазвичай не потрапляє до офіційних документів. Завдяки цьому усна історія є важливим інструментом вивчення повсякдення, досвіду маргіналізованих груп, життя «звичайних людей» та багатоголосся минулого. Етапи розвитку усної історії. Формування усної історії як академічної дисципліни у ХХ столітті. Перший великий академічний проєкт – створений 1948 року професором Алланом Невінсом *Oral History Research Office* при Колумбійському університеті. Інституціоналізація усної історії, зростання кількості записаних інтерв'ю до десятків тисяч. Вибух популярності методу у 1960–1970-х роках, коли дешеві портативні магнітофони зробили запис інтерв'ю доступним широкому колу дослідників. Зв'язок із масовими соціальними рухами – боротьбою за громадянські права, протестами проти війни, феміністичними ініціативами. Усна історія як спосіб фіксації голосів тих, кого традиційна історіографія зазвичай ігнорувала. Поява у другій половині ХХ століття важливого напрямку документування спогадів свідків трагедій, зокрема Голокосту. Створення інституції США та Європи великих архівів інтерв'ю з очевидцями як поштовх етичним дискусіям і теоретичному осмисленню ролі пам'яті в історії. З початку ХХІ століття розвиток цифрових технологій суттєво змінив поле: створення онлайн-архівів, автоматизований пошук, глобальний доступ до записів дали змогу усній історії вийти за межі академічного середовища та стати справді публічною практикою.

Вчені та інституції, що формували усну історію. Аллана Невінса. Італійський історик Александро Портеллі, який довів, що цінність усної історії полягає не в точності фактів, а у значеннях, які люди надають своєму досвіду, та показав, що «помилки пам'яті» часто є важливими інтерпретаційними ключами. Американські історики Дональд Рітчі, автор практичного посібника *Doing Oral History*, та Пол Томпсон, чия книга *The Voice of the Past* зробила метод популярним у Європі. Масові ініціативи на кшталт StoryCorps у США продемонстрували, що усну історію можуть створювати не тільки професіонали, а й звичайні люди, документуючи власний досвід. Усна історія як глобальний рух, що охоплює як академічні центри, так і громадські ініціативи, архіви, музеї й цифрові платформи.

Цифрова історія як напрям історичної науки, що використовує цифрові технології для збирання, аналізу, інтерпретації та публічного представлення минулого. Поєднує методи історичного дослідження з інструментами цифрових гуманітарних наук: базами даних, візуалізаціями, геоінформаційними системами (GIS), текстовою аналітикою, 3D-моделюванням, мережевим аналізом та інструментами роботи з «великими даними». Цифрова історія створює відкриті архіви, інтерактивні карти, мультимедійні проекти та онлайн-платформи, роблячи історію доступнішою для суспільства.

Етапи розвитку цифрової історії. 1960–1970-ті: витоки в кількісній історії та кліометриці. Перші комп'ютери використовувалися для статистичного аналізу переписів населення, даних про вибори, міські довідники. Метою було кількісне вимірювання соціальних процесів. Це стало фундаментом цифрових методів у історії. 1980-ті: перехід до цифрових баз даних та CD-ROM. Бібліотека Конгресу США створює перші проекти оцифрування документів. Виходить мультимедійний CD-ROM *Who Built America?*, що поєднав текст, звук, відео та зображення. Початок 1990-х: поява інтернету та перших цифрових архівів. Одні з перших великих онлайн-проектів: *The Valley of the Shadow* (Едвард Ейерс, Вільям Томас), індекси світової історії Лінн Нельсон. Проекти поєднували архівування джерел з їхнім аналітичним використанням. Кінець 1990-х - 2000-ті: інституціоналізація напряму. Створюється Центр історії та нових медіа (CHNM, Рой Розенцвейг), який розробив ключові інструменти для дослідників – Zotero, Omeka, Troxy. З'являються спеціалізовані центри цифрової історії при університетах. 2010-ті - сьогодення: великі дані, автоматизований аналіз, 3D-моделювання. Цифрова історія активно застосовує машинне навчання, мережевий аналіз, корпусну лінгвістику, моделювання історичних просторів і взаємодій.

Основні дослідники та їхній внесок. Рой Розенцвейг - засновник CHNM, піонер цифрової гуманітаристики; створив інструменти, що стали стандартами в історичних дослідженнях. Едвард Ейерс та Вільям Томас - автори проекту *The Valley of the Shadow*, першого масштабного прикладу цифрового історичного аналізу; використовували XML, GIS та мережеві методи. Роберт Дарнтон - поєднав традиційні дослідження з цифровими додатками в історії друку та інформації. Патрік Меннінг - застосував цифрові технології для вивчення міграцій та демографії, створив моделі трансконтинентальних переміщень. Філіп Етінгтон - один з перших, хто створив мультимедійні цифрові історичні публікації. Джон Луц та канадська команда "Great Unsolved Mysteries in Canadian History" - розробники інтерактивних освітніх цифрових проектів.

Основні центри цифрової історії у світі. Center for History and New Media (George Mason University) - провідний центр, автор Zotero, Omeka. Virginia Center for Digital History (University of Virginia). Institute for Advanced Technology in the Humanities (University of Virginia). Center for Public History and Digital Humanities (Cleveland State University). Digital History Center (United States Military Academy, West Point). Center for Digital Research in the Humanities (University of Nebraska, співпраця з Канадою). Digital projects at University of Victoria (зокрема *Great Unsolved Mysteries*). Department of Digital Humanities (King's College London) - один із найвідоміших європейських центрів DH.

HUMlab (Umeå University, Швеція) - потужна лабораторія цифрових гуманітарних досліджень. Digital Humanities Institute (University of Sheffield, UK) - проекти з оцифрування та цифрового аналізу. Цифрова історія сформувалася як відповідь на нові технологічні можливості, поєднавши традиційні історичні методи з потенціалом комп'ютерного аналізу, візуалізації та глобальної мережевої взаємодії. Вона відкрила принципово нові способи роботи з джерелами, зробила історію доступнішою та сприяла розвитку інноваційних підходів до публічної гуманітарної науки.

Кінець історії як філософсько-політична концепція, запропонована Френсісом Фукуямом, згідно з якою історія як ідеологічна еволюція людства досягла свого завершення у формі ліберальної демократії та ринкової економіки. Фукуяма розуміє «кінець історії» не як зупинку подій, воєн чи політичних процесів, а як завершення пошуку людиною найоптимальнішої політичної та соціальної форми організації, яка задовольняє її найглибші духовні та матеріальні потреби. Спираючись на Гегеля та Кожева, Фукуяма стверджує, що історія – це рух людства до визнання гідності кожної людини через боротьбу за свободу (*thymos* – прагнення до визнання). Цей процес завершився у «універсальній і гомогенній державі», тобто у світі ліберальних демократій, де всі люди отримують рівні політичні права та можливості. Проте «кінець історії» має й антропологічний вимір: у ньому постає фігура «останньої людини» (*the last man*), позбавленої великих ідеалів і героїчних прагнень. Вона живе у комфорті, без війн і страждань, але втрачає сенс боротьби й духовного зростання. Це породжує нову небезпеку – внутрішню порожнечу, нудьгу та можливе відродження ірраціональних сил.

Ключові ідеї концепції. Історія як телеологічний процес. Людство рухається до певної мети (*telos*) – досягнення свободи і рівності. У ліберальній демократії ця мета реалізована найповніше. Дві рушійні сили історії: *логіка сучасної науки* – сприяє розвитку економіки, техніки, раціональності; *боротьба за визнання* (*thymos*) – морально-психологічна основа політичних змін. Ліберальна демократія як фінальна форма правління. Вона єдина здатна поєднати індивідуальну свободу, рівність і стабільність без тиранії. Остання людина. Символ духовної кризи: у світі матеріального достатку людина може втратити мету, почуття честі та готовність до самопожертви. Проблема постісторичної епохи. Навіть якщо ідеологічна еволюція завершена, людська природа (прагнення до ризику, честолюбство, духовний неспокій) може знову відродити історію.

«Кінець історії» - гіпотеза про завершення ідеологічного розвитку людства у формі ліберальної демократії, де досягнуто рівність, свободу і загальне визнання, але постає загроза духовного занепаду «останньої людини».

Теоретичні засади. Яке філософське питання ставить Френсіс Фукуяма у своїй праці «Кінець історії та остання людина»? Як Фукуяма розуміє поняття «історії» - у гегелівському, марксистському чи модерному сенсі? У чому полягає різниця між «кінцем історії» як процесом і як метафорою? Які дві рушійні сили історії виділяє Фукуяма - «логіку науки» та «боротьбу за визнання»? Ліберальна демократія як фінал історії. Чому Фукуяма вважає ліберальну демократію кінцевою стадією політичної еволюції? Як він обґрунтовує її перевагу над фашизмом і комунізмом? Чи є сучасна демократія внутрішньо стабільною системою, чи вона містить «внутрішні суперечності»?

Проблема «останньої людини». Хто така «остання людина» і чому Фукуяма звертається до Ніцше? Чому духовна втома та відсутність ідеалів є небезпекою для ліберального світу? Як пов'язана матеріальна насиченість із моральною апатією? Чи можна сказати, що «кінець історії» — це початок нової епохи «постісторії»?

Критика концепції. Які контраргументи висували критики (Гантінгтон, Славой Жижек, Жан Бодрійяр, Валлерстайн)? Чи може релігія, націоналізм або авторитаризм стати новими викликами для ліберальної демократії? Як геополітичні події ХХІ століття (війни, автократії, технологічний контроль) ставлять під сумнів тезу Фукуями?

4.2. ПЛАН СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№	Тема заняття / план
1	Тема 1. Еволюція концепції історії: від міфу до наукового знання. Історіографія епохи Ренесансу <i>Питання для роздумів і пошуку відповідей:</i> 1. У чому полягає різниця між міфологічним, релігійним та історичним типами пояснення минулого? 2. Які методологічні інновації Фукідіда дозволяють назвати його засновником “психологічної історії” та історії причинності? 3. Як Р. Дж. Колінгвуд пояснює сутність історичного знання і чому він критикує Тіта Лівія та Тацита? 4. Яку роль відіграла провіденційна модель Євсевія Кесарійського у формуванні християнського історичного наративу? 5. Які сильні та слабкі сторони середньовічної історіографії можна виокремити за Колінгвудом? 6. Як Петрарка, Поджо та Леонардо Бруні започатковують емергенсе раннього історизму? (зміна ставлення до античних джерел) 7. Чому Нікколо Макіавеллі можна назвати одним із засновників антропологічного повороту в історії? 8. У чому полягає внесок Жана Бодена у “очищення історії” та як його концепція суверенітету пов’язана з історичним мисленням? 9. Порівняйте підхід Френсиса Бекона, Рене Декарта і бенедиктинської школи (Мабільйон): що саме змінилося в понятті джерела? 10. Як принцип <i>verum-factum</i> Джамбаттісти Віко змінює статус історичного знання і яким чином ця лінія продовжується у філософії Лока та історичній епістемології Г’юма?
2	Тема 2. Сприйняття історії в епоху Просвітництва <i>Питання для роздумів і пошуку відповідей:</i> 1. Чи дійсно Декарт небезпечний для історіографії, чи він радше дав їй інструмент методологічної дисципліни? 2. Які риси Просвітництва найбільш принципово змінюють уявлення про історичну істину? 3. Чим відрізняється англійська історична думка від французької у Просвітництві? 4. Як шотландський інституційний контекст (університети + духовенство + клуби) вплинув на зміст теорій Г’юма та Гіббона? 5. Чому Вольтер відмовився від “великих людей” і обрав історію звичаїв? Чи це сучасний історичний підхід? 6. Як Кондорсе обґрунтовує прогрес: це онтологія світу чи політична програма? 7. Чи можна просвітницьке уявлення про історію вважати початком історизму? 8. У чому полягає критика Просвітництва у Колінгвуда і чи вона релевантна для ХХІ ст.? 9. Спіноза і свобода: чи можливе історичне знання без ідеї свободи?
3	Тема 3. Романтизм як філософія серця, пристрасті і свободи в історії <i>Питання для роздумів і пошуку відповідей:</i> 3.1. Які аспекти Французької революції найбільше дискредитували просвітницький універсалізм?

	3.2. Чи є романтичний ірраціоналізм реакцією, чи альтернативною епістемологією історії? Ідеалізація минулого: метод чи пастка? 3.3. Як Гердер змінює “одиницю аналізу” історії (від людства загалом до націй)? Роль мови. 3.4. Фіхте: коли історична філософія стає політичною програмою? Етика національної єдності. 3.5. Шеллінг і органіцизм: що дає історику метафора “організму”? 3.6. Гегель: чи справді історія має напрямок і суб’єкта (Дух)? Що робити з “жертвами історії”? 3.7. Шопенгауер: чи можливе “мудре” історичне знання без оптимізму прогресу? 3.8. Берк: традиція як носій раціональності — критика конструктивізму революції. Маколей: оповідь про прогрес британських інституцій — історія чи політична риторика? 3.9. Карлайл: “герої” як двигуни історії — де межа між біографією та каузальним поясненням? 3.10. Де Местр, де Бональд, Шатобріан: чи сумісні сакралізація влади й історична критика? 3.11. Тьєррі: “конфлікт народів” і соціальні класи — що в цьому від романтичної оптики? 3.12. Гізо, Міньє: як поєднати свободу й порядок у історичній інтерпретації? 3.13. Мішле: “народний інстинкт” — евристичний ресурс чи метафора національного міфу? 3.14. Токвіль: уроки революції для демократії — які попередження актуальні нині? 3.15. Савіньї та Ейхгорн: право як вираз <i>Volksgeist</i> — як це працює для плюралістичних суспільств? 3.16. Ранке: як поєднати філософію історії з архівною критикою? Що таке “семінар” Ранке і чому це революція методу? 3.17. Шлоссер, Лелевель: ліберальний романтизм і постать історика-громадянина — норми чи ризики? 3.18. Бенкрофт: провіденціальна історія США — наратив нації чи універсалістська модель свободи? 3.19. Чим американський романтизм відрізняється від європейського в трактуванні історичної місії?
4	Тема 4. Як наука вийшла за межі традиційної історіографії? Від соціологічної історії, позитивізму, через марксизм, до «Школи Анналів», Кроче і Колінгвуда. Розвиток історичної думки в Європі другої половини XIX - першої половини XX ст. <i>Питання для роздумів і пошуку відповідей:</i> 4.1. У чому принципова відмінність між позитивістським уявленням історії як “природничої науки” та марксистським уявленням історії як поля соціальних відносин і класового конфлікту? 4.2. Чи справді соціологічна історія (Сен-Симон/Конт - Тен - Спенсер - Дрепер) є запереченням теологічної історіософії, чи лише новою формою універсалістського метанаративу? 4.3. Чи можна вважати “історичний матеріалізм” Маркса лише методом аналізу, чи це невіддільно і політичне вчення? 4.4. Чи коректно називати марксизм “науковою” історією у сенсі позитивістського наукового ідеалу? Де зона несумісності? 4.5. Чому саме Німеччина кінця XIX ст. стала центром найбільш радикальної критики позитивізму і “класичної” науки історії? 4.6. Чи був Лампрехт справжнім предтечою культурної історії / мікроісторії - чи його

	“масова психологія” була тупиковою гілкою? 4.7. У чому принципова різниця між “розумінням” історичного процесу (Дільтей, Віндельбанд, Ріккерт, Зіммель) та “поясненням” історичного процесу (позитивізм / марксизм / Спенсер)? 4.8. Чи можна Вебера назвати синтезом соціологічної історії і філософії історії - чи він створює принципово третю парадигму? 4.9. “Анналі” як науковий проект: це контрпозитивізм чи радикальне розширення поняття позитивного факту (ментальності, структури, тривалість, час)? 4.10. Чи можна розглядати Кроче і Колінгвуда як завершення епохи класичних “великих теорій історії” - або навпаки їх концепції відкривають шлях до постструктуралізму/linguistic turn?
5	Тема 5. Порівняльні цивілізаційні теорії XX століття: від морфології культур до світ-системного аналізу <i>Питання для роздумів і пошуку відповідей:</i> 5.1. Чи можливе некарикатурне використання морфології культур для сучасних компаративних студій, не скочуючись у есенціалізм? (Шпенглер) 5.2. Чи може модель “виклик – відповідь” працювати як універсальний механізм пояснення історичних трансформацій, чи вона теж має цивілізаційні межі? (Тойнбі) 5.3. Чи здатен культуроцентричний порівняльний аналіз бути операційним інструментом, а не лише філософською рамкою? (Багбі) 5.4. Чи може <i>longue durée</i> пояснювати швидкі світові переломи (революції, технологічні прориви), чи для цього потрібен інший рівень часу? (Бродель) 5.5. Де межа між інструментами й інституціями сьогодні: соцмережі, <i>big data</i>, алгоритми — це нові “інструменти” чи уже “інституції”? (Квіглі) 5.6. Чи справді глобальна історія є історією дифузій та міжцивілізаційних інфекцій — а не історією внутрішніх національних процесів? (МакНілл) 5.7. Чи можливе коректне “оцінювання” цивілізацій без нормативності, і чи може існувати неідеологічна метатеорія цивілізаційних циклів? (Мелко) 5.8. Чи є цивілізація валідною політичною одиницею в XXI столітті, чи це лише риторична модель легітимації блокового мислення? (Гантінгтон) 5.9. Чи пояснює глобальна капіталістична світ-система історію сучасності краще, ніж моделі цивілізацій — чи це просто інша оптика на той самий матеріал? (Валерстайн)
6	Тема 6. Концептуалізація історичної науки. <i>Питання для роздумів і пошуку відповідей:</i> Частина 1. Історизм та історицизм: еволюція. 6.1.1. У чому фундаментальна різниця між історизмом як принципом історичного мислення і історицизмом як вірою в закономірну, передбачувану логіку історичного розвитку? 6.1.2. Чому саме кінець XVIII — початок XIX ст. став моментом появи історичної свідомості як нової епістемології дії? 6.1.3. Чим “класичний історизм” XIX ст. відрізнявся від просвітницьких моделей історії (і чому він переміг у філософії гуманітарних наук)? 6.1.4. На чому ґрунтується критика історицизму Карла Поппера і в чому її політичні наслідки? 6.1.5. Чи є “новий історицизм” (<i>literary</i>) поверненням до історизму чи це інша епістемологія історичного? — і чи можна його вважати пізнім наслідком <i>linguistic turn</i>?

	Частина 2. Концептуалізація історії та історія концептів: трансформація понять як метод історичного аналізу і епістемології історичного знання. 6.2.1. У чому відмінність між <i>conceptual history</i> як теорією/методологією і <i>history of concepts</i> як практикою аналізу конкретних понять? 6.2.2. Чому саме мова (<i>linguistic turn</i>) стала умовою появи <i>conceptual history</i>? 6.2.3. Чим відрізняються дві ключові моделі <i>conceptual history</i>: <i>Begriffsgeschichte</i> Коселлека і <i>Cambridge School</i> (Скіннер, Покок)? 6.2.4. Як концепти формують політичні режими часу та колективні досвіди? (<i>polytemporality</i> Йордгайма) 6.2.5. Чи може концептуальна історія бути альтернативою великому історичному наративу? — чи це просто нова форма історичного аналітизму? Частина 3. «Парадигма» як центральний концепт Томаса Куна та від концепту «парадигми» до методологічної революції. 6.3.1. Як функціонує парадигма як “нормальна наука” і чим вона забезпечує дисциплінарну стабільність науки? 6.3.2. Чому аномалії мають таку високу епістемну силу і як вони запускають механізм наукових революцій? 6.3.3. Що означає несумірність парадигм і чому вона руйнує ідею кумулятивного прогресу науки? 6.3.4. Чи можливе історичне порівняння наук, якщо парадигми несумірні? (чи допустима історична синхронізація?) 6.3.5. Яким чином концепт парадигми Куна змінив історію науки, соціологію науки та політику знання у XX–XXI століттях?
7	Тема 7. Частина 1. Розуміння концепту “Contemporary History” (від 1848 р. чи від 1945 р., новітня історія або історія сучасності). Частина 2. Концепт «Global History». Історія глобальна чи історії національні. Всесвітня історія чи глобальна історія. <i>Питання для роздумів і пошуку відповідей:</i> Частина 1. 7.1.1. Чи можливо виробити стабільне концептуальне визначення «сучасної історії» без політичних та цивілізаційних упереджень? 7.1.2. Чому в різних традиціях 1848 і 1945 можуть бути конкуруючими «нульовими точками» сучасності? Які історичні інтереси приховані за кожною? 7.1.3. Які епістемологічні наслідки має «проблема часової близькості» і чи її можна компенсувати? 7.1.4. Чи перетворює залученість історика до комунікації з владними суб'єктами (<i>power holders</i>) саму дисципліну на політичну практику? 7.1.5. Чи можливий «чистий» науковий текст про сучасність без «густої описовості» і без журналістської модуси? 7.1.6. Як деколоніальні перспективи змінюють історіографічні рамки «сучасності» і перспективу «історик та його Інші»? 7.1.7. Чи повинно визначення меж <i>contemporary history</i> залежати від «смерті свідків» чи від епістемологічного стану історичного знання? Частина 2. 7.2.1. Чи може глобальна історія в принципі бути без національних історій або вона завжди постає на їхньому корпусі та з них? 7.2.2. Чи є глобальна історія лише масштабуванням історичного аналізу чи це принципово інший тип історичної раціональності?

	7.2.3. Як зміни після 1945 / 1989 сформували глобальну оптику? Це соціальні процеси чи трансформація методів? 7.2.4. Чи є «історія світу» і «глобальна історія» взаємовиключними категоріями або вони можуть бути комбінаційними? 7.2.5. Чи може глобальна історія уникнути власної версії глобального євроцентризму? Як розпізнавати методологічні пастки? 7.2.6. Чи може національна історія бути вписаною в глобальну без втрати автономії? 7.2.7. Чи є глобальна історія формою інтелектуальної політики нового типу (і чи це добре/погано для науки як такої)?
8	Тема 8. НЕ-традиційні концепти сучасної історичної науки. <i>Питання для роздумів і пошуку відповідей:</i> Частина 1. Радикальна історія. Інтелектуальна історія / історія ідей. Психоісторія. Історія ментальностей. Макроісторія. Мікроісторія. Історична антропологія. Гендерна історія. Радикальна історія 8.1.1. Як прозоро артикулювати власну позицію історика і водночас утримати строгість доказування? 8.1.2. Які методи дозволяють відновлювати «відсутні голоси» (бідні, колоніалізовані, маргіналізовані) без романтизації? 8.1.3. Чим демістифікація держави відрізняється від антиінституційної упередженості; які критерії розрізнення? 8.1.4. Як історичні кейси можуть розширювати агенсу сучасних спільнот (за Zinn): які інструменти трансляції з минулого в теперішнє? 8.1.5. Де проходить межа між радикальною історією та пропагандою; які стандарти перевірки джерел і прозорості методу? Інтелектуальна історія / історія ідей 8.1.6. У чому сила й слабкість підходу Лавджоя («unit-idea») порівняно з контекстуалізмом Скіннера/Покока? 8.1.7. Як працює «мовний акт» у політичному трактаті: що саме робить текст у своєму первинному контексті? 8.1.8. Як Begriffsgeschichte Козеллека змінює наш аналіз понять «революція», «громадянство», «свобода» в різні епохи? 8.1.9. Чим «археологія знання» Фуко відрізняється від традиційної історії ідей у ставленні до розривів і неперервностей? 8.1.10. Які «поза-текстові» носії ідей (книга як об'єкт, образи, архітектура) найкраще вбудовувати у джерельний корпус і як їх читати? Психоісторія 8.1.11. Які межі легітимного перенесення психоаналітичних понять на історичні джерела (листи, щоденники, промови)? 8.1.12. Як модель «восьми стадій» Еріксона допомагає інтерпретувати траєкторії історичних лідерів—і де ризик редукціонізму? 8.1.13. Як концепт «кризи ідентичності» може пояснювати масові рухи чи революції без спрощення соціально-економічних факторів? 8.1.14. Які процедури верифікації варто застосовувати, щоб уникати психологічного анахронізму? 8.1.15. Який внесок психоісторії у сучасну біографістику та культурну історію; що з її методів варто запозичити?

Історія ментальностей

8.1.16. Як «довга тривалість» ментальних структур співвідноситься з короткими політичними циклами та подієвістю?

8.1.17. Які джерела (ритуали, судові протоколи, щоденники) найкраще виявляють «психологію епохи» і як уникати анахронізму?

8.1.18. Як «густий опис» локального кейсу дозволяє робити обережні узагальнення про цілу епоху?

8.1.19. Де межі методу: чи «розмиває» історія ментальностей класові/соціальні межі (критика Гінзбурга)?

8.1.20. Як поєднати історію ментальностей із матеріальною культурою (тіло, речі, простір) у єдину інтерпретацію?

Макроісторія

8.1.21. Які ризики телеології постають у «великих наративах» (прогрес, цикли, занепад, есхатон) і як їх мінімізувати?

8.1.22. Як зіставити моделі Шпенглера, Тойнбі та МакНіла на одному порівняльному кейсі (напр., Пакс Монголіка)?

8.1.23. Яким чином екологічні та демографічні фактори вмонтовано в сучасні макроісторичні моделі (Галор тощо)?

8.1.24. Які методи стику макро- й мікрорівнів забезпечують перевірюваність узагальнень?

8.1.25. У чому практичний сенс макроісторичного мислення для публічної історії та освіти сьогодні?

Мікроісторія

8.1.26. Як визначити «стратегічний кейс», що дозволяє ставити «великі питання у малих місцях»?

8.1.27. Які техніки «підвищеної аналітичної щільності» роботи з дрібними джерелами найефективніші?

8.1.28. Як коректно показувати «видимість» дослідника в тексті без затемнення об'єкта дослідження?

8.1.29. Як вирішувати проблему репрезентативності та переносимості висновків з одиничного випадку?

8.1.30. Яким чином мікроісторичний підхід взаємодіє з історією ментальностей та історичною антропологією?

Історична антропологія

8.1.31. Як «олюднити» історію: які одиниці аналізу (спільнота, ритуал, тіло, мова) оптимальні для якісного підходу?

8.1.32. Як застосовувати «густий опис» (Гірц) до історичних, а не етнографічних джерел?

8.1.33. Які методи рефлексивності допомагають уникати євроцентризму та «говоріння за іншого»?

8.1.34. Як поєднати рівні часу за Броделем із агентністю повсякденності в одному дослідженні?

8.1.35. Які перетини історичної антропології з історією емоцій, тілесності, релігійних практик дають найкращі результати?

Гендерна історія

8.1.36. Як концепт гендеру (за Дж. Скотт) змінює традиційні періодизації та канони історії?

8.1.37. Які інституційні поля (право, освіта, армія, церква) краще за все демонструють гендер як категорію влади?

8.1.38. Як застосовувати інтерсекційний підхід у конкретному історичному кейсі без

розчинення гендерного аналізу?

8.1.39. Які методи дослідження маскулінностей доповнюють історію «жіночого» досвіду і що вони показують про владу?

8.1.40. Як інтегрувати гендерну історію в публічну історію та політику пам'яті, уникаючи моралізаторства?

Частина 2. Історія клімату. Історія сільського господарства. Історія культур пам'яті. Его-історія. Публічна історія. Усна історія. Цифрова історія. Концепція Фукуями про кінець історії.

Історія клімату (кліматичних змін)

8.2.1. Як еволюціонували уявлення про клімат від античних спостережень до сучасної науки?

8.2.2. Який внесок природних і антропогенних чинників у кліматичні зміни в історичній перспективі?

8.2.3. Як поєднання природничих і гуманітарних методів змінює інтерпретацію кліматичного минулого?

8.2.4. Яку роль відіграють великі огляди та науковий консенсус для суспільних і політичних рішень?

8.2.5. Як історія клімату формує наше розуміння Антропоцену та відповідальності людини?

Історія довкілля та історія екології: спільне і відмінне

8.2.6. Витоки екологічного мислення: від Арістотеля та Теофраста до Ліннея та Гумбольдта. Як античні уявлення про природу вплинули на формування екології як науки.

8.2.7. Розмежування та перетин: у чому різниця та спільність між історією екології та історією довкілля? Порівняння предмету, методів і дослідницьких підходів обох дисциплін.

8.2.8. Роль Дарвіна, Вернадського, Тенслі та Хатчінсона у становленні сучасної екології. Обговорення, як ідеї природного добору, біосфери, екосистеми та нішевої теорії змінили наукове мислення.

8.2.9. Вплив колоніалізму та глобальних наукових експедицій XVIII–XIX ст. на розвиток екології та геоботаніки. Гумбольдт, Бонплан, Мьобіус, експедиційні практики.

8.2.10. Екологія та світова політика XX ст.: від Міжнародної біологічної програми та «*Silent Spring*» до глобальної екологічної дипломатії. Як наукові ідеї стали основою сучасних екологічних рухів і законодавства.

8.2.11. Концепції “екосистеми”, “біосфери” та “коеволюції”: як змінювалися наукові уявлення про природу? Дискусія про перехід від описової природознавчої традиції до системної екології і глобального бачення.

Агроісторія

8.2.12. Які головні чинники зумовили перехід до землеробства і як він переосмислив соціальні структури?

8.2.13. Як довкілля та технології формували різні регіональні аграрні моделі впродовж історії?

8.2.14. Яким був зв'язок між аграрними інноваціями та виникненням/розвитком держав і міст?

8.2.15. Як глобальні обміни культурами і видами трансформували харчові системи та демографію?

8.2.16. Які сучасні виклики (клімат, ґрунти, вода, біотех) постають у світлі історичного досвіду агросектору?

Історія культур пам'яті

- 8.2.17. Чим «пам'ять» відрізняється від «історії» як способів осмислення минулого?
- 8.2.18. Як «місця пам'яті» (матеріальні, функціональні, символічні) впливають на формування ідентичності?
- 8.2.19. Яку користь дає міждисциплінарний підхід для аналізу міського простору пам'яті?
- 8.2.20. Як медіа та цифрові платформи змінюють практики пам'ятання у XXI столітті?
- 8.2.21. Які етичні та політичні виклики постають у «війнах пам'яті» та процесах примирення?

Его-історія

- 8.2.22. Відмінність его-історії від традиційної автобіографії історика та її академічний статус.
- 8.2.23. Вплив особистого досвіду та self-concept історика на вибір тем, джерел і інтерпретацій.
- 8.2.24. Ідея П'єра Нора щодо необхідності рефлексії істориків над власним життям і професійною траєкторією.
- 8.2.25. Ризики, етичні виклики та межі суб'єктивності в его-історії.
- 8.2.26. Співвідношення его-історії з колективною пам'яттю та національними наративами.

Історія повсякденного життя

- 8.2.27. Чи можна вважати повсякденне життя історично значущим? Хто і як вирішує, що варте потрапити в історію?
- 8.2.28. Яким чином «звичайні люди» впливають на великі історичні процеси? Чи можна сказати, що повсякденність творить політику «знизу»?
- 8.2.29. Які джерела найбільше допомагають зрозуміти повсякденне життя минулих епох? Чому офіційні документи часто мовчать про буденність?
- 8.2.30. Чи може історія повсякденності існувати без теоретичних концепцій? Чи достатньо просто описувати побутові реалії?
- 8.2.31. Як екстремальні умови (війна, репресії, голод, окупація) змінюють «нормальне» повсякденне життя? Чи перестає воно бути повсякденним?
- 8.2.32. Чи повинна історія повсякденності бути «історією знизу»? Або вона може вивчати повсякдення еліт?

Публічні історія

- 8.2.33. Що відрізняє публічну історію від академічної історії? Обговорення різних аудиторій, цілей, форматів та ролі історика.
- 8.2.34. Як соціальні рухи 1960–1970-х років вплинули на появу публічної історії як окремого напрямку?
- 8.2.35. Які форми співтворення історичного знання між істориками та «публіками» є найбільш ефективними сьогодні?
- 8.2.36. Чому цифрова епоха стала ключовою для розвитку публічної історії? Приклади – блоги, подкасти, цифрові архіви, соціальні мережі.
- 8.2.37. Які виклики виникають під час роботи історика за межами академії?

Усна історія

- 8.2.38. Усна історія як джерело «живої пам'яті»: відмінності від письмових джерел та можливості методу.
- 8.2.39. Формування усної історії як академічної дисципліни у XX столітті: інституції, технології, методологічні злами.
- 8.2.40. Усна історія і соціальні рухи 1960–1970-х: права людини, антивоєнні протести,

	фемінізм. 8.2.41. Етичні виклики усної історії: травматичні свідчення, наративи Голокосту, відповідальність дослідника. 8.2.42. Цифрова доба усної історії: онлайн-архіви, глобальний доступ, нові можливості та ризики. Цифрова історія 8.2.43. Цифрова історія як новий етап розвитку історичної науки: можливості, інструменти та виклики. 8.2.44. Від кліометрики до великих даних: як змінювалися методи цифрової історії від 1960-х до сьогодення. 8.2.45. Роль цифрових центрів і лабораторій у становленні напрямку: CHNM, VCDH, King's DH, HUMlab та ін. 8.2.46. Інтерактивні методи подання минулого: цифрові архіви, GIS-карти, 3D-моделі, мультимедійні проєкти. 8.2.47. Етичні та методологічні питання цифрової історії: достовірність даних, інтерфейси, нерівність доступу. Концепція кінця історії 8.2.48. У чому полягає суть філософсько-політичної концепції «кінця історії» та як вона пов'язана з гегелівською традицією? 8.2.49. Чому Фукуяма вважає ліберальну демократію завершенням ідеологічної еволюції людства? 8.2.50. Як «прагнення до визнання» (thymos) визначає рух історії та політичні зміни? 8.2.51. Яким є образ «останньої людини» і що він говорить про духовний стан сучасної цивілізації? 8.2.52. Які головні критики й сучасні виклики ставлять під сумнів ідею «кінця історії» у XXI столітті?
--	---

4.3. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

	Теми	Денна форма
1	Тема 1. Еволюція концепції історії: від міфу до наукового знання. Історіографія епохи Ренесансу	8
2	Тема 2. Сприйняття історії в епоху Просвітництва	8
3	Тема 3. Романтизм як філософія серця, пристрасті і свободи в історії	8
4	Тема 4. Як наука вийшла за межі традиційної історіографії? Від соціологічної історії, позитивізму, через марксизм, до «Школи Анналів», Кроче і Колінгвуда. Розвиток історичної думки в Європі другої половини XIX - першої половини XX ст.	8
5	Тема 5. Порівняльні цивілізаційні теорії XX століття: від морфології культур до світ-системного аналізу	8
6	Тема 6. Концептуалізація історичної науки. <i>Частина 1.</i> Історизм та історизм: еволюція. <i>Частина 2.</i> Концептуалізація історії та історія концептів: трансформація понять як метод історичного аналізу і епістемології історичного знання. <i>Частина 3.</i> «Парадигма» як центральний концепт Томаса Куна та від концепту «парадигми» до методологічної революції.	8
7	Тема 7. <i>Частина 1.</i> Розуміння концепту "Contemporary History" (від 1848 р. чи від 1945 р., новітня історія або історія сучасності).	8

	<i>Частина 2.</i> Концепт «Global History». Історія глобальна чи історії національні. Всесвітня історія чи глобальна історія.	
8	Тема 8. НЕ-традиційні концепти сучасної історичної науки. <i>Частина 1.</i> Радикальна історія. Інтелектуальна історія / історія ідей. Психоісторія. Історія ментальностей. Макроісторія. Мікроісторія. Історична антропологія. Гендерна історія. <i>Частина 2.</i> Історія клімату. Історія довкілля та історія екології: спільне і відмінне. Агроісторія. Історія культур пам'яті. Его-історія. Історія повсякденного життя. Публічна історія. Усна історія. Цифрова історія. Концепція Фукуями про кінець історії.	24
	Всього за курсом	80

Під час вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти виконують індивідуальне науково-дослідне завдання (**написання есе**), що є видом позааудиторної самостійної роботи здобувачів вищої освіти, використовується в процесі вивчення програмного матеріалу навчальної дисципліни та є необхідною умовою формування підсумкової оцінки з дисципліни. Виконання індивідуального науково-дослідного завдання сприяє поглибленню та закріпленню теоретичних знань, отриманих здобувачами вищої освіти при прослуховуванні лекційного курсу та самостійному вивченню дисципліни.

Здобувачам вищої освіти пропонується **написати есе** на одну з тем, поданих нижче згідно з графіком захисту. Індивідуальне завдання оцінюється за такими критеріями: самостійність виконання; якість оформлення.

Критерії написання: обсяг: 5-7 сторінок друкованого тексту без титульного аркуша та списку використаних джерел (формат сторінки – А4; шрифт – Times New Roman; кегль - 14, міжрядковий інтервал – 1,5; береги: справа, зліва, зверху, знизу – 20 мм). Структура роботи: вступ (де здобувач вищої освіти формулює актуальність проблеми, мету власного дослідження та задачі її виконання), основна частина (має містити головні ідеї та факти, а також не менше двох-трьох аргументів на користь висловленої тези. Кожен аргумент має бути підтверджений не менш ніж двома конкретними історичними прикладами чи спиратися на історичні джерела, що дозволяють використати їх як основу для аргумента. Беручи до уваги різні позиції та точки зору, важливим є їх критичний аналіз, а також виявлення власного ставлення до досліджуваної проблеми); висновки (подається авторський аналіз зазначених проблем); список використаних джерел (має налічувати не менше 15 наукових джерел, у тому числі наукові статті, монографії); результат перевірки на антиплагіат. Есе може супроводжуватися наочністю: презентацією, інфографікою, відео, фото, географічними картами, малюнками, музикою, таблицями тощо.

ТЕМИ ДЛЯ НАПИСАННЯ ЕСЕ

До теми 1. Еволюція концепції історії: від міфу до наукового знання. Історіографія епохи Ренесансу

1.1. Минуле як інструмент майбутнього: як вибір інтерпретацій впливає на політичні проєкції (на прикладах різних епох).

1.2. Міф, релігія, історія: чи можливе “чисте” історичне знання без міфологічних рамок?

1.3. Геродот vs Фукідід: “нарратив дії” й гуманістичність проти причинності й критики джерел. Хто ближче до сучасного історика?

1.4. Колінгвуд про чотири риси історії: перевірка запропонованої схеми на матеріалі Геродота і Фукідіда.

1.5. Тіт Лівій і Тацит: сила літературності та її пастки (у світлі критики Колінгвуда).

- 1.6. Євсей Кесарійський: єдина хронологія та “приготування” до Євангелія як метанаратив.
- 1.7. Вчення Іоахіма Флорського: історія чи кінець історії?
- 1.8. Макіавеллі: людина в центрі історії та циклічність людських пристрасей.
- 1.9. Декарт і картезіанська історіографія: скепсис як мотор критичного методу
- 1.10. Г'юм: історія як система розумних переконань — чи достатньо свідчень для науковості?
- 1.11. Болландисти й Мабільйон: народження критики джерел, дипломатики та палеографії.

До теми 2. Сприйняття історії в епоху Просвітництва

- 2.1. Наукова революція XVII століття і становлення історії Нового часу; Ньютонівська модель природи та концепт науковості історичного мислення.
- 2.2. Бекон і Декарт — індукція та дедукція у фундаменті модерної історіографії.
- 2.3. Філософія скепсису Мішеля де Монтеня як продуктивний ресурс історичного пізнання.
- 2.4. “Ерудити” ранньомодерної Європи (Дюшен, Балюз, дю Канж) та новий соціальний тип історика.
- 2.5. Англійська революція та формування модерної історичної свідомості: Лільберн, Гоббс, Болінброк.
- 2.6. Історія-культурне дозвілля (Голдсміт) і історія-науковий дискурс у довгій перспективі XXI століття.
- 2.7. Матеріалістична лінія Просвітництва (Толанд, Гартлі, Прістлі) та проблема історії без метафізики.
- 2.8. Шотландська історична думка (Г'юм, Гіббон, Фергюсон, Міллар) як рання форма соціології історії.
- 2.9. Просвітницька концепція прогресу (Монтеск'є, Вольтер, Тюрго, Кондорсе) — можливості й обмеження теоретичної моделі.
- 2.10. Кант, Шиллер, Гаттерер і утвердження історії Просвітництва як гуманітарної науки в сучасному сенсі.

До теми 3. Романтизм як філософія серця, пристрасті і свободи в історії

- 3.1. Підрив універсалізму розуму: Французька революція як перелом між Просвітництвом і Романтизмом.
- 3.2. Романтизм як нова історична чутливість: ідеалізоване минуле, культ унікального та формування “національного духу”.
- 3.3. Гердер і народження історизму: мова, фольклор та Volksgeist як фундамент історичного пізнання.
- 3.4. Фіхте і політична мобілізація історії: “Промови до німецької нації” як модель національної єдності.
- 3.5. Шеллінг і органічна концепція історії: природа—дух як онтологічна основа романтичної інтерпретації історичного процесу.
- 3.6. Гегель і історія як саморозгортання Абсолютного Духу: потенціал і обмеження діалектики для історика.
- 3.7. Шопенгауер і історичний песимізм: історія як простір підтвердження негативного досвіду XIX століття.
- 3.8. Консервативний романтизм в Англії: Едмунд Берк, традиція та ідея “природності” британського історичного розвитку.
- 3.9. Томас Карлайл і модель “великих людей”: біографічна героїзація як альтернатива структурним поясненням історії.

3.10. Ліберальний романтизм у Франції: Тьєррі, Гізо і Міньє — народ, класи та конфлікт народів як історичні рушії.

3.11. Мішле і “народний інстинкт”: формування колективного суб’єкта нації як історичного чинника.

3.12. Токвіль: свобода, рівність і рефлексія революційного досвіду як ліберальна критика радикалізму.

3.13. Історична школа права (Савіньї, Ейхгорн): право як прояв Volksgeist у контексті модерної державності.

3.14. Леопольд фон Ранке: “wie es eigentlich gewesen” між історіософією та критичною архівною методологією.

3.15. Джордж Бенкрофт і американський романтизм: провіденціалізм “американської місії” між історією і національним міфом.

До теми 4. Як наука вийшла за межі традиційної історіографії? Від соціологічної історії, позитивізму, через марксизм, до «Школи Анналів», Кроче і Колінгвуда. Розвиток історичної думки в Європі другої половини XIX - першої половини XX ст.

4.1. Дискредитація просвітницького універсалізму у контексті Французької революції 1793–1794 років.

4.2. Романтизм як альтернативна епістемологія історії після Просвітництва.

4.3. Гердер і нація як нова аналітична одиниця історіографії: мова як історичний принцип.

4.4. Фіхте і політизація філософії історії: перехід теорії у мобілізаційний дискурс.

4.5. Проблема «війни» і «миру» у творчості Гегеля.

4.6. Едмунд Берк і традиція як форма історичної раціональності.

4.7. Томас Карлайл і модель “історії героїв” як риторичної біографіки з ідеологічним виміром.

4.8. Мішле і “народний інстинкт” як інструмент формування національного історичного міфу.

4.9. Леопольд фон Ранке і поєднання філософії історії з архівною критикою як революція методу.

4.10. Американський романтизм і провіденціалізм свободи: відмінності від європейського романтичного наративу.

До теми 5. Порівняльні цивілізаційні теорії XX століття: від морфології культур до світ-системного аналізу

5.1. Морфологічні матриці культур та проблема есенціалізації цивілізаційних форм у порівняльній історії (Освальд Шпенглер).

5.2. Цивілізаційні цикли, творча меншість та множинність історичних шляхів як альтернатива просвітницькому прогресизму (Арнольд Тойнбі).

5.3. Культура як базовий рівень історичного аналізу: потенціал і обмеження компаративного підходу до цивілізацій (Філіп Багбі).

5.4. Довга тривалість як історичний час цивілізацій: структуралістське бачення історії поза подієвими горизонтами (Фернан Бродель).

5.5. Інституціоналізація як механізм цивілізаційного застою: макромоделі еволюції та занепаду історичних систем (Керол Квіглі).

5.6. Взаємодія цивілізацій як рушій глобальної історії: дифузії, обміни і нелінійні ланцюги інновацій (Уільям МакНілл).

5.7. Можливість метатеорії цивілізаційних циклів та проблема оціночних критеріїв у порівнянні складних культурних систем (Метью Мелко).

5.8. Цивілізаційна ідентичність як джерело конфліктності у постбіполярному світі та виклик модерним універсалізмам (Семюель Гантінгтон).

5.9. Світ-системна перспектива модерності: ієрархія центр–периферія як історична структура глобального капіталізму (Імануель Валерстайн).

До теми 6. Концептуалізація історичної науки.

Частина 1. Історизм та історицизм: еволюція

6.1.1. Формування історизму як принципу історичного мислення від романтизму до класичної історичної науки XIX століття.

6.1.2. Історицизм та спокуса універсальних законів історичного розвитку.

6.1.3. Критика історицизму Карлом Поппером: псевдопророцтво історії та політичні наслідки історичних детермінізмів.

6.1.4. Новітні форми історизму та “новий історицизм” у контексті linguistic turn.

Частина 2. Концептуальна історія та історія концептів

6.2.1. Концептуальна історія як нова форма історичної епістемології та методологічна альтернатива історичного позитивізму.

6.2.2. Райнхарт Коселлек та становлення Begriffsgeschichte як дослідження історичних категорій.

6.2.3. Cambridge School та політичні концепти: контекстуалізм, мовні акти, політика семантики.

6.2.4. Часові режими концептів, інтердисциплінарність та семантичні зміни у сучасному conceptual history.

6.2.5. Концепти як інструменти політичного і соціального мислення: значення conceptual history для сучасної гуманітаристики.

Частина 3. Парадигма Томаса Куна та методологічна революція

6.3.1. Парадигма як структура наукової раціональності та механізм організації знання.

6.3.2. Нормальна наука та дисциплінарна стабільність як умова функціонування парадигмальної системи.

6.3.3. Аномалії, кризові режими та механізми трансформації парадигм.

6.3.4. Наукова революція як несумірність і дискретність історії науки.

6.3.5. Методологічні наслідки концепту парадигми для історії науки, STS та сучасного гуманітарного знання.

До теми 7. Розуміння концепту “Contemporary History” (від 1848 р. чи від 1945 р., новітня історія або історія сучасності).

Концепт «Global History».

Історія глобальна чи історії національні. Всесвітня історія чи глобальна історія.

Частина 1.

7.1.1. Сучасна історія як рухома межа історичності.

7.1.2. 1848 і 1945 як претенденти на «нульову лінію» сучасної історії.

7.1.3. Сучасна історія як історія «ще живих процесів» та незавершених причинних ланцюгів.

7.1.4. Жива пам'ять як методологічний виклик сучасної історії.

7.1.5. Часова близькість та етична включеність історика у конструюванні сучасної історії.

7.1.6. Політична функція сучасної історії як історії влади та рішень.

7.1.7. Постать сучасного історика як публічного інтелектуала XXI століття.

7.1.8. Сучасна історія та межі публіцистичності / «густий опис» vs історична наука.

7.1.9. Деколоніальні перспективи сучасної історії та проблема «сучасності кого».

7.1.10. Сучасна історія як епістемологічна, а не лише хронологічна категорія.

Частина 2.

7.2.1. Глобальна історія як відповідь на кризу національної історичної парадигми.

7.2.2. Глобальна історія як постнаціональна форма історіописання.

7.2.3. Розрізнення «історії світу» та «глобальної історії».

7.2.4. Багатомасштабність та поліцентризм як методологічні підстави глобальної історії.

7.2.5. Циркуляції, взаємообміни і трансфери як об'єкт глобального аналізу.

7.2.6. Глобальна історія концептів як новий рівень аналітики історичного знання.

7.2.7. Національна історія в межах глобальної історії: можливість інтеграції без розчинення.

7.2.8. Ризики нового глобального євроцентризму в глобальному історичному мисленні.

7.2.9. Глобальна історія як історія нерівностей, екстрактивності та колоніальних структур.

7.2.10. Глобальна історія як нова інтелектуальна політика та нова парадигма історика.

Тема 8. НЕ-традиційні концепти сучасної історичної науки.

Частина 1. Радикальна історія. Інтелектуальна історія / історія ідей. Психохісторія. Історія ментальностей. Макроісторія. Мікроісторія. Історична антропологія. Гендерна історія.

Радикальна історія

8.1.1. Писати «на рухомому поїзді»: історик, позиція і відмова від нейтральності

8.1.2. Погляд знизу: оптика жертв і пригнічених як метод

8.1.3. Демістифікація держави: як історія розкриває владу й інституції

8.1.4. Історія як ресурс agency (за Zinn): від пам'яті до дії

8.1.5. Межа з пропагандою: критерії науковості, ризики утопізму й кооптації

Інтелектуальна історія / історія ідей

8.1.6. «Unit-idea» Артура Лавджоя: можливості й межі есенціалізму

8.1.7. Контекстуалізм Кембриджської школи: мовні акти, намір, ситуація

8.1.8. Козеллек і Begriffsgeschichte: як змінюються значення понять у часі

8.1.9. Фуко: археологія знання, дискурси, розриви й анти-нарративи

8.1.10. Вихід за текст: книги, читання, образи, архітектура як носії ідей

Психохісторія

8.1.11. Витоки в неофройдизмі: від Фрейда до Еріксона

8.1.12. Вісім стадій Еріксона як модель для біографії лідерів і суспільств

8.1.13. «Криза ідентичності» в історії: революції, реформи, масові рухи

8.1.14. Методологія джерел: як «психоаналізувати» тексти, листи, архіви

8.1.15. Критика й межі: психологічний анахронізм, редукціонізм, верифікація

Історія ментальностей

8.1.16. Від Анналів до «тотальної історії»: предмет, джерела, метод

8.1.17. Довга тривалість уявлень: повільні ритми проти політичних циклів

8.1.18. «Густий опис» і «глибоке занурення»: локальні кейси як вікно епохи

8.1.19. Взаємодія символів і матеріальної культури: ритуали, звичаї, тіла

8.1.20. Дискусії й критика: розмиті межі класів, анахронізм, репрезентативність

Макроісторія

- 8.1.21. Великі патерни історії: прогрес, деградація, цикли, есхатон
- 8.1.22. Шпенглер–Тойнбі–МакНіл: класичні моделі цивілізаційних змін
- 8.1.23. Глобальні взаємодії і «довга хвиля»: торгівля, імперії, екологія
- 8.1.24. Сучасні синтети: економічно-демографічні моделі зростання
- 8.1.25. Ризики макроузагальнень: телеологія, редуccionізм і зв'язок із мікро

Мікроісторія

- 8.1.26. «Великі питання у малих місцях»: принцип масштабу і щільності аналізу
- 8.1.27. Гінзбург, Леві та школа Microstoria: канон і новаторство
- 8.1.28. Джерела «знизу»: судові справи, листи, фіскальні записи, усні свідчення
- 8.1.29. Рефлексивний історик: видимість дослідника у наративі
- 8.1.30. Проблема репрезентативності: як узагальнювати з одиничних кейсів

Історична антропологія

- 8.1.31. Міст між історією та антропологією: людина як носій смислів
- 8.1.32. «Густий опис» (Гірц) і символічні системи минулих спільнот
- 8.1.33. Час за Броделем: подієвий, соціальний, структурний рівні повсякденності
- 8.1.34. Ритуали, тілесність, сакральне: читання культури як тексту
- 8.1.35. Рефлексивність і деколонізація погляду: уникання євроцентризму

Гендерна історія

- 8.1.36. Від жіночої історії до історії гендерних відносин: рамка Джоан Скотт
- 8.1.37. Гендер як категорія влади: норми, інституції, політика тіла
- 8.1.38. Періодизації під питанням: «Чи мали жінки Ренесанс?» і подібні ревізії
- 8.1.39. Інтерсекційність: перетин гендеру з класом, расою, нацією, віком
- 8.1.40. Історія маскуліностей: моделі «чоловічого» та їхня історична мінливість

Частина 2. Історія клімату (кліматичних змін). Історія довкілля та історія екології: спільне і відмінне. Агроісторія. Історія культур пам'яті. Его-історія. Публічна історія. Усна історія. Цифрова історія. Концепція Фукуями про кінець історії.

Історія клімату (кліматичних змін)

- 8.2.41. Від Фур'є до Аррениуса: як сформувалося наукове розуміння парникового ефекту у XIX столітті.
- 8.2.42. «Крива Кілінга» і поява кліматичної політики: як дані перетворилися на глобальний аргумент.
- 8.2.43. Клімат і колапс цивілізацій: історичні приклади екологічної вразливості суспільств.
- 8.2.44. Антропоцен і історія клімату: як людство стало геологічною силою.
- 8.2.45. Від «малої льодовикової епохи» до IPCC: зміна уявлень про клімат між історією і наукою.

Історія довкілля та історія екології: спільне і відмінне

- 8.2.46. Як формувалася екологія як наукова дисципліна: ключові етапи та постаті.
- 8.2.47. Глобальні політичні, економічні та інтелектуальні чинники розвитку екології у XX столітті.
- 8.2.48. Внесок Дарвіна у формування екологічної думки: між конкуренцією, пристосуванням і взаємодією видів.
- 8.2.49. Порівняння: історія екології як історія науки vs. історія довкілля як соціально-гуманітарний напрям.

8.2.50. Виникнення та еволюція поняття “екосистема” від Тенслі до сучасної екологічної моделі.

8.2.51. Роль екологічних ідей у формуванні сучасного екологічного руху та природоохоронної політики.

Агроісторія

8.2.52. Неолітична революція як соціально-екологічний перелом: чому людство перейшло до землеробства і як це змінило структуру суспільства.

8.2.53. Іригація і влада: як контроль над водою сформував політичні інститути в цивілізаціях Родючого півмісяця, Єгипту та Інду.

8.2.54. Колумбів обмін і глобалізація аграрних культур: як взаємодія Старого і Нового Світу змінила демографію та економіку планети.

8.2.55. Британська аграрна революція і початок індустріальної епохи: технологічні та соціальні наслідки переходу від общинної землі до ринку.

8.2.56. Від Зеленої революції до сталого землеробства: як ХХ століття змінило уявлення про продуктивність, екологію та продовольчу безпеку.

Історія культур пам'яті

8.2.57. Від історії до пам'яті: як П'єр Нора та Поль Рікер переосмислили ставлення до минулого у гуманітарних науках.

8.2.58. *Lieux de mémoire* як симптом сучасності: чому зникнення «живої пам'яті» породило індустрію комеморацій.

8.2.59. Музей і вулиця як простори пам'яті: як архітектура й топоніміка формують колективну ідентичність.

8.2.60. Війни пам'яті в Європі після 1989 року: між політикою примирення і змаганням наративів.

8.2.61. Цифрова пам'ять і соціальні медіа: як інтернет перетворює історію на мережеву пам'ять ХХІ століття.

Его-історія

8.2.62. Его-історія як метод історичного пізнання: переваги та обмеження

8.2.63. «Я-історика» і вибір теми: як індивідуальна біографія формує наукові зацікавлення

8.2.64. Self-concept та історична оптика: чому психологія «я» важлива для історика

8.2.65. Его-історія і колективна пам'ять: можливість діалогу чи конфлікту?

8.2.66. Порівняльний аналіз: его-історія, автобіографія та мемуари

Історія повсякденного життя

8.2.67. «Маленька людина» як творець історії: можливості та межі підходу історії повсякденності.

8.2.68. Повсякденність у тоталітарних суспільствах: як виживання стає формою спротиву?

8.2.69. Его-документи як ключ до реконструкції особистого досвіду та буденності.

8.2.70. Приватне і публічне в історії: як межа між ними змінювалася в різні епохи?

8.2.71. Життєві стратегії: як люди адаптуються до кризових історичних обставин?

Публічна історія

8.2.72. Еволюція публічної історії від музеїв і архівів до цифрових платформ: як змінилася роль історика?

8.2.73. Внесок Роберта Келлі та створення перших програм з публічної історії: чому 1970-ті стали поворотним моментом?

8.2.74. Співтворення історії з громадами: можливості та ризики підходу shared authority.

8.2.75. Публічна історія як інструмент локальної ідентичності та міської ревіталізації. (На прикладі проєктів збереження спадщини, урбаністичних музеїв або локальних ініціатив.)

8.2.76. Проблема «багатьох публік» у публічній історії: як історик може працювати з різними аудиторіями та їхніми очікуваннями?

Усна історія

8.2.77. «Голос тих, кого не чути»: роль усної історії у вивченні маргіналізованих груп.

8.2.78. Інтерпретаційна цінність «помилки пам'яті» в теорії Алессандро Портеллі.

8.2.79. Аллан Невінс і створення академічної традиції усної історії: значення Колумбійського архіву.

8.2.80. StoryCorps як модель демократизації усної історії: коли історію творять звичайні люди.

8.2.81. Пам'ять і цифрові технології: як XXI століття змінює збирання й збереження усних свідчень.

Цифрова історія

8.2.82. Піонери цифрової історії: внесок Роя Розенцвейга, Едварда Ейерса та Вільяма Томаса у формування напрямку.

8.2.83. Як цифрові технології змінили історичне дослідження: від статистичного аналізу до машинного навчання.

8.2.84. «The Valley of the Shadow» як перший великий цифровий історичний проєкт: методи, інновації, значення.

8.2.85. Цифрові архіви та публічна історія: як інтернет трансформував доступ суспільства до минулого.

8.2.86. 3D-моделювання та GIS у цифровій історії: нові форми реконструкції історичного простору.

Концепція кінця історії

8.2.87. Кінець історії як модерна міфологія прогресу: від Гегеля до Фукуями.

8.2.88. Ліберальна демократія як фінальна форма політичної еволюції в західній традиції.

8.2.89. Фігура «останньої людини» і криза смислу в постісторичну добу.

8.2.90. «Thymos» і боротьба за визнання як рушійна сила історичного розвитку.

8.2.91. Після кінця історії: виклики авторитаризму, націоналізму та технологічного контролю у XXI столітті.

6. ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Формою підсумкового контролю є екзамен, який проводиться в усній формі. Робота здобувачів вищої освіти оцінюється за підсумками виконання основних видів завдань. Якщо здобувач вищої освіти не відвідував курс лекцій, семінарські заняття та не виконав контрольні заходи, а отже, не набрав необхідної кількості балів, то він, за рішенням кафедри, не допускається до складання екзамену.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Еволюція переходу від міфологічного до раціонального пояснення минулого в античності
2. Внесок Геродота і Фукідіда у становлення історії як науки
3. Християнська трансформація історичного часу та мети історії
4. Середньовічна хронікальна традиція: дидактика, універсалізм, провіденціалізм
5. Гуманістичний переворот історичної свідомості Ренесансу
6. Критичний підхід до історії у Макіавеллі, Бодена та Бекона
7. Джамбаттіста Віко і формування підвалин історичного знання
8. Наукова революція XVII ст. як підґрунтя історіографії Просвітництва
9. Англійські, французькі та німецькі моделі історичного мислення XVIII ст.
10. Ідея прогресу як вісь просвітницької філософії історії
11. Г'юм, Гіббон і Руссо: критика, скепсис і мораль у трактуванні історії
12. Матеріалізм і емпіризм як методологічні засади історичного пізнання Просвітництва
13. Кантіанська та шиллерівська інтерпретації гуманістичного сенсу історії
14. Колінгвудова критика просвітницьких історичних концепцій
15. Романтизм і трансформація історичної уяви після Просвітництва
16. Історизм Гердера, Фіхте та Шеллінга: нація, дух, органічний розвиток
17. Гегелева діалектика історичного процесу та ідея Абсолютного Духу
18. Леопольд Ранке і канон «німецької класичної історії»
19. Ліберальний і консервативний романтизм у Франції та Англії
20. Романтичні наративи і формування національних історій XIX ст.
21. Карлайл і Мішле: народ, герой і дух епохи в історіописанні
22. Позитивізм і перетворення історії на «науку про факти»
23. Методологічна програма Ланглуа і Сеньобоса
24. Марксизм як синтез філософії історії та економічної теорії
25. Історичний матеріалізм Маркса й Енгельса: структура й динаміка суспільств
26. Соціологія Макса Вебера та раціональність у розумінні історії
27. Школа «Анналів» і постання «нової історичної науки»
28. Від позитивізму до міждисциплінарної історії XX ст.: методологічні зсуви
29. Освальд Шпенглер і морфологія культур як модель історії
30. Тойнбі: «виклик—відповідь» і динаміка цивілізацій
31. Багбі та Квіглі: цикли, інституції й еволюція цивілізацій
32. Фернан Бродель і «довга тривалість» у цивілізаційному аналізі
33. Вільям МакНілл: взаємодія цивілізацій і глобальні мережі
34. Світ-системний підхід Валлерстайна: центр, периферія, напівпериферія
35. Семюель Хантінгтон і цивілізаційний вимір постбіполярного світу
36. Історизм: еволюція від XVIII до XX століття
37. Історицизм vs історизм у трактуванні Карла Поппера
38. Критика історицизму як ідеологічної та політичної пастки
39. Новий історицизм: текст, контекст і роль читача
40. Концептуальна історія (Begriffsgeschichte) Райнхарта Коселлека
41. «Кембриджська школа» і історична семантика політичних понять
42. Кунівська «парадигма» як інструмент методологічної революції

43. Несумірність парадигм і наслідки для історії науки
44. Концепт «сучасної історії» (Contemporary History) і його хронологічні межі
45. «Модерна» vs «сучасна» історія: методологічні та хронологічні відмінності
46. Етика, джерельність і «жива пам'ять» у написанні історії сучасності
47. Глобальні розломи XX–XXI ст. і нові архітектури історичного знання
48. Глобальна історія: відмінність від всесвітньої історії та дослідницькі цілі
49. Методологія глобальної історії у працях Себастьяна Конрада та Юргена Кокки
50. Напруга між національною і глобальною історіями: конфлікт режимів мислення
51. Деконструкція євроцентризму і відповідальність історика в глобальній оптиці
52. Радикальна історія: позиційність історика і публічна роль історіописання
53. Історія ідей і інтелектуальна історія: розмежування підходів
54. Внесок Квентіна Скіннера та Мішеля Фуко у методи інтелектуальної історії
55. Психоісторія: предмет, інструменти та межі застосування
56. Історія ментальностей як дослідження «психології епохи»
57. Макроісторія і мікроісторія: масштаби аналізу та пояснювальні можливості
58. Історична антропологія в контексті гуманітарного повороту XX ст.
59. Гендерна історія і трансформація інтерпретацій минулого
60. Его-історія як форма історичної рефлексії: генеза концепції, її провідні представники та епістемологічне значення.
61. Вплив особистісної ідентичності історика (self-concept) на історичне пізнання: можливості, обмеження та методологічні наслідки.
62. Концепція Фукуями про «кінець історії» у горизонті сучасної історіософії

Кожне питання у білеті оцінюється в 10 балів.

Приклад екзаменаційного білету

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ

Рівень вищої освіти: третій (освітньо-науковий)

Спеціальність 032 «Історія та археологія»

Семестр 3

Навчальна дисципліна **«КОНЦЕПЦІЇ ТА СУЧАСНІ ДОСЯГНЕННЯ**
ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ»

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № ____

1. Внесок Геродота і Фукідида у становлення історії як науки.
2. Освальд Шпенглер і морфологія культур як модель історії.
3. Радикальна історія: позиційність історика і публічна роль історіописання.
4. Концепція Фукуями про «кінець історії» у горизонті сучасної історіософії.

Затверджено на засіданні кафедри історії

Протокол № ____ від ____ 20__ року

Завідувач кафедри _____

Екзаменатор _____

Міронова І.С.

Левченко Л.Л.

7. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ТА ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Денна форма:

№	Вид діяльності (завдання)	Критерії оцінювання	Максимальна кількість балів
1	Семінарські заняття	10 семінарських занять. Максимальна кількість балів на семінарі – 5 (10*5)	50
2	Індивідуальне завдання	Оцінювання: 8 балів – написання есе, 2 бали – захист (8+2)	10
3	Екзамен	У кожному екзаменаційному білеті по 4 питання. Кожне питання оцінюється по 10 балів.	40
	Всього		100

Опитування та виступи на семінарських заняттях – форма контролю, яка дозволяє оцінити вміння здобувачів вищої освіти самостійно опрацьовувати матеріал та викладати його, відповідати на запитання викладача та колег. Максимальна оцінка за відповідь на семінарському занятті – 3 бали. Критеріями для оцінювання виступають:

Оцінка «відмінно» (5 або 4 бали) виставляється здобувачеві вищої освіти, якщо він:

- у повному обсязі (на 100 %) підготував семінарське заняття, відповідно до змісту розкрив поставлену перед ним проблему;
- дав розгорнуту логічну відповідь на контрольне (-і) запитання, при цьому під час підготовки використав додаткову літературу, добре ознайомився з конспектом лекції;
- правильно (без помилок) виконав вправу чи завдання, обґрунтував хід власних думок.

Оцінка «добре» (4 або 3 бали) виставляється здобувачеві вищої освіти, якщо він:

- підготував 75 % семінарського заняття, відповідно до змісту розкрив поставлену перед ним проблему, але при цьому допустив неточності у формулюванні визначень, понять і явищ,
- дав розгорнуту логічну відповідь на контрольне (-і) питання, при цьому під час підготовки добре ознайомився з конспектом лекції, але не користувався додатковою літературою,
- загалом правильно виконав вправу чи завдання, допустивши 1-2 помилки, проте обґрунтував хід власних думок.

Оцінка «задовільно» (3 або 2 бали) виставляється здобувачеві вищої освіти, якщо він:

- підготував 50 % семінарського заняття, загалом розкрив поставлену перед ним проблему, але під час відповіді допустив низку помилок, або пропустив важливі факти, або не зміг пояснити сутність того чи іншого явища;
- дав неповну (часткову) відповідь на контрольне (-і) питання, що потребувало суттєвих доповнень чи коментарів збоку викладача чи інших здобувачів вищої освіти, при цьому під час підготовки не використав додаткової літератури, погано ознайомився з конспектом лекції;
- виконав вправу чи завдання зі значною кількістю помилок або неточностей, не зміг обґрунтувати (або частково обґрунтував) хід власних думок.

Оцінка 0 або 0-1 бал виставляється здобувачеві вищої освіти, якщо він:

- підготував семінарське заняття в обсязі, меншому за 25 %, відповідно до змісту не розкрив поставленої перед ним проблеми або відмовився відповідати;

- дав неправильну (нелогічну) відповідь на контрольне (-і) питання, при цьому під час підготовки не використав додаткової літератури або відмовився відповідати;
- неправильно (зі значною кількістю помилок чи неточностей) виконав вправу чи завдання, не зміг пояснити хід виконання або зовсім не виконав вправи чи завдання.

Критеріями оцінювання самостійної роботи (індивідуально науково-дослідних робіт) виступають:

- повнота розкриття матеріалу (50 % оцінки);
- правильність застосування одержаних теоретичних знань на практиці (25 % оцінки);
- обґрунтованість висновків (25 % оцінки).

Критерії оцінювання індивідуально науково-дослідної роботи

- **9-10 балів** виставляється якщо виконані всі вимоги до написання есе; позначена проблема та обґрунтована її актуальність; зроблено короткий аналіз різних точок зору на дану проблему та логічно викладені авторські судження та оцінки; кожен аргумент підтверджений не менш ніж двома конкретними історичними прикладами чи спиратися на історичні джерела, що дозволяють використати їх як основу для аргументу; сформульовано висновки; тема розкрита повністю, витриманий обсяг, дотриманні вимоги до зовнішнього оформлення. Список використаних джерел налічує не менше 15 наукових джерел, у тому числі наукові статті, монографії. Есе супроводжується наочністю: наприклад, презентацією, інфографікою, відео, фото, географічними картами, малюнками, музикою, таблицями тощо. Відсутність плагіату.

- **7-8 балів** виставляється, якщо основні вимоги до есе виконані, але при цьому допущені незначні недоліки. Зокрема, не витриманий обсяг есе; є упущення в оформленні.

- **5-6 балів** виставляється, якщо основні вимоги до есе виконані, але при цьому допущені значні недоліки. Зокрема, є неточності у викладі матеріалу; відсутня логічна послідовність в судженнях, не витриманий обсяг есе; є упущення в оформленні.

- **3-4 балів** виставляється, якщо є істотні відступи від вимог до написання есе. Зокрема, тема висвітлена лише частково. Відсутній висновок.

- **1-2 бали** виставляється якщо є істотні відступи від вимог до написання есе. Зокрема, допущені фактичні помилки у змісті есе, відсутній висновок.

- **0 балів** виставляється, якщо тема есе не розкрита, виявляється істотне незрозуміння проблеми.

Критерії оцінювання екзамену:

- **40 балів** виставляються здобувачеві вищої освіти при глибоких та всебічних знаннях проблеми, грамотному та злагодженому логічно їх викладі, досконалому володінні понятійним апаратом, умінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, здатності швидко та правильно робити умовиводи, використовуючи при аналізі сучасних явищ теоретичні положення на основі вивчення основної та додаткової літератури; якщо дані правильні, повні та глибокі відповіді на всі теоретичні питання відповідно до навчальної програми дисципліни, немає помилок у виконанні, матеріал викладено грамотною мовою з дотриманням логічної послідовності;

- **35-39 балів** виставляються здобувачеві вищої освіти при глибоких та всебічних знаннях проблеми, грамотному та злагодженому логічно їх викладі, досконалому володінні понятійним апаратом, умінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, здатності швидко та правильно робити умовиводи, використовуючи при аналізі сучасних явищ теоретичні положення на основі вивчення основної та додаткової літератури; якщо здобувачем вищої освіти дані правильні, повні відповіді на всі теоретичні питання індивідуального завдання відповідно до навчальної програми дисципліни, матеріал викладено грамотною мовою з дотриманням логічної послідовності, однак допущені незначні похибки при відповіді;

- **30-34 бали** виставляються здобувачеві вищої освіти при твердому і досить повному знанні проблеми, відсутності характерних неточностей при відповідях на питання екзаменаційного білета та на поставлені додаткові питання, умінні в основному пов'язувати теоретичний матеріал з практичними завданнями, стоять в сучасних умовах, володінні понятійним апаратом, знанні основної літератури; якщо на запропоновані теоретичні питання дані правильні, але неповні відповіді; матеріал викладено грамотною мовою з дотриманням логічної послідовності, однак допущені несуттєві похибки або неточності у відповідях, допущена незначна помилка;

- **25-29 балів** виставляються здобувачеві вищої освіти при достатньому знанні навчального матеріалу, відсутності грубих помилок при відповідях на питання екзаменаційного білету, уміння підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, знанні основних понять та категорій; якщо відповіді на теоретичні питання в цілому правильні, але неповні, допущені неточності у формулюваннях і логічні похибки, допущені одна – дві несуттєві помилки;

- **20-24 бали** виставляються здобувачеві вищої освіти, якщо відповіді на теоретичні питання неповні, допущені неточності у формулюваннях та логічні похибки;

- **10-19 балів** виставляються здобувачеві вищої освіти при наявності грубих помилок у відповідях на теоретичні питання екзаменаційного білету, які свідчать про неправильне розуміння суті проблеми, невмінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, незнання основного категоріального апарату, якщо відповіді на теоретичні питання містять грубі помилки, свідчать про незнання та нерозуміння відповідних розділів програмного матеріалу;

- **0-9 бали** виставляються здобувачеві вищої освіти, якщо відповіді на теоретичні питання містять грубі помилки, які свідчать про незнання та нерозуміння відповідних розділів програмного матеріалу.

7. ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90-100	Відмінно	A	Відмінно (відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок)
82-89	Добре	B	Дуже добре (вище середнього рівня з кількома помилками)
75-81		C	Добре (в загальному вірне виконання з певною кількістю суттєвих помилок)
67-74	Задовільно	D	Задовільно (непогано, але зі значною кількістю недоліків)
60-66		E	Достатньо (виконання задовольняє мінімальним критеріям)
35-59	Незадовільно	FX	Незадовільно (з можливістю повторного складання)
1-34		F	Незадовільно (з обов'язковим повторним курсом)

8. Рекомендовані джерела інформації

8.1. Основна література

- Бойченко І. В. *Філософія історії: Підручник*. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2000. 723 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Boichenko_Ivan/Filosofia_istorii/
- Гусев В. І. *Нариси з історії філософії Нового часу*. Київ, 2020. 345 с.
<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/80797d1d-9d32-47d0-b207-764b3b2cda15/content>
- Дінцельбахер П. (ред.). *Історія європейської ментальності*. Переклав з німецької Володимир Кам'янець. Київ: Літопис, 2019. 632 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Dintselbakher_Peter/Istoriia_evropeiskoi_mentalnosty.pdf
- Доманська Е. *Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле*. Переклад з польської та англійської: Володимир Склокін. Київ: Ніка-Центр, 2012. 264 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Domanska_Ewa/Istoriia_ta_suchasna_humanitarystyka.pdf?PH_PSESSID=3hgct9dmjtu6pfrsgfdbus18q2
- Зашкільняк Л. *Вступ до методології історії*. Львів: ЛОИМО, 1996.
https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Vstup_do_metodolohii_istorii/
- Зашкільняк Л. *Методологія історії від давнини до сучасності*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 228 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Metodolohiia_istorii_vid_davnyny_do_suchasnosti/
- Зашкільняк Л. *Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей університетів*. Львів: ПАІС, 2007. 312 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Suchasna_svitova_istoriiohrafia/
- Колесник, І. *Глобальна історія. Історія понять*. НАН України. Інститут історії України. Київ, 2019. 348 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Kolesnyk_Iryna/Hlobalna_istoriia_Istoriia_poniat.pdf
- Колінгвуд Р. Дж. *Ідея історії*. Пер. Олександр Мокровольський. Київ, 1996. 611 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Collingwood_Robin/Ideia_istorii.pdf
- *Історія філософії. Античність та Середньовіччя*. За ред. Умберто Еко та Рікардо Федрігі. Вид-во: Фоліо, 2024. 556 с.
- *Історія філософії. Модерна доба*. За ред. Умберто Еко та Рікардо Федрігі. Вид-во: Фоліо, 2024. 544 с.
- Кирилюк Ф. М. *Історія зарубіжних політичних вчень Нової доби. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 413 с.
<https://library.nusta.edu.ua/depository/Оцифровані%20документи/ІСТОРИЯ%20ЗАРУБІЖНИХ%20ПОЛІТИЧНИХ%20ВЧЕНЬ.pdf>
- Лях С. *Методологія історії: класика і практика*. Видав. дім Гельветика, 2021. 130 с.
<https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/11608/1/Лях%20-%20Методологія%20історії.pdf>
- Найчук, А. В., Ганаба, С. О. *Філософія історії*. Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський, 2020. 204 с.
<https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/2778/1/Naichuk-A.V.-Hanaba-S.O.-Filosofia-istorii.pdf>
- Рахманов О.А., Бульбенюк С.С., Манелюк М.Ю. *Історія соціології* (у 2-х книгах). Навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2017. 279 с.
https://kneu.edu.ua/userfiles/Department_of_Administration_and_Marketing_Personn/Rakhmanov_istor.pdf

- Темірова, Н. Р. *Історія історичного знання: від зародження до статусу науки*. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. 132 с.
https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/538/1/Темірова_Історія%20історичного%20знання.pdf
- Удод О., Верменич Я., Ковалевська О., Ясь О. *Нариси з соціокультурної історії українського історієписання: субдисциплінарні напрями* / Упоряд. текстів й наук. апарату С. Блащук, Н. Пазюра; За загал. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. К.: Генеза, 2018. 288 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Udod_Oleksandr/Narysy_z_sotsiokulturnoi_istorii_ukrainskoh_o_istoriiepysannia_subdystsyplinarni_napriamy.pdf?
- Удод О., Блащук С., Верменич Я., Ковалевська О., Ясь О. *Нариси з соціокультурної історії українського історієписання: субдисциплінарні напрями – 2* / Упоряд. Н. Пазюра; За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. К.: Генеза, 2019. 288 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Udod_Oleksandr/Narysy_z_sotsiokulturnoi_istorii_ukrainskoh_o_istoriiepysannia_subdystsyplinarni_napriamy_2.pdf?
- Яковенко, Н. *Вступ до історії*. Київ: Критика, 2007. 375 с.
<http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk734091.pdf>
- Ящук Тамара. *Філософія історії. Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ: Либідь, 2004. 537 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Yaschuk_Tamara/Filosofiia_istorii_Kurs_lektsii/

8.2. Історіографічні джерела

- Блок Марк. *Апологія історії або ремесло історика*. Київ: Laurus, 2018. 144 с.
- Бодріяр Жан. *Символічний обмін і смерть*. Переклад з французької Леоніда Кононовича. Кальварія, 2005.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Jean_Baudrillard/Symvolichnyi_obmin_i_smert.pdf?
- Бодріяр Жан. *Суспільство споживання* [Аудіокнига, укр. мова].
https://www.youtube.com/watch?v=5_fh8SFivAA
- Вернадський В. І. *Вибрані праці*. Пер. з рос. М. І. Кратко; НАН України. Київ: Наукова думка, 2005. 302 с.
- Вольтер. *Кандід. Філософські повісті*. Переклад з французької. Харків: Фоліо, 2011. 207 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Voltaire/Kandid_Filosofski_povisti_zbirka.pdf
- Даймонд Джаред. *Зброя, мікроби і сталь. Витоки нерівностей між народами*. Переклад з англійської Т. Цимбала. Київ: КМБУКС, 2018. 512 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Daimond_Dzhared/Zbroia_mikroby_i_stal_Vytoky_nerivnostei_mizh_narodamy_vyd_2018.pdf?
- Даймонд Джаред. *Колапс. Чому одні суспільства занепадають, а інші успішно розвиваються*. Переклад Володимира Горбатюка. Київ, 2023. 688 с.
https://batrachos.com/sites/default/files/pictures/Books/Daymond_2010_Kollaps.pdf
- Дюбі Жорж. *Доба соборів: мистецтво та суспільство 980–1420 років*. Переклад з французької. Київ: Юніверс, 2003. 320 с.
- Козеллек Р. *Минуле майбутнє. Про семантику історичного часу*. Київ: Дух і літера, 2005. 380 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Koselleck_Reinhart/Mynule_maibutnie_Pro_semantyku_istory_chnoho_protseesu.pdf?
- Козеллек Р. *Переплетення та зсуви трьох часових вимірів*. Київ: Дух і Літера, 2009.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Koselleck_Reinhart/Perepletennia_ta_zsuvy_triokh_chasovykh_vymiriv.pdf?
- Козеллек Р. *Часові пласти. Дослідження з теорії історії*. Київ: Дух і літера, 2006. 429 с. <https://lib.in.ua/163682-chasovi-plasty-doslidzhennia-z-teorii-istorii/>

- Коляструк Ольга. *Повсякденне життя інтелігенції УСРР у 1920-ті рр.: сучасний теоретико-методологічний та історично-джерелознавчий дискурс*. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Київ, 2010. 387 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Koliastruk_Olha/Povsiakdenne_zhyttia_intelihentsii_USRR_u_1920-ti_rr_suchasnyi_teoretyko-metodolohichniy_ta_istorioh.pdf?
- Ле Руа Ладюрі Е. *Коротка історія клімату: від середньовіччя до наших днів. Бесіди з Анушкою Васак*. Пер. з фр. А. Рєпи. Київ: Ніка-Центр, 2009. 144 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Le_Rua_Ladiuri_Emanuel/Korotka_istoriia_klimatu_vid_sere_dnovichchia_do_nashykh_dniv.pdf?
- Нові підходи до історіописання / упоряд. Пітер Берк. Київ: Ніка-Центр, 2010. 638 с.
- Нора П. *Теперішнє, нація, пам'ять*. Пер. з фр. А. Рєпи. Київ: Вид-во КЛІО, 2014. 272 с.
- Папакін Г. *Новітня доба археографії: специфіка електронної публікації джерел в Україні*. «Український археографічний щорічник». Випуск 19/20. Том 22/23. Київ, 2016. С. 7–18.
- Папакін Г. В. *Сучасна електронна археографія: предмет, специфіка, складові, стан дослідження*. С. 45–59. http://history.org.ua/JournALL/sid/sid_2013_21/5.pdf
- Папакін Г. *Сучасна українська Інтернет-археографія: основні форми та джерела електронних публікацій*. Український історичний журнал. 2010. № 5. С. 153–166.
- Папакін Г. В. «Цифровий поворот» у джерелознавстві: реальність, перспектива чи ілюзія? Український історичний журнал. 2021. № 5. https://shron1.chtyvo.org.ua/Papakin_Heorhii/Tsyfrovyy_povorot_u_dzhereloznavstvi_realn_ist_perspektyva_chy_iliuziia.pdf?
- Поппер Карл. *Злиденність історизму*. 1945. 91 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Popper_Karl/Zlydennist_istorytsyzmu.pdf
- Рікер Поль. *Інтелектуальна автобіографія. Любов і справедливість*. Київ: Дух і Літера, 2002. 114 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Riceur_Paul/Intelektualna_avtobiohrafia.pdf?
- Рікер Поль. *Історія та істина*. Пер. з фр. В. І. Шовкун. Наук. ред. Т. С. Голіченко. Київ: КМ Academia: Пульсари, 2001. 393 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Riceur_Paul/Istoriia_ta_istyna/
- Рікер Поль. *Про інтерпретацію*. В книзі: *Після філософії: кінець чи трансформація?* Пер. з англ. / Упоряд.: К. Байнес та інші. Київ: Четверта хвиля, 2000. 432 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Riceur_Paul/Pro_interpretatsiu.pdf?
- Рікер Поль. *Сам як інший*. Пер. В. Андрушко, О. Сирцова. 2-ге вид. Київ: Дух і Літера: Центр європейських гуманітарних досліджень Національного ун-ту «Києво-Могилянська академія», 2002. 456 с.
- Руссо Жан-Жак. *Про суспільну угоду, або Принципи політичного права*. Київ: Port-Royal, 2001. 351 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Russo_Zhan-Zhak/Pro_suspilnu_uhodu_abo_pryntsypy_politychnoho_prava.pdf?
- Руссо Жан-Жак. *Сповідь. Роман*. Переклад Володимир Верховень. Харків: Фоліо, 2014. 326 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Russo_Zhan-Zhak/Spovid/
- Тойнбі А. *Дослідження історії*. Т. 1. Київ: Основи, 1995. 614 с.; Т. 2. Київ: Основи, 1995. 406 с.
- Фукуяма Френсіс. *Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції*. Переклад з англійської Роман Корнута. Київ: Наш формат, 2019. 576 с. <http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/ФУКУЯМА-9%201%20-%20Витоки%20політичного%20порядку%202014%20576с.pdf>
- Aries, Philippe. *Western Sexuality: Practice and Precept in Past and Present Times*. 1985. 236 p. <https://archive.org/details/westernsexuality00arie/page/n5/mode/2up>

- Aries, Philippe; Duby, Georges. *A History of Private Life*. Vol. 1. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1987. 708 p.
<https://archive.org/details/historyofprivate00ari/page/n1/mode/2up>
- Aries, Philippe; Duby, Georges. *A History of Private Life*. Vol. 2. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1987. 696 p.
<https://archive.org/details/historyofprivate00aris/page/n5/mode/2up>
- Aries, Philippe; Duby, Georges. *A History of Private Life*. Vol. 3. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1987. 680 p.
<https://archive.org/details/historyofprivate03ari/page/n679/mode/2up>
- Aries, Philippe; Duby, Georges. *A History of Private Life*. Vol. 4. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1990. 750 p.
<https://archive.org/details/historyofprivate04aris/page/n5/mode/2up>
- Aries, Philippe; Duby, Georges. *A History of Private Life*. Vol. 5. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1991.
https://books.google.com.ua/books?id=uFeRJGj0oHYC&printsec=copyright&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Bagby, Philip. *Culture and History: Prolegomena to the Comparative Study of Civilizations*. London, 1958. 224 pp.
- Braudel, Fernand. *History of Civilizations*. New York, 1994. 640 pp.; idem, *On History*. Chicago, 1980. 226 pp.
- Burke, Peter. *History of Mentalities. Strengths and Weaknesses of the History of Mentalities*. History of European Ideas, 1986. Vol. 7. No. 5. Pp. 439–451.
<https://ru.scribd.com/document/367746260/BURKE-P-History-of-Mentalities>
- Chakrabarty, Dipesh. *The Climate of History: Four Theses*. Critical Inquiry. Vol. 35. No. 2 (Winter 2009). Pp. 197–222. <https://www.jstor.org/stable/10.1086/596640>
- Fukuyama, Francis. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press, 1992. 446 pp.
<https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/.../Fukuyama%20-%20The%20End%20of%20History.pdf>;
https://rlpca.org/api/media/media/book/Fukuyama_Konec-istorii-i-posledniy-chelovek-Sony-Reader-pdf-.233174.pdf
- Huntington, Samuel P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster, 1996.
- Kojève, Alexandre. *Introduction to the Reading of Hegel: Lectures on the Phenomenology of Spirit*. New York: Basic Books, 1969. 303 p. <https://archive.org/details/pdfy-xPoejl7ruL9jyW3/page/154/mode/2up>
- Kuhn, Thomas S. *The Structure of Scientific Revolutions*. 4th ed. Chicago–London: University of Chicago Press, 2012. 237 pp.
<https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ECD433/.../The%20Structure%20of%20Scientific%20Revolutions.pdf>
- Lovejoy, Arthur O. *Reflections on Human Nature*. Johns Hopkins University Press, 1961.
<https://archive.org/details/reasonunderstand0000unse>
- Lovejoy, Arthur O. *The Great Chain of Being: A Study of the History of an Idea*. Cambridge: Harvard University Press, 1970. 413 pp.
https://archive.org/details/greatchainofbein0000love_z2m8
- Lovejoy, Arthur O.; Boas, George. *Primitivism and Related Ideas in Antiquity*. New York, 1965. <https://archive.org/details/primitivismrelat00love>
- Lovelock, James. *The Ages of Gaia: A Biography of Our Living Earth*. New York: Norton, 1988. 276 p.
- MacNeill (McNeill), William. *The Rise of the West: A History of the Human Community*. Chicago, 2009. 860 pp.
- Melko, Matthew. *Nature of Civilizations*. Boston, 1969. 204 pp.

- Nora, P. *Between Memory and History: Les lieux de mémoire*. Representations, Special Issue: Memory and Counter-Memory. Vol. 26, Spring 1989. Pp. 7–24. <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH230/PierreNora.pdf>
- Nye, J. S. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York, 2004. 192 p.
- Popper, Karl. *The Poverty of Historicism*. 1957. 177 pp. <https://ia601508.us.archive.org/.../The-Poverty-Of-Historicism.pdf>
- Quigley, Carroll. *The Evolution of Civilizations: An Introduction to Historical Analysis*. 2nd ed. Indianapolis, 1979. <https://ia601601.us.archive.org/.../CarrollQuigley-TheEvolutionOfCivilizations...pdf>
- Quigley, Carroll. *Tragedy and Hope: A History of the World in Our Time*. New York, 1966. https://archive.org/details/tragedyhopehisto0000quig_d0s3/page/n1/mode/2up
- Spengler, Oswald. *The Decline of the West*. Vol. I (2013): 462 pp.; Vol. II (2013): 554 pp.
- *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Edited by Alf Lüdtke. Translated by William Templer. Princeton: Princeton University Press, 1995. 318 p. https://books.google.com.ua/books?id=CEa1QgAACAAJ&printsec=copyright&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Toynbee, Arnold J. *A Study of History*. Vol. I. Oxford University Press, 1948.
- Wallerstein, Immanuel. *World-Systems Analysis*. Duke University Press, 2004. 128 pp.; idem, *The Modern World-System I* (1974); II (1980); III (1989); *Utopistics* (1998).
- Žižek, Slavoj. *Trouble in Paradise. From the End of History to the End of Capitalism*. London: Penguin Books Ltd., 2014. <https://www.rulit.me/books/nepriyatnosti-v-rayu-ot-konca-istorii-k-koncu-kapitalizma-read-739654-1.html>

8.3. Додаткова література

- Алешкевич Я. А. Теоретико-методологічні засади дослідження історії повсякденності. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія». Вип. 2(37). 2017. С. 139–143. <http://visnyk-ist.uzhnu.edu.ua/article/view/159868/159119>
- Гачко О. І. Історична наука від Ранке до сьогодні: у пошуках теоретичного підґрунтя. Вісник Дніпропетровського університету, 9(2), філософія. 2012. С. 101–107. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=vdufsp_2012_20_22%282%29_23
- Господаренко О. В. Жорж Дюбі: середньовічне суспільство і культура крізь призму ментальності. Наукові праці. Випуск 159. Том 171. С. 91–96. <http://history.chdu.edu.ua/article/view/69928>
- Грищенко Т. А.; Ожерельєва Д. П. Виклики епохи «пост-правди» як каталізатор трансформацій у політичній атмосфері США. Актуальні проблеми політики. Вип. 71. 2023. С. 69–73. http://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/10.pdf
- Грінченко Гелінада. Теорія усної історії: сучасний стан і перспективи досліджень. Схід / Захід. Випуск 9–10. Харків, 2008. С. 387–397. https://keui.wordpress.com/wp-content/uploads/2010/12/24_grinchenko.pdf
- Грінченко Гелінада. Усна історія як метод і джерело дослідження. В кн.: Невигадане: Усні історії остарбайтерів / Авт.-упоряд., ред., вступ. ст. Г. Г. Грінченко. Харків: Видавничий Дім «Райдер», 2004. С. 29–42. <http://history.org.ua/LiberUA/Book/OST/3.pdf>
- Золотухін Дмитро. Антифукуяма, або Сім рівнів війни. Детектор медіа. 2023. <https://detector.media/infospace/article/210821/2023-05-04-tupyk-istorii-antyfukuyama-abo-sim-rivniv-viyny/>
- Історія повсякденності: теорія та практика : матеріали Всеукр. наук. конф. 14–15 трав. 2010 р. / М-во освіти і науки України, Ін-т історії України НАН України [та ін.];

- [упоряд.: О. М. Лукашевич, Т. Ю. Нагайко; редкол.: В. П. Коцур (голов. ред.) та ін.]. Переяслав-Хмельницький: [б.в.], 2010. 245 с.
- Іщенко Євген. Концепція «місць пам'яті» П'єра Нора в контексті досліджень про колективну пам'ять. Питання культурології. Теорія та історія культури. 2020. № 36. С. 49–59. DOI:10.31866/2410-1311.36.2020.221044
 - Крисаченко В. С. Людина і біосфера: основи екологічної антропології: підручник. Київ: Заповіт, 1998. 687 с.
 - Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / [Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін.]; за заг. ред. Ю. Шаповала. Київ: ІПІЕНД, 2013. 600 с. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/culture_of_historical_memory_163.pdf
 - Коляструк О. А. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності. Український історичний журнал. Київ, 2008. № 2. С. 145–153. <http://history.org.ua/JournALL/journal/2008/2/13.pdf>
 - Коляструк О. А. Методологія історії повсякдення. Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна. Серія: Історія. 2011. № 982, вип. 44. С. 8–21. <https://files.core.ac.uk/download/pdf/46591969.pdf>
 - Левченко Л. Генеалогічне товариство ЮТА: еволюція інформаційних технологій. Архіви України, 333, 4. Київ, 2022. С. 63–96. DOI 10.47315/archives2022.333.063
 - Levchenko Larysa. A sample of periodization of the Universal History of Archives in the Light of Civilization Approach and Evolution of Data Medium [Приклад періодизації всесвітньої історії архівів у світлі цивілізаційного підходу та еволюції носія інформації] // Архіви України, 325, 4. С. 26–51. Київ, 2020. DOI 10.47315/archives2020.325.026
 - Лисенко Олександр. Повсякденна історія війни: методологічні нотатки. Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей / НАН України. Інститут історії України. Київ, 2010. Вип. 13. https://shron1.chtyvo.org.ua/Lysenko_Oleksandr/Povsiakdenna_istoriia_viiny_metodolohic_hni_notatky.pdf?
 - Лимонченко М. М. Історизм та історицизм: смислова аналітика. Гілея. 97 (2015): 152–156. http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_97_40
 - Льюїс Клайв Стейплс. Історицизм. Дух і літера 17–18: 354–366. <https://ekmair.ukma.edu.ua/.../content>
 - Назаренко М. С. Есхатологія та футурологія як два способи прогнозування історії. Вісник Житомирського державного університету. Вип. 52. Філософські науки. 2010. С. 26–31. https://eprints.zu.edu.ua/4367/1/vip_52_6.pdf
 - Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): колективна монографія / Відп. ред. С. В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. [Кн. 1], ч. 1. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. 424 с. https://shron2.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Narysy_povsiakdennoho_zhyttia_radianskoj_Ukrainy_v_dobu_nepu_1921-1928_rr_Chastyna_1.pdf?
 - Носова Г. Ю. Пам'ять проти історії за П. Нора. Чому і як? Мультиверсум. Філософський альманах. 2020. Вип. 2(172). Том 2. С. 4–14. <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2020.2.2.01>
 - Орлова Т. Публічна історія як складова «м'якої сили» у сучасному суспільстві: з досвіду Австралії. Український історичний журнал. 2021. Число 5. С. 165–174. http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2021_5_15
 - Перепелиця Наталія. Еволюція геополітичних поглядів Френсіса Фукуями. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2019. Випуск 26. С. 178–185. http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/26_2019/24.pdf
 - Святець Ю. А. Цифрові джерела в дослідницьких практиках істориків: теоретико-методологічний аспект. Universum Historiae et Archeologiae. 2019. Vol. 2(27). Issue 1. Рр. 47–68. https://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/fistor/program_5e26d06fbd2ec.pdf

- Фарр Д. Історичні поняття у політичній науці: “революція”. Ейдос: альманах теорії історії. Вип. 9–10 (2016–2017): 315–340.
- Філінюк В. А. Проблема повсякдення у фокусі історії. «Схід – Захід» – 1. Т. 3. Кам’янець-Подільський, 2013. С. 78–82.
<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/941/Філінюк%20В.%20А.%20Проблема%20повсякдення%20у%20фокусі%20історії.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Фуко/Новий історизм (огляд): Yasif Ahmad Faysal; Md. Mijanur Rahman. “Foucault’s Concept of History and New Historicism: Points of Convergence.” *Global Journal of Human Social Sciences* (2021). https://socialscienceresearch.org/.../Foucaults-Concept-of-History_JATS_NLM_xml
- Andreas Zeman. *The Winds of History. Life in a Corner of Rural Africa since the 19th Century*. In: *Africa in Global History*, ed. by Joël Glasman, Omar Gueye, Alexander Keese and Christine Whyte. Vol. 7. Berlin–Boston, 2023. 501 p.
<https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/87896/9783110765007.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Arthur, Paul Longley. “Toward a Global Digital History.” In *Global Media, Culture, and Identity: Theory, Cases, and Approaches*, ed. by Rohit Chopra and Radhika Gajjala, 175–187. New York: Routledge, 2011.
https://www.researchgate.net/publication/343474514_Toward_a_Global_Digital_History
- Bagby, Philip. *Culture and History: Prolegomena to the Comparative Study of Civilizations*. London, 1958. 224 pp.
- Barros, José D’Assunção. “Historicism: Notes on a Paradigm.” *Antíteses* 5, no. 9 (2012): 371–399. <https://www.redalyc.org/pdf/1933/193323769019.pdf>
- Baycroft, Timothy. “Histories of Nations and Borders: Critical Reflections.” *AREI* 1 (2022): 92–107. <http://www.arei-journal.pl/webroot/upload/files/AREI%20nr1-2022%20NET-92-107.pdf>
- Beckert, Sven; Dominic Sachsenmaier (eds.). *Global History, Globally: Research and Practice around the World*. Bloomsbury Academic, 2018. 321 pp.
<https://dokumen.pub/qdownload/global-history-globally-research-and-practice-around-the-world-9781350036352-9781350036345-9781350036383-9781350036376.html>
- Berger, Stefan. “A Return to the National Paradigm? National History Writing in Germany, Italy, France, and Britain from 1945 to the Present.” *The Journal of Modern History*. September 2005. Pp. 629–678.
https://www.researchgate.net/publication/249157533_A_Return_to_the_National_Paradigm_National_History_Writing_in_Germany_Italy_France_and_Britain_from_1945_to_the_Present
- Bray, Francesca; Barbara Hahn; John Bosco Lourdasamy; Tiago Saraiva. *Moving Crops and the Scales of History*. New Haven: Yale University Press, 2023. 352 pp.
- Catterall, Peter. “What (if anything) Is Distinctive about Contemporary History?” *Journal of Contemporary History* 32, no. 4 (1997): 441–452. <https://www.jstor.org/stable/261109>
- Cauvin, T. *Public History: A Textbook of Practice*. New York, 2016. 282 p.
https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781000576399_A42756906/preview-9781000576399_A42756906.pdf
- Classen, Albrecht. “Philippe Aries and the Consequences: History of Childhood, Family Relations, and Personal Emotions. Where do we stand today?”
https://www.researchgate.net/publication/344190494_Philippe_Aries_and_the_Consequences_History_of_Childhood_Family_Relations_and_Personal_Emotions_Where_do_we_stand_today/fulltext/5f6129d092851c07896a1094/Philippe-Aries-and-the-Consequences-History-of-Childhood-Family-Relations-and-Personal-Emotions-Where-do-we-stand-today.pdf

- Clouser, Roy. “A Critique of Historicism.” *Crítica* 29(85) (1997): 1–13. Mexico, January 1997. https://www.researchgate.net/publication/265737085_A_Critique_of_Historicism
- Coclanis, Peter A. “Breaking New Ground: From the History of Agriculture to the History of Food Systems.” *Historical Methods* XXXVIII (2005): 5–13.
- Coclanis, Peter A. “Field Notes: Agricultural History’s New Plot.” *Journal of Interdisciplinary History* L:2 (Autumn, 2019): 187–212. <https://scispace.com/pdf/field-notes-agricultural-history-s-new-plot-35a3hg8d9p.pdf>
- Conrad, Sebastian. *What Is Global History?* (глава у відкритому доступі). https://warwick.ac.uk/fac/arts/history/ghcc/event/events/chapter_4.pdf
- Conway, Martin; Celia Donert; Kiran Klaus Patel. “From Contemporary History to the History of the Present – Why Europe, Which Europe? A Debate on Contemporary European History as a Field of Research.” *Hypotheses* (2022). https://europedebate.hypotheses.org/files/2022/07/ConwayDonertPatel_HistoryofthePresent.pdf
- DeMause, Lloyd. *Foundations of Psychohistory*. New York, 1982. 333 pp. (вибрані розділи). <https://psptraining.com/wp-content/uploads/Demause-L.-The-Evolution-of-Childhood-Foundations-of-Psychohistory-Chapter-1.pdf>
- Douki, Caroline; Philippe Minard. “Global History, Connected Histories: A Shift of Historiographical Scale?” *Revue d'histoire moderne et contemporaine* (Suppl. 2007/5): 7–21. https://shs.cairn.info/article/E_RHMC_545_0007/pdf?lang=en
- Durmaz, S. “On the Possibility of Writing Contemporary History.” *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2, no. 1 (2012): 109–120. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/181035>
- Edmund Russell. *Evolutionary History: Uniting History and Biology to Understand Life on Earth*. New York: Cambridge University Press, 2011. 239 p. <https://kalamkopi.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/04/edmund-russel-evolutionary-history.pdf>
- Edwards, E. E. “Agricultural History as a Field of Research.” *Report of the Annual Meeting of the Canadian Historical Association / Rapport de l’assemblée annuelle de la Société historique du Canada* 20(1), 1941. Pp. 15–23. <https://www.erudit.org/en/journals/ram/1941-v20-n1-ram1253/300215ar.pdf>
- Erikson, Erik H. *Childhood and Society*. London: Norton, 1985. 445 pp. <https://archive.org/details/childhoodsociety0000erik/page/n4/mode/1up>
- Erikson, Erik H. *Identity, Youth, and Crisis*. London: Norton, 1968. 336 pp. <https://archive.org/details/identityyouthcri0000erik>
- Erikson, Erik H. *Life History and the Historical Moment*. London: Norton, 1975. 283 pp. <https://archive.org/details/lifehistoryhisto0000erik>
- Faulkner, Neil. *A Radical History of the World*. Pluto Press, 2018. 592 p. <https://www.jstor.org/stable/j.ctv6cfnm2>
- Fleming, James R. “Climate, Change, History.” *Environment and History* 20, no. 4, 20th Anniversary Issue (November 2014): 577–586. <https://www.jstor.org/stable/43299707>
- Freeden, Michael; Willibald Steinmetz. *Conceptual History* (intro chapter). https://www.berghahnbooks.com/downloads/intros/SteinmetzConceptual_intro.pdf
- Fridlund, Mats; Mila Oiva; Petri Paju. *Digital Histories: Emergent Approaches within the New Digital History*. Helsinki University Press, 2020. <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1c9hpt8>
- Grosvenor, Edwin A. *Contemporary History of the World*. New York–Boston, 1899. 214 pp. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f3/Contemporary_history_of_the_world_%28IA_contemporaryhist00gros%29.pdf
- Guha, Ramachandra. “The Challenge of Contemporary History.” *Economic and Political Weekly* 43, no. 26/27 (2008): 192–200. <https://www.jstor.org/stable/40278913>

- Halle, Louis J. “What Is Contemporary History?” *The Virginia Quarterly Review* 43, no. 4 (1967): 566–579. <https://www.jstor.org/stable/26443013>
- *Handbook of Oral History* / Edited by Thomas L. Charlton, Lois E. Myers, and Rebecca Sharpless; with the assistance of Leslie Roy Ballard. Lanham, MD, 2006. 625 p.
- *Handbook of Rural Studies*. Edited by Paul Cloke, Terry Marsden and Patrick Mooney. SAGE Publications Ltd, 2006. 53 p. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781446206942_A24013957/preview-9781446206942_A24013957.pdf
- *History of Oral History: Foundations and Methodology* / Edited by Thomas L. Charlton, Lois E. Myers, and Rebecca Sharpless; with the assistance of Leslie Roy Ballard. Lanham, MD, 2007. 318 p.
- *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Edited by Alf Lüdtke. Translated by William Templer. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1995. 318 p. https://books.google.com.ua/books?id=CEa1QgAACAAJ&printsec=copyright&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Ifversen, Jan. “Text, Discourse, Concept: Approaches to Textual Analysis.” *Kontur* 7 (2003): 60–69.
- Ifversen, Jan. “The Birth of International Conceptual History.” *Contributions to the History of Concepts* 16, no. 1 (2021): 1–15. <https://www.berghahnjournals.com/view/journals/contributions/16/1/choc160101.xml>
- Iggers, Georg G. “Historicism: The History and Meaning of the Term.” *Journal of the History of Ideas* 56, no. 1 (1995): 129–152. https://moodle2.units.it/pluginfile.php/467676/mod_resource/content/2/Iggers_History%20and%20Meaning%20of%20the%20Term%20Historicism_JHI_1995.pdf
- Iggers, Georg G. *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Hanover, NH: Wesleyan University Press, 1997. 204 c. <https://archive.org/details/historiographyin0000igge/page/n2/mode/1up>
- Jarrick, Arne; Janken Myrdal; Maria Wallenberg Bondesson. “Globalization and World History: An Introduction to Studies of Methods.” In *Methods in World History: A Critical Approach*. Nordic Academic Press, 2016. <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/31306/631935.pdf>
- Jordheim, Helge. “Conceptual History.” *Bloomsbury History: Theory and Method*. https://www.hf.uio.no/ikos/english/research/news-and-events/events/phd/2021/jordheim_conceptual-history_bloomsbury.pdf
- Karamouzi, Eirini; Jan Koura; Stéphane Michonneau. “Peace and Conflict in Contemporary History (ca. 1900–2000).” In *The European Experience: A Multi-Perspective History of Modern Europe*. Cambridge: Open Book Publishers, 2023. <https://doi.org/10.11647/OBP.0323>
- Kelly, R. “Public History: Its Origins, Nature and Prospects.” *The Public Historian* 1, № 1 (1978): 16–28. <https://www.jstor.org/stable/3377666>
- Kessler, Vojtěch; Milan Hlavacka; David Smrček. *History of Everyday Life Database*. 2020. 24 s. https://www.researchgate.net/publication/352363182_History_of_Everyday_Life_Database
- Kocka, Jürgen. “Global History: Opportunities, Dangers, Recent Trends.” *Culture & History. Digital Journal* 1, no. 1 (2012): 1–6. <http://dx.doi.org/10.3989/chdj.2012.002>
- Lin, Jialin; Qian, Taotao. “Earth’s Climate History from 4.5 Billion Years to One Minute.” *Atmosphere-Ocean* 60, iss. 3–4 (2022): 188–232. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/07055900.2022.2082914#d1e3018>
- Little, Daniel. “What is ‘Conceptual History’?” (blog post). <https://undsoc.org/2016/10/05/what-is-conceptual-history/>

- Liu, Yifei. “The Significance of Turning to Global History for National Historiography.” *International Journal of Social Science and Humanity* 13, no. 1 (2023). <https://www.ijssh.org/uploadfile/vol13/1115-HE2003.pdf>
- Magnusson, Sigurdus Gylfi. “The Singularization of History: Social History and Microhistory within the Postmodern State of Knowledge.” *Journal of Social History* 36, no. 3 (Spring 2003): 701–735. <https://academic.oup.com/jsh/article-abstract/36/3/701/948637?redirectedFrom=fulltext&login=false>
- McIntosh, Robert P. *The Background of Ecology. Concept and Theory*. Cambridge University Press, 1986. 383 p. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781316042779_A25932716/preview-9781316042779_A25932716.pdf
- Menon, Nivedita. “The Historian and ‘His’ Others: A Response to Ramachandra Guha.” *Economic and Political Weekly* 43, no. 40 (2008): 73–76. <https://www.jstor.org/stable/40278029>
- Naankiel, Peter Wilfred; Musa Umar Sankira. “Can History Be Contemporary? Interrogating a Problematic Theme in History.” *Kaduna Journal of Historical Studies* 8 (2016): 46–58. https://www.researchgate.net/publication/334848945_CAN_HISTORY_BE_CONTEMPORARY_INTERROGATING_A_PROBLEMATIC_THEME_IN_HISTORY
- Olsson, Tore C. *Agrarian Crossings: Reformers and the Remaking of the US and Mexican Countryside*. Princeton: Princeton University Press, 2017. 277 pp.
- Onaga, Lisa A. “Roundtable: Agricultural History and the History of Science.” *Agricultural History* 92, no. 4 (Fall 2018): 569–604. https://www.researchgate.net/publication/328791650_Roundtable_Agricultural_History_and_the_History_of_Science
- Orman, Turkan Firinci. “‘Paradigm’ as a Central Concept in Thomas Kuhn’s Thought.” *International Journal of Humanities and Social Science* 6, no. 10 (October 2016): 47–52. https://www.ijhssnet.com/journals/Vol_6_No_10_October_2016/8.pdf
- Palmowski, Jan; Kristina Spohr Readman. “Speaking Truth to Power: Contemporary History in the Twenty-first Century.” *Journal of Contemporary History* 46, no. 3 (2011): 485–505. <https://www.jstor.org/stable/41305343>
- Pollan, Michael. *The Botany of Desire: A Plant’s-Eye View of the World*. New York, 2001. 249 p. <https://cannalib.eu/wp-content/uploads/2022/03/The-Botany-of-Desire-2001.pdf>
- Reclaiming the Personal: Oral History in Post-Socialist Europe / ed. N. Khanenko-Friesen and G. Grinchenko. Toronto: University of Toronto Press, 2015. 344 pp.
- Rothfels, Hans; Melanie Newton. “The Task of Contemporary History.” *German Yearbook of Contemporary History* 8 (2024): 13–21. <https://muse.jhu.edu/pub/17/article/936774/pdf>
- Russell, Edmund. *Evolutionary History: Uniting History and Biology to Understand Life on Earth*. New York: Cambridge University Press, 2011. 239 p. <https://kalamkopi.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/04/edmund-russel-evolutionary-history.pdf>
- Sayer, F. *Public History: A Practical Guide*. London–New York, 2015. 344 p.
- Schulz-Forberg, Hagen. “Introduction: Global Conceptual History: Promises and Pitfalls of a New Research Agenda.” https://pure.au.dk/ws/files/84595038/Global_Conceptual_History.pdf
- Sigurdus Gylfi Magnusson. “The Singularization of History: Social History and Microhistory within the Postmodern State of Knowledge.” *Journal of Social History* 36, no. 3 (Spring 2003): 701–735. <https://academic.oup.com/jsh/article-abstract/36/3/701/948637?redirectedFrom=fulltext&login=false>
- Steinmetz, Willibald; Michael Freeden. *Conceptual History* (intro). https://www.berghahnbooks.com/downloads/intros/SteinmetzConceptual_intro.pdf

- Stavrianos, L. S. *A Global History: From Prehistory to the Present*. New Jersey, 1990. <https://blog.evzh.net/a-global-history-stavrianos.pdf>
- Tamm, Marek. “The Aims and Achievements of Global History: Interview with Sebastian Conrad.” Tallinn: Tallinn University Press, 2018. Pp. 243–256. https://www.academia.edu/37795184/The_Aims_and_Achievements_of_Global_History_In_interview_with_Sebastian_Conrad
- Thomson, David. “The Writing of Contemporary History.” *Journal of Contemporary History* 2, no. 1 (1967): 25–34. <https://www.jstor.org/stable/259715>
- Turkan Firinci Orman. “‘Paradigm’ as a Central Concept in Thomas Kuhn’s Thought.” *International Journal of Humanities and Social Science* 6, no. 10 (October 2016): 47–52. https://ijhssnet.com/journals/Vol_6_No_10_October_2016/8.pdf
- Vojtěch Kessler; Milan Hlavacka; David Smrček. *History of Everyday Life Database*. 2020. 24 s. https://www.researchgate.net/publication/352363182_History_of_Everyday_Life_Database
- Zinn, Howard. “What Is Radical History?” *History Is a Weapon* (online). <https://www.historyisaweapon.com/defcon1/zinnwhatisiradicalhistory.html>

8.4. Електронні ресурси

- Institute for Globalization and the Human Condition (McMaster). <https://globalization.mcmaster.ca/research/>
- Yale Center for the Study of Globalization. <https://ycsg.yale.edu/about-us>
- Centre for the Study of Modern and Contemporary History (University of Edinburgh). <https://hca.ed.ac.uk/modern-contemporary-history-centre>
- *Defining World History vs. Global History* (дискусія). H-World / H-Net. <https://networks.h-net.org/node/20292/discussions/66052/defining-world-history-vs-global-history>
- Міжнародний проєкт *Moving Crops and the Scales of History* (<https://www.mpiwg-berlin.mpg.de/research/projects/moving-crops-and-scale-history>)
- Наукове товариство «Agricultural History Society» (<https://www.aghistorysociety.org/>)
- Журнал «Agricultural History» (<https://read.dukeupress.edu/agricultural-history>)
- Славой Жижек. Спочатку як трагедія, потім як фарс [Лекція Славоя Жижека, *англ. мова*]. <https://www.youtube.com/watch?v=e-aUSdRzHmM>
- UIC Spring 2022 Workshop: Edward L. Ayers on "The Pasts and Futures of Digital History" <https://www.youtube.com/watch?v=g2SfZW-xY4>
- ***Radical History Review***. For more than forty-five years, *Radical History Review* has stood at the point where rigorous historical scholarship and active political engagement converge. The journal is edited by a collective of historians with diverse backgrounds, research interests, and professional perspectives. Articles in *RHR* address issues of gender, race, sexuality, imperialism, and class, stretching the boundaries of historical analysis to explore Western and non-Western histories. *RHR* includes sections devoted to public history and the art of teaching as well as reviews of a wide range of media—from books to television and from websites to museum exhibitions – thus celebrating the vast potential for historical learning in the twenty-first century. <https://read.dukeupress.edu/radical-history-review/issue>
- ***The Journal for the Study of Radicalism*** engages in serious, scholarly exploration of the forms, representations, meanings, and historical influences of radical social movements. With sensitivity and openness to historical and cultural contexts of the term, it is defined that “radical” is distinguished from “reformers,” to mean groups who seek revolutionary alternatives to hegemonic social and political institutions, and who use violent or non-violent means to resist authority and to bring about sudden dramatic transformations of society. The journal is eclectic, without dogma or strict political agenda, and ranges broadly across social and political groups worldwide, whether typically defined as “left” or “right.” <https://msupress.org/journals/journal-for-the-study-of-radicalism/>

- ***Studies in Digital Heritage*** (SDH) is a peer-reviewed academic journal established by the Office of Scholarly Publishing (OSP) and the Virtual World Heritage Lab at Indiana University. The mission of SDH is to promote the open exchange of information and knowledge among researchers, practitioners, policymakers, and others who strive to improve the collection, use, management, preservation, and dissemination of Digitized Cultural Heritage. The vision of SDH is to be the premier forum where the scientific discussion among scholars can be developed, touching the entire gamut of Digital Heritage.
<https://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/sdh>
- ***Agricultural History*** is the journal of record in the field. As such, it publishes articles on all aspects of the history of agriculture and rural life with no geographical or temporal limits. The editors are particularly interested in articles that address a novel subject, demonstrate considerable primary and secondary research, display an original interpretation, and are of general interest to Society members and other *Agricultural History* readers. The journal is published for the Agricultural History Society by Duke University Press.
<https://read.dukeupress.edu/agricultural-history/issue>
- ***Communist and Post-Communist Studies (CPCS)*** is an international, peer-reviewed scholarly journal featuring comparative research on current and historical developments in the communist and post-communist world. Post-communist states and societies encompass Central and Eastern Europe, the former Soviet Union, Asia, Africa, and Latin America, for which the term "post-communist" remains analytically useful as a temporal or geographical frame. The journal broadly covers domestic politics and societies, foreign policy and international relations, ideology and identities, political economy, political and human geography, and law. CPCS is committed to methodological pluralism and invites contributions from diverse disciplinary perspectives. The journal publishes theoretically-informed case studies, cross-national analyses, and cross-regional comparison involving communist and post-communist states and societies, as well as historical or theoretical analyses bearing comparative significance. CPCS promotes the voices and perspectives of scholars from all regions who contribute to, and engage with, international research on the Communist and Post-Communist world.
<https://online.ucpress.edu/cpcs/pages/About>
- The award-winning ***Journal of Women's History*** is a quarterly, peer-reviewed scholarly journal published by Johns Hopkins University Press that showcases the dynamic international field of women's history. The JWH features cutting-edge scholarship from around the globe in all historical periods.
<https://jwomenshistory.org/>